

MIÉRT KELL ÉS
MILYEN LESZ

A VÁLASZTÓJOG REFORMJA ?

A VÁLASZTÓJOGI JAVASLAT
ÁLTALÁNOS INDOKOLÁSA

ÍRTA

DR VAZSONYI VILMOS

A VÁLASZTÓJOGI TÖRVÉNYJAVASLAT ELŐ-
KÉSZÍTÉSÉVEL MEGBÍZOTT MAGYAR KIRÁLYI
MINISZTER

BUDAPEST, 1918 AZ ATHENAEUM IROD. ÉS
NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA

ELŐSZÓ.

Ez a füzet, melyet közreadok, csekély változtatással az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat általános indokolása.

Talán szokatlannak látszik, hogy a terjesztés ezen eszközéhez folyamodom. De a választójog reformját a nép érlelte meg, és így lehetetlennek tartom, hogy az indokolás általános része, amely megismerteti a javaslat alapelveit, fontosabb intézkedéseit és lényegesebb újításait, csak országgyűlési iromány maradjon. A javaslat tömegekre akarja kiterjeszteni az alkotmányos jogokat. Csak természetes tehát, hogy a nemzet szélesebb rétegei előtt is fel akarjuk tární azokat a szempontokat, amelyek bennünket a javaslat szerkesztésénél vezetlek és már e ponton is keressük a kapcsolatot azokkal, akiknek jogáról van szó.

Ha a javaslat törvénné válik, ez lesz az 1848. évi V. törvénycikk megalkotása, óta a legnagyobb jogkiterjesztés. Amidőn az 1848. évi népképviselési reform megszületett, körülöttünk forrongásban volt egész Európa. Nemzetünk vezérei siettek az egyenlő jog egybeforrasztó erejével megteremteni a belső egységet, hogy erőssé és ellenállásra képessé tegyék a nemzetet minden külső támadással szemben. Megőrizték a magyar hagyományokat, de belekapcsolódtak az európai demokráciába. Alkotásuk örök dicsősége a magyar szellemnek.

E nagy elődök ösvényén igyekeztünk haladni a reformjavaslat szerkesztésénél. Mindenütt kerestük a magyar előzményeket, lehetőleg megóvtuk a gyökeres magyar intézményeket, de kerestük egyúttal a kapcsolatot azzal a demokráciával, amely most az 1848 erejét felülmúló korszakos átalakulások színhelyévé tette Európát.

A 48-as törvényalkotásokból született a polgári Magyarország. A rendiség összeomlott, de Magyarország nem dőlt romba, hanem újabb virulásnak indult. Az a meggyőződés, hogy az új nagy jogkiterjesztéssel sem fog egyébként romba dőlni, mint előítéletek és kiváltságok; de Magyarország, miként 1848 után, csak erősebb, hatalmasabb és boldogabb lesz: megőrizve nemzeti hagyományait, lerakja alapját a jövő szabad politikai fejlődésének, megerősíti szabadságintézményeit, gyarapítja kultúráját, gazdasági jólétét és szociális haladását.

És ez a magyar hagyomány, ez a magyar dicsőség, – mert a magyarság sohasem jelenthet a világ népei előtt mást, csak alkotmányos szabadságot.

Budapesten, 1917. december havában.

Dr. Vázsonyi Vilmos.

BEVEZETÉS.

Az 1913. évi XIV. t.-c. nem hozta nyugvópontra a választójog kérdését.

Első, alapvető választójogi törvényünk, az 1848. évi Y. t.-c megalkotása óta, még ha csak 1865-től, alkotmányos életünk újjáébreuéáétől kezdjük ia iaőszámítáaankat, 1913-ig 48 esztendő télt el választójogi reform nélkül. Hiszen az 1874. évi XXXUX t.-c, nem volt jogkiterjesztés, sőt sok tekintetben szűkebbre szorította az 1848. évi Y. t.-c.-ben foglalt választójogot. Az 1899. évi XV. t.-c. 141. §-a pedig, amely megszüntette az adóhátraiékosság jogfosztó következményeit, kisebb jelentőségű, incidentalis intézkedés, de reformnak nem mondható. Az 1848. után következő korszak nem váltotta be az 1848. évi reformok alkotóinak reményeit. Ok az 1848. évi Y. törvénycikket csak ideiglenes alapnak szánták és a jövő nemzedékektől várták, hogy ezen az alapon tovább építve, időnként, mindenkor a nemzeti társadalom haladásához mértten, tovább fejlesztik a választójogot.

Ez nem következett be.

Ez tehát a főoka annak, hogy immár csak a választójog gyökeres reformja lehet a megoldás, amely számol az ország gazdasági és kulturális átalakulásával, fejlettségével, és a nemzeti társadalom minden rétegét a választójog részesévé teszi.

I.

Az 1848. évi V. t.-c.

Bármily gyökeres legyen ina a választójog reformja, méreteiben és hatásában, nem hasonlítható össze az 1848. évi V. t.-c. jelentőségével. Ez a törvényünk csak úgy darabja annak a nagy reformalkotásnak, amely a rendi Magyarország helyébe a polgári Magyarország alapjait rakta le. A 200.000 kiváltságos választó helyett 800.000 polgári választót teremtett, tehát négyszeresére emelte a politikai jogokban részesek számát. És ha intézkedéseit nem a nemzeti társadalom jelenlegi állapota szerint ítéljük meg, hanem az 1848-iki korszak társadalmi tagozódása alapján, elmondhatjuk, hogy az 1848. évi V. t.-c, eltekintve attól, hogy a választójogot egyelőre a törvényesen bevett vallásfelekezetek híveire szorította, jóformán minden akkoriban fennálló és kifejlett társadalmi osztályt választójoggal ruházott fel. Egyes fogyatékoságait megmagyarázza a törvénynek ez a bevezető kijelentése » . . .Ideiglenesen következők rendeltetnek.« Tehát csak bevezető, alapvető, ideiglenes intézkedésnek szánta a jogkiterjesztésnek első törvényét a 48-as törvényhozás. Ugyanaz a kijelentés ez, amely az erdélyi 1848. évi II. t.-c. bevezetésében is megtalálható: »A folyó évi július 2-ára már kihirdetett Pesten tartandó közös hongyülésre küldendő erdélyi követek népképviselőt alapjáni választása, a rög-tönös alkalmazás lehetségesítését is tekintetbe vévén, csupán ez egy esetre következően lesz intézendő.«

Az 1848, évi V. t.-c. először is kimondotta, hogy »politikai jogélvezetet azoktól, akik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem erezhetvén, mindazok, kik a megyékben és a szabad kerületekben az országgyűlési követok választásában eddig szavazattal bírtak, e jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak.« (1. §.) Ugyanezt az elvet alkalmazta azokra is, akik eddig városi polgárok voltak (2. § *e* pont). A választójog általános kelléke a 20 éves kor. A választójogból ki voltak rekesztve, akik atyai, gyámi, vagy gazdái hatalom alatt állanak, vagy bizonyos súlyos bűncselekmények miatt fenyíték alatt vannak, továbbá a nők (2. §. 1. bek). A törvény alapja a birtok, a jövedelem, a foglalkozás és a magasabb értelmiség cenzusa

A birtok cenzusának mértéke szabad királyi városokban vagy rendezett tanáccsal ellátott községekben 300 ezüst forint értékű ház, vagy föld, egyéb községekben pedig az eddigi úrbéri értelemben vett »egynegyed telek« kizáró tulajdona.

A jövedelmi cenzus alapján választók, akik földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó és biztos jövedelmet kimutatni képesek.

Foglalkozás alapján választók, akik mint »kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, ha tulajdon műhellyel, vagy kereskedési teleppel vagy gyárral bírnak, és ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak.« Magasabb értelmiség alapján választók a »tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók, azon választókerületben, amelyben állandó lakásuk van.« (2. §. *a-d*)

Az 1848. évi V. t.-c. nem ismer adócenzust, nem ismeri a megadóztatott tulajdon vagy jövedelem cenzusát sem. Tiszta birtokhoz, jövedelemhez, foglalkozáshoz vagy értelmiséghez kötött cenzus ez. Szembeszökő, hogy jövedelmi cenzusa csak a földbirtokból vagy tőkéből eredő jövedelmet fogadja el a választójog alapjául. Ezt a fogyatékoságát sem szabad a társadalom jelenlegi tagozódása szerint elbírálni. A megyei és városi tisztviselők választók maradtak a régi jog alapján és legnagyobb részük rendelkezett a tulajdon cenzusának kellékével, vagy a magasabb értelmiség révén jutott be a választók közé, a magánalkalmazottak rétege pedig alig volt kifejlődőben.

Ha közelebbről vizsgáljuk a törvény egyes rendelkezéseinek hatását, láthatjuk, hogy nem volt szűkkeblű a jogkiterjesztésben. A városokban a 300 ezüst forint értékű ház vagy föld cenzusa elég alacsony volt, sőt majdnem minden ingatlantulajdonost választójoghoz juttatott. Választójoghoz jutottak a kereskedők, gyárosok és kézművesek is, az utóbbiak, ha folytonosan legalább egy segéddel dolgoztak. Elég alacsony volt és a városi lakosságnak kedvezett a tőkéből eredő 100 ezüst forint évenkénti jövedelem cenzusa is. Végül kedvezett a városoknak az értelmiségi cenzus is, mert hiszen a magasabb értelmiségűek, a diplomások, természetesen aránylag legnagyobb számban városokban laktak. Az egyéb községekben megállapított egynegyed úrbéri telek cenzusa pedig bevitte a választók sorába a kisbirtokosok és földművesek zömét.

A 48-as törvényhozás, ha csak nem akart a kiváltságosak választójogáról egyszerre az általános választójogra áttérni, nem is folyamodhatott más rendszerhez, mint a tulajdon, jövedelem, foglalkozás és magasabb értelmiség cenzusához. Adócenzust nem akart elfogadni, mert még nem tudhatta, miként fog alakulni a jövőben az adórendszere és milyen hatása lehet a változásnak a választójogra. *Kossuth* egyik 1843-ban megjelent hírlapi cikkéből kitérünk az az aggodalom, hogy az egyenes adó leszállítása az adófizetést

kevesbítvén, a választójoggal bíró polgárok számát is kevesbbítheti.« (Pesti Hírlap 1843. 237. sz.)

Nem folyamodhatott az ország akkori kulturális állapota mellett az általános, legalacsonyabbra mért értelmiségi cenzusopz sem. Jellemző erre nézve idősb *Andrássy* Gyula grófnak a törvényjavaslat tárgyalása alkalmával tett következő kijelentése: »Még Amerikában is legalább írás-olvasáshoz van kötve a választójog, ami sokkal nagyobb kvalifikáció, mint ami a törvényjavaslatban foglaltatik.«

Ha helyesen akarjuk elbírálni, hogy milyen szempont vezérelte az 1848Tévi Y. t.-c. alkotóit, amidőn a törvényben foglalt cenzust állapították meg, a felvilágosítást megkapjuk *Kossuth* Lajosnak a cenzusról írott hírlapi cikkében. (Pesti Hírlap 1843. évf. 237. szám.) »A cenzuális rendszer lényege – úgymond – abban áll, hogy a polgári jog részeseivé azok tétessenek, kikről – minthogy egy bizonyos vagyonnal vagy jövedelemmel bírnak, *valószínűleg feltehető, hogy magukat némileg kiművelhették*, s a közállomány és közjó iránt érdeklél viseltetnek. Ezen eszme ellen magában véve nem lehet senkinek ellenvetése: de az alkalmazás az orvosságot is méreggá változtathatja át s a cenzus olyan lehet, minélfogva a választási jog valóságos mock liberalizmus színét ölti fel. Hitünk szerint a polgári álladalomnak azon kell lennie, hogy a köznevelésről aszerint gondoskodják, miszerint még a legszegényebb polgárnak is módja, alkalma legyen magát némileg kiművelni; az emberben pedig az embert és polgárt annyira tisztelnie, a birtokszerzés s élelemkereset akadályait annyira el kell háritania, miszerint a közjóllét úgy elterjedjen, hogy a közállomány fentartásában az egész nép érdeklettnak tekintethessék, legalább az érdeklettek oly túlnyomó számot tegyenek, *miszerint a választói jog veszély nélkül az egész népre kiterjeszthessék.*«

A 48-as törvényhozás tehát a tulajdon, jövedelem, foglalkozás és magasabb értelmiség cenzusánál az akkor még másképp meg nem állapítható értelmi cenzus fokmérőjét kereste. A vagyonnak, jövedelemnek és a foglalkozásnak csak annyiban volt jelentősége előtte, hogy mindháromban feltételezte egy bizonyos minimális értelmiség megszerzésének lehetőségét.

Figyelembe kell venni e pontnál, hogy a 48-as törvényhozásnak a választójog megalkotásánál statisztikai adat sem állott rendelkezésére. »Rendkívüli politikai helyzetünk okozta és okozza jelenleg is azt, hogy fontosabb statisztikai adataink mély státustitkok gyanánt őriztetnek,« – így ír *Fényes* Elek 1842-ben megjelent »Magyarország Statisztikája« című művének előszavában. A statisztika – így tudjuk meg a Pesti Hírlap 1843. évi 225. számából – olyan állapotban volt, hogy *Fényes* Elek és *Bárándy* egészen különböző eredménnyel számították ki a nagyobb városok lakosságát. *Olgyay* Titusz, Pozsonymegye követe a javaslat tárgyalásánál a kerületi ülésen nyíltan kimondotta, hogy statisztikai adatok hiánya miatt nem lehet a reformot jobban kifejleszteni, ázt mondván

a javaslatról: »Ez csak próba, mert statisztikai adatok nélkül, gondolomra készült.«

Az alsótábla úgy kerületi, mint országos üléseinek tárgyalásain végigvonul az a gondolat, hogy *csak ideiglenes rendelkezésről* van szó. Ebben találnak megnyugvást azok, akik már akkor az általános választójogot sürgették. Az általános választójog hívei főleg a javaslat 1. §-ánál, amely a megyékben és a szabad kerületekben régi jogn szavazókról rendelkezik, fejtették ki nézeteiket. A kerületi ülésen *Kubinyi* Ferenc a nemesek és a polgárok egyenlőségét követeli. Az L §. szerint, amely a nemes embertől nem kíván a választójoghoz további minősítést, kell megszerkesztenünk a 2. §-t is. »A választási jog – úgymond – természetadta jog, valamint a megválasztás alapja nem lehet más, mint bizodalom. De ha értelmiséget kívánunk is e jog gyakorlatára, a magyar nemzet minden osztályai bírnak annyi értelmiséggel, hogy felfogják a szabadság lényegét. Mutatják ezt az eddigi események. íme, a magyar nép az átalakulást lelkesülve fogadta és rendbontásra. nem vetemedett. Röviden. válasszon a nép is, mint a nemes ember.« A kerületi ülésen *Madarász* László is az általános választójogot követeli: »Cenzus mellett nem lehet egyenlőség.« Az emberi fej mellé csak a függetlenséget és az életkort kívánja kvalifikációul. »A polgári társulatban az egyéneket, az embert kell képviselni, nem pedig az ökröket, barmokat, földeket«. Amidőn az országos ülésen az általános választójog újra szóba kerül, hangsúlyozza, hogy csak ideiglenesen nyugodtak bele a cenzusos választójogba: »Úgy hiszem, most időközileg rendelkezünk, meg lévén győződve, hogy e téren meg nem állhat a Ház, mert felteszem a jövő törvényhozásról, miszerint ki fogja vívni az emberek jogait. « *Lónyay* Gábor a kerületi ülésen általános választójogot kívánt kétfokú szavazással. Az aggodalmaskodókkal szembeszegezi ezt a kijelentését »A veszély nem azoktól jön, akik a jogok gyakorlatába bevetetnek, hanem ellenkezőleg azoktól, akik abból kizáratnak.« *Perczel* Miklós, Baranyavármegye követe ugyancsak a nemesek kivételes választójoga ellen szólal fel a kerületi ülésen: »A jelen mozgalmak devise-e jogegyenlőség és azért nemes és nem nemes között a jog gyakorlatára nézve különbséget nem akar és a jogot minél szélesebb alapra akarja fektetni.« A kerületi ülésen felszólaltak olyan követek is, akik bár nem állottak az általános választójog alapján, mégis kifogást tettek a nemesek külön kellékhez nem kötött választójoga ellen. így *Szentkirályi* Móric, Pestmegye követe, és *Tóth* Lőrinc. *Szentkirályi* Móric a kerületi ülésen szintén hangoztatja, hogy »a jelen korszakot csak átmenetinek tekinti és meggyőződése ellenére áll reá, hogy az 1. §. megmaradjon.«

A 48-as törvény tárgyalásaiból világos, hogy a törvény tulajdonképen kompromisszum eredménye a hazafias konzervatív és a hazafias demokratikus irány követői között, akik egyek voltak az alapeszmében: a független felelős minisztérium és a népképviselői alkotmány biztosításában. Világosan kifejti e szempon-

tokat *Kossuth* Lajos »Visszapillantás 48-ra« cím alatt 1871. január 12-ikén kelt levelében (Kossuth Lajos Iratai VIII. kötet 331–349. 1.): »Részletek tekintetében a 48-iki mű sem nem teljes, sem nem tökéletes.« »Némely kérdéshez, melyek a demokráciái átalakulás logikai következményei, még csak nem is nyúlt a 48-iki törvényhozás.« Kifejti, hogy mi volt e fogyatékoságnak az oka:

»Megmondom a valódi okot.

Számot vetve magunkkal hazánk mindennemű bajainak kútfejeire nézve, azon meggyőződésre jutottunk, hogy az európai körülmények kedvező befolyását férfias határozottsággal felhasználva, mindenekfelett két dolognak keresztülvitelére kell minden erőnket összpontosítunk. Egyik az, hogy hazánk mindennemű ügyeinek kormányzatától, minden idegen avatkozást kizárva, egy független magyar parlamentáris kormányzat felállításával a magyar állam törvényes függetlenségét biztosítsuk. Másik az, hogy az arisztokratikus alkotmányt, melyet 350 év keserves tapasztalása, úgy az ország állami függetlenségének megóvására, mint a nemzet szellemi és anyagi felemelésére tehetetlennek bizonyított be, demokráciái alkotmánnyá fejlesszük, s erre a jobbágy népnek szabad földbirtokos, szabad polgársággá átalakításával teremtsünk szilárd alapot.

Mi akként valánk meggyőződve, hogy, ha a hon, mint joga hozza magával, függetlenné, s a független hazában a nép saját sorsának szabad urává lépzen, a további kifejlődés magától elkövetkezik.

Azt gondoltuk tehát, hogy mellőznünk kell mindent, ami e nagy cél elérését kompromittálhatná, s más kérdések körül csak addig tanácsos mennünk, ameddig e nagy cél veszélyeztetése nélkül mehetünk.« (335-336 lap.)

Elmondja folytatólag, dicsőítvén a magyar nemesség emlékét, amely az 1848-iki reformot megalkotta, hogy nagy nehézségekkel kellett megküzdeni, és »azért nem tartottuk tanácsosnak a hűrt még tovább feszíteni, nehogy ellenkezéssel találkozzunk«. Biztosítani akarták az egészet, ezért nem volt szabad egyes részletekben a végsőig elmenni. Megadja ennek is magyarozatát.: »Akkor ugyanis még úgy állott a dolog, hogy a törvények az országgyűlés *végével* egyszerre együttesen szankcionáltak, Egy pont fölötti lényeges meg hasonlóság mindent kompromittálhatott.«

Maga Kossuth is azok közé tartozott, akik már 1848-ban hívei voltak az általános választójognak. Kiderül ez abból az alkotmánytervezetből, amelyet az 1870. május 5-én kelt, Irányi Dánielhez intézett levelében ismertet és 19 évvel e dátum előtt készített, A tervezett címe: »Javaslat Magyarország jövő politikai szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására.« (Iratai VIII. 283–294. 1.) Az alkotmányterv alapvető kijelentése: »Fő alapelv a népfelség, vagyis önkormányzati nép alatt értem a honpolgárok egyetemét. Ezen értelmezés jogegyenlőséget, annál fogva egyetemes szavazati jogot feltételez.

Az 1848. évi V. t.-e. és az egész 48-as reform alkotás, ha nem

is hozott nyomban általános választójogot, de mindenesetre azt akarta, hogy a népképviselő hű kifejezője legyen az akkori társadalmi tagozódásnak. Hiszen a nagy francia forradalom sem hozta meg egyszerre az általános választójogot. Az 1789. évi december hó 22-én kelt választójogi törvény, melyet azután az 1791. szeptember hó 3-án kelt alkotmány is átvett, a választójogot 25 éves korhatárral minimális adócenzustól tette függővé (három napi napszára egyenértéke), és kifejezetten kizárta a választójogból a cselédeket és mindazokat, akik gazdai hatalom alatt állanak. Hiszen az Észak-amerikai Egyesült-Államok országai is szabadságuk proklamálása után első kiegészítőül választójoguk megalkotásánál bizonyos cenzushoz folyamodtak. A francia és az angolszász példaadás kétség nélkül hatással volt az 1848-iki reformmű kezdeményezőire. E példákat követve, az volt meggyőződésük, hogy a jelenben megtettek minden lehetőt, és a jövőre nézve biztosították a demokrácia kiépítését.

Az 1848. évi V. t.-c. tárgyalásainak során minket különösen az egynegyed úrbéri telekhez kötött tulajdoni cenzus kérdése érdekelhet, mert hiszen az 1913. évi XIV. t.-c. megalkotásáig ez volt választójogunk leglényegesebb jogcíme. Tudvalévő, hogy a javaslat eredetileg egy fél úrbéri telek cenzusát kívánta meg. A kerületi ülésen *Kubicza* Pál, trencseni követ indítványára, amelyet Kossuth is pártolt, került ennek helyébe az egynegyed úrbéri telek. Az országos ülésen történt felszólalásokból világos, hogy a követek egy része már ekkor tisztában volt azzal, hogy az egynegyed úrbéri telek az ország különböző vidékein egészen különböző értéket képvisel. Tisztában voltak azzal is, hogy ez a különbség hátrányosan érinti a magyar többségű vármegyéket. Kiderül ez id. *Andrássy* Gyula grófnak beszédéből: »Tudhatjuk, hogy épen ott, hol nemzetiségünk leginkább veszélyeztetnék, a földbirtoknak legkevesebb becsé van.« Az egynegyed úrbéri telek ezen hátrányára reá mutatott Sárosvármegye követe, *Máriássy* Ágoston is. Ebből az okból indítványozta *Tomcsányi* József, Bókés vármegye követe, hogy a cenzus legyen egyforma, minden községben ugyanaz, mint a szabad királyi városokban és a rendezett tanácsú községekben, vagyis 300 ezüst forint értékű ingatlanulajdon: »Részemről kívánom, hogy pénzben állapíttassék meg az érték, ami mindenütt ugyanegy, mert néhol egynegyed telek három-négyannyit ér, mint más némely vidéken.« Az alsótábla ezt a módosítást nem fogadta el, mert konzervatív részről jött és konzervatív hatást tulajdonított annak. Holott kétségtelen, hogy a magyar vármegyékre nézve kedvezőbb lett volna ez a megoldás. Nem fogadta el *Kossuth*nak azt a közvetítő javaslatát sem, hogy a törvény szerkezete ez legyen: »Egynegyed úrbéri telek, vagy 300 ezüst forint értékű ingatlan.« »Akinék fertály telke van, nem tartozik bizonyítani, mennyit ér. Az azt mondja: Van fertály telkem, tehát van szavam. Hanem lia van eset, hogy valakinek egy szőlője van, és ha meg tudja bizonyítani, hogy az megér 300 forintot, voksa van.«

A 48-as törvényhozás tehát nyitott szemmel, ismerve az egy-

negyed úrbéri- telek cenzusának hátrányait, tudva, hogy ez a nemzetiségi vidékeknek kedvezménye lesz, iktatta törvénybe ezt a rendelkezést. Tette ezt abban a meggyőződésben, hogy a szabadság lesz az egybeforrasztó erő. Ezt fejtí ki *Szentkirályi Móric*: »Nemzetiség tekintetéből úgy vagyok meggyőződve, hogy a szabadság azon forrasztó, mely bennünket jobban összetart.« Erról szolt *Madarász László* is: »Ami a nemzetiséget illeti, megvallom, mikor a szabadságot megalva látom, a nemzetiséget nem féltém. Eddig nem féltettük a nemzetiséget a raboktól és most akarjuk féltém a szabadoktól. Felteszem a szabadról, hogy leginkább fogja szeretni azon hazát, melytől szabadságát nyerte. Például hozom fel a szabad királyi városokat. Mennyire féltünk tőlük, míg nem volt nekik mit védeni. Amint megnyerték azon állást, mit műveltségi, kereskedési és egyéb tekintetből igényelhetek, azon percben, vajjon ki lett közülök olyan, aki ezen hazának jogát ne védelmezné?«

A törvényjavaslat tárgyalásánál kisebb vita volt még a kézművesek választójogánál. A városi követek (Sopron, Nagyszombat és Buda-város követei) azt kívánták, hogy a kézművesek akkor is nyerjenek választójogot, ha nem is dolgoznak folytonosan egy segéddel. A módosítást nem fogadták el. Ellenben módosították az eredeti javaslatot abban a részében, amely a magasabb értelmiségi cenzus mellett 100 fírt házbér fizetését követeli meg és ehelyett tiszta értelmiségi cenzust állapítottak meg.

Az így lefolyt tárgyalások eredménye volt az 1848. évi V. t.-c.

A teljesség kedvéért röviden ismertetjük még az 1848. évi II. erdélyi t.-c. rendelkezéseit. A városok választójoga, akár külön képviseleti joggal vannak felruházva, akár nem, teljesen azonos az 1848. évi V. t.-c. idevonatkozó §-aival. A rendezett tanáccsal el nem látott községekben a választójog nem az egynegyed úrbéri telken épül, hanem választók »mindazon lakosok, kikre az 1848. évre az adólajstrom szerint fejpénzen felül legalább 8 pengő forint adó van kivette«. A városoktól eltekintve, az erdélyi cenzus tehát adócenzus. Ezenfelül ezekben a községekben az erdélyi törvény kétfokú választást is ismer, amennyiben kimondja, hogy az adócenzus szerint jogosult választókon kívül még mindenik község, »mely az 1791-beli 12. törvénycikk nyomán jogosítottakon kívül legalább 100 füstöt számlál, befoly a követ választásba, szabadon választott két képviselő által Kisebb községek pedig egy képviselő által«. A törvénynek 4. §-a megállapítja továbbá, hogy vármegyékben, Fogaras vidékén és a székely székekben megtartják választójogukat »mindazok, akik az 1791-beli 12. t.-cikkely szerint közgyűléseken szavazattal bírván, az országgyűlési követek választásába befolyni eddig is jogosítva voltak«.

Szembetűnik az 1848. évi V. t.-c. és az 1848. évi II. erdélyi t.-c. összehasonlításánál még az a körülmény is, hogy az erdélyi törvény magasabb értelmiség alapján a választójogot csak a városokban adja meg.

Ha teljesen meg akarjuk ismerni azokat az irányító elveket, amelyek a 48-as reform alkotóit vezérelték, nem elégséges, hogy csak az 1848. évi V. t.-c. tárgyalásainak menetét ismerjük. Vissza kell nyúlnunk korábbi időkre. Mert a 48-as átalakulást talán sietteték az európai események, de már gondosan előkészítették azt a 40-es esztendő reformer mozgalmi. Igaz jellemzés, amit *Kossuth* a 48-as reformmunkáról mond. »Nem oly növény volt az, amelyet egy rögtönös izgatottság melegágya hoz létre, hanem a nemzet fájának egészséges gyümölcse, mely a nemzeti bölcsesség és lankadatlan hazafiság genialis levegőjében bimbózott, megtermékenyült, fejlett és megért.« (Iratok II. 165. 1.)

Ha végiglapozzuk az 1843-44. évi országgyűlés alsótáblájának kerületi üléseiről megmaradt feljegyzéseket (Kovács Ferenc: »Az 1843-44. évi magyar országgyűlési alsótábla kerületi üléseinek naplója.«) különösen felkeltheti érdeklődésünket a *szabad királyi városok rendezéséről szóló törvényjavaslat vitája*. Városi polgárjogról, képviseltről, tehát választójogról volt a vitában szó. A felszólalók azok a férfiak, akik munkájukkal megérlelték 1848-at. Beszédeikből megtudhatjuk tehát, mi vezette őket reformeri küzdelmeikben. E beszédekben három jellemző vonást találunk. Az egyik a kiváltságos társadalomnak olyan szigorú, sőt mondhatjuk, igazságtalan bírálata, amit igazán csak az a képviselő engedhetett meg magának, amely a kiváltságosak követeiből alakult. A másik annak hangsúlyozása, hogy a gyökeres, demokratikus jogkiterjesztés a belső társadalmi rend megóvására szükséges. A harmadik annak kifejtése, hogy a nemzetet kifelé, külső támadások ellen erőssé, ellentállásra képessé csakis a jog egybeforrasztó ereje teheti. A jogkiterjesztés és a belső rend összefüggését emeli ki például *Szemeré Bertalan*: »Ott van rend, ahol polgár^van és nem szolga, ahol erő van és nem erőtlenség.« »A szabadság és a honszeretet olyan, mint az isteni tisztelet, amit az emberek gyakorlat által kedvelnek meg.« Nem ismeri el a cenzus jogosultságát és kiemeli a nagyszámú kisbirtokúak konzervatív erejét. »Miután a kevés minden kis lázadásban könnyen elmerülhet, miután a sokból valami töredék inkább megmenthető, a kisbirtokosoknak talán még sokkal inkább érdekében áll a közrend, a jogállapot.« *Kállay Ödön*, Csanádvármegye követe, kijelenti, hogy a képviselői rendszerből semmi néposztályt nem zár ki, »ki politikai páriákat szaporítani nem akar«. Majd így folytatja: »Az hozatik fel ez ellen, hogy a szegényben nincs elég nyugodtság és műveltség a polgári jogok gyakorlására. De vajjon azáltal nyugodtság eszközöltetik-e, hogy azon osztályt kirekesztjük, mely a növekedő iparral folyton szaporodni fog?«

Lónyay Gábor, Zemplénavármegye követe ugyancsak a belső béke és rend szempontjait emeli ki: »A negyedik rend egy részét minden jog nélkül hagyni és az alkotmány sáncai közül kirekeszteni és ezáltal egy örökké elégtelen, forrongó néposztályt alkotni, veszélyes volna mind az egész hazára, mind magára a negyedik

rendre nézve» »A nagybirtok nem feltétele a hon iránti érdekeknek, mert a szegény nép oly hön ragaszkodik holdacskájához, mint a dúsgazdag uradalmához. Ungmegye követe, úgy látszik, csak a szegényektől irtózik, kik, mint Ő mondja, megvesztegethetők. Amíg a vesztegetőket minden joggal felruhazza, amazokat minden jótól megfosztani akarja.«

Klauzál Gábor szerint »csak a tiszta, minden osztályokra kiterjedő képviselőlet óvhatja meg a csendet és a rendet a hazában.« »A polgári jogok osztogatása nem függ a státustól. Ez csak olyan egyéneket foszthat meg azoktól, kikről egész bizonyossággal tudja hogy visszaélnék, de csupa lehetőség, csupa hihetőség miatt soha.« Védi a szegény ember becsületét: »Többnyire épen a kényelmet nélkülöző szegény osztályban találjuk fel azon erényt, amit a palotákban hiába keresünk. Ha a megyei kicsapongások történetét tekintjük, úgy találjuk, hogy a szegény nemesség egész az újabb időkig is nyugodt volt, és csak azóta vetemedett kicsapongásokra, mióta vagyonosak visszaéléseinek eszköze lett.«

Beöthy Ödön kifejti, hogy »a hazaszeretet ébrentartására érdek kell, ez az érdek pedig a közügyekben] részvét joga«. Nem érti, hogy a »dolgozó néposztály ép olyan értelmes és alkalmas ne lehessen magát kormányozni, mint a pamlagon heverő gazdag. A munkával karöltve jár a gondolat, míg a kényelmes pamlagon nyújtózó inkább csak álom üzésére vesz kezébe könyvet.« Azt bizonyítja, hogy a jogok kiterjesztése nem jár forradalommal: »A forradalmi eszme nem sajátja az emberi nemnek. Ha előtör, mindenkor a hatalom visszaélései által csikartatik ki. Mindenki természeti ösztönénél fogva szereti az élet megszokott kényelmeit és az azokat biztosító társadalmi rendet«. »A nép természeténél fogva nem hajlandó forrongásra. Adassék neki törvény előtti egyenlőség, szolgáltatassék igazság, vegyen mindenki részt a közterhekben, és a nép a státus nyugalalmát háborgatni és a bizonyost bizonytalanért feláldozni nem fogja. Biztosabb, ha a népet jogokkal felruházzuk és így érdekek kötik a dolgok fennálló rendjéhez, mert azon nagy része, mely az alkotmány sáncain kívül hagyatik, hacsak nem deportáljuk, mindenesetre itt marad és a rendetlenségnek gyűlékony anyagát képezi.«

Perczel Mór, Tolnavármegye követe történelmi példákkal világítja meg, hogy amíg a nagybirtok képviselte a törvényhozást, folytonos anarchiában volt az ország. Dicsőíti a köznépet: »Ha végig tekintünk a szegény magyar adózó nép útján, mely 300 éves harcok és nyomor között, török, tatár és labanc ellenség által kínoztatva, a feudális nagyurak örökös tusai és zsarolásai által sanyargathatva, nagy adót fizetve, mégis békén maradt s példátlanul szűz türelmet tanúsított: meg kell vallanom, hogy ez az erény magas önmegtagadást kíván.« Szerinte Magyarország sajátos helyzetét követeli meg a jogok kiterjesztését: »Mi egészen magunkra vagyunk hagyatva, magunkban kell bízunk és folyton küzdenünk fenntartásunkért Vannak a népek életében pillanatok, midőn a polgárnak utolsó

filléreit is a haza perselyébe kell vetnie. Csupa csend és stabilitási elemek a hazát ilyenkor meg nem mentik. Erre lelkesedés, enthuziasmus kell. Hiszen alig vagyunk hat-hét millió, mi lesz belőlünk, ha a szám hiányát a lelkesedés nem pótolja? Szaporítsuk e számot, az érdekeltek számát. Adjunk mindenkinek, ki adózik és katonászkodik a hazáért, jogot, ennek ügyei elrendezésében. Honszeretet nem lehet igazság nélkül, jogokban részesítés ennek alapja«. »Erősüljünk hát, míg az óra le nem folyt, Az egyesülés láncai által olvasszuk össze a széthúzó érdekeket. így nem kell félni az enyészettől.«

Palóczy László a történelmi példák egész sokaságát hozza fel annak bizonyítására, hogy »midőn hazánk anarchia martaléka lett, mindig a nagyurak voltak ennek szerző okai«. Magasztalja a jogegyenlőséget: »Nincs semmi leverőbb és lealacsonyítóbb, mint a semmisség érzete. Ellenben semmi sem emeli annyira a lelket és teszi azt képessé jóra, nagyra, nemesre, mint annak a tudata, hogy hazája és önügyei kormányzásában némi részt vesz. Ez ellen az szokott felhozatni, hogy a nép nem érett még. De ez így lesz ezer év múlva is és a jogok gyakorlatából kizárt nép ugyan soha meg nem érik a szabadságra, mely gyakorlatból áll és csak az által tanulható.«

Pázmándy Dénes, Komáromvármegye követe, az alkotmány biztosítékát és erejét látja a jogok kiterjesztésében; »Minél több embert, minél több kezet kell bevenni az alkotmány sáncaiba, kik azt vész idején oltalmazzák, mit a föld megtenni nem fog. Ha a hont északról, vagy bármily más oldalról veszély fenyegeti, az 500 és ezer forintos holdak és szántóföldek nem kelnek fel annak védelmére, hanem a személyek és kardmarkoló kezek. In ultima analysi minden a kezek számától és nem a vagyontól függ.«

A 48-as alkotmány keletkezésének ismertett előzményeiből tehát világos, hogy az 1848. évi V. t-c. megalkotása nemzeti szükség volt A jogkiterjesztéssel egybe akarták forrasztani a nemzetet, megóvni belső rendjét és egységét, hogy kifelé egységesen védhesse meg hazáját és alkotmányát. *Kossuth* Lajos »Az alkotmány biztosításáról hozott törvények« című fejezetében (Iratai II. 182-183.1.) nyíltan kimondja, hogy a jogokat ki kellett a népre terjesztetni, mert különben az a veszély fenyegette volna az alkotmányosságot, hogy »e téren a kiváltságos osztályok még csak rokonszenvre sem számíthattak volna a népnél, amellyel jogokat meg nem osztottak és melynek terheiben nem osztoztak«. Ezért gondoskodtak arról, hogy »töredék helyett az összes nemzet öröködjék az ország jogai fölött, hogy legyen nemzet, mely számot teszen«.

A hazafias gond és aggodalom tehát nem a maradiságra, hanem a haladásra és jogkiterjesztésre ösztönözte 1848 nemzedékét. Es e bölcs előrelátás megérdemli a dicsőítő szavakat; »A magyar nemesség emlékéét 1848-ból oly dicsőség környezi, melyhez hasonlóra alig van példa a történelemben.« (Kossuth Lajos: Iratai VIII. 336.1.)

II.

Az 1872. évi javaslat.

Az 1848. évi V. t.-c. módosítására az első kísérlet az 1869-72. évi országgyűlésen történt. 1871. november 9-én nyújtotta be *Tóth* Vilmos belügyminiszter az 1848. évi V és az erdélyi 1848. évi II. t.-cikkelyek módosításáról és pótlásáról szóló törvényjavaslatot. A törvényjavaslat indokolása szerint nagyon szerény célzatú, csak rendezést, csak helyes értelmezést akar hozzáfűzni fennálló törvényeink rendelkezéseikhez. »A tervezet a választói jogosultság jelenleg fennálló feltételeit egészben véve érintetlenül hagyja. Nem javasol semmi olyan változtatást, mely a jelen rendszer megbontását vonná maga után. *Fő célja volt, hogy a fennálló törvény határozatlan és hetes rendeleté világosabb és szabatosabb szerkezetet nyerjenek, alkalmazhatatlan részek az egészszel összhangban pótoltsanak, és általan véve a törvénynek alkalmazásába egyöntetűség és következetesség hozassék be.*« Maga a törvényjavaslat is így vezeti be az országgyűlési választói jogosultságról szóló első fejezetét: »Miután az 1848. évi V. és az erdélyi 1848. évi II. t.-c.-nek a választói jogosultságra vonatkozó határozatai számos kételyekre és eltérő magyarázatra adtak alkalmat, a következők rendeltetnek«.

Ugyancsak ezt a szempontot emelte ki a javaslat 1872. február 22-én kezdődött tárgyalásait bevezető beszédében *Szapáry* Gyula ipjróf, a központi bizottság előadója: »Nem akart a központi bizottság jogot elvenni senkitől, akinek azt az 1848-iki törvények megadták, de nem akarta a választási törvény alapját kiterjeszteni sem«.

Huszonnégy esztendő telt már el a 48-as reform megalkotása óta, midőn e szavak a képviselőházban elhangzottak. A társadalom gazdasági és kulturális fejlődése kétség nélkül előbbre haladt. Az ipar és kereskedelem erősödött és a választójogból künnrekedt, többnyire éppen magyar kisbirtokosokon, zsellérekén és mezőgazdasági munkásokon kívül már az ipari munkásság rétege is fejlődőben volt. A 48-as jogkiterjesztés hagyományai azt kívánták volna, hogy a társadalmi fejlődés előrehaladása szerint ezzel lépést tartson a választójog kiterjesztése is. Ehelyett az 1872. évi javaslat nyíltan bevallja, hogy nem akar jogokat kiterjeszteni, egyes rendelkezéseivel pedig a helyes értelmezés és szabatos rendelkezés címe alatt nyilván-

valóan csökkenteni akarja a választók számát. Meggyőzhet erről minket a törvényjavaslat maga, amely a központi bizottság szövegezése szerint is, azon egy pontjától eltekintve, hogy a magasabb értelmiség cenzusát Erdélyben is ki akarja terjeszteni az összes községekre, minden részében az 1848. évi V t-c. rendelkezéseinek szigorítása, és a megadóztatott jövedelem, sőt az adócenzus addig nein ismert fogalmait kívánja törvénybe iktatni.

De még világosabb lesz előttünk a helyzet, ha ismerjük a törvényjavaslat keletkezésének előzményeit és megismerkedünk a törvényjavaslat vitájával, amely tudvalevőleg az »agyonbeszélés« (obstrukció) eszközével akadályozta meg a javaslat törvényerőre való emelkedését.

Az 1869. évi választásokat a pártok szenvedélyes és kíméletlen harca jellemzi. A kormánypárt és az ellenzék egyaránt választási visszaéléseket panaszolnak. A választásokon szorongatott kormány túlbuzgó konzervatív hívei már azt kezdték emlegetni, hogy nyíltan fel kell emelni a cenzust. Ezt a hangulatot világosan tükrözi vissza *Toldy* Istvánnak, a kormány irányzatát támogató publicistának 1872-ben írt, itt következő helyzetképe:

Az 1848-iki választási törvény hiányai minden alkalmazáskor kirívóan léptek előtérbe. Különösen 1869-ben, a temérdek választási kihágásban és visszaélésben nagy részek volt a törvény hiányos vagy homályos intézkedéseinek. Nem volt 1869-ben az országban senki, aki a törvény revíziójának szükségét: ne érezte volna s maga a trónbeszéd a 69/72-iki országgyűlés feladatai közé sorolta egy új választási törvény hozatalát. A kormány már 1869-ben gondolt egy erre vonatkozó törvényjavaslat betervezésére. De akkor közvetlenül a választási botrányok határa alatt a hangulat olyan volt, hogy egy választási törvény hozatalának aligha lehetett volna a 48-iki cenzus feljebbemelését kikerülni. A közönség nagy része a cenzuè alacsony voltában vélte a temérdek visszaélés forrását felfedezni és felemelését követelte. A kormány nem akart a pillanat szenvedélyének engedni s hogy megmenthesse a 48-iki elveket, inkább elhalászta a választási törvény revízióját.«

Tóth Vilmos belügyminiszter beszédéből úgy látszik, hogy a kormány a választók összeírásánál állítólag elkövetett visszaéléseket akarja megszüntetni, és azért óhajtja a választójog kellékeinek különböző magyarázatot nem tűrő, szabatos meghatározását.

Az ellenzék szónokai viszont a kormányhatalom beavatkozása és a szavazók megvásárlása miatt panaszkodnak. Nemcsak a szélsőbal szónokai hangoztatják e sérelmeket, akik nyíltan zászlót bontanak az általános választójogért és a titkos szavazásért, hanem a balközép vezére, *Tisza* Kálmán is kemény szavakat talál a választási korrupció megbélyegzésére: »Megengedem, hogy lehet Magyarországon még valaha parlament, – bár remélem, hogy nem lesz – mely bolondságokat fog csinálni, de ettől nem azért félek, mert a népnek alsó osztályát látnám demoralizálva, hanem félek azért, mert a magukat jobbaknak, vagyonosabbaknak, műveltebbeknek tartók vannak

demoralizálva. Mert nézzük meg, uraim, az alsóbbrendű választók hol vannak demoralizálva? 1861-ben az egyedüli osztály, mely demoralizáltak, megvesztegethetőnek mutatta magát: igen kevés kivétellel a régi nemesi osztály volt, melyet évtizedeken keresztül saját jobbjai demoralizáltak. 1865-ben már oly helyeken, hol 1861-ben a műveltebbek, a vagyonosabbak megismertették a népet a megvesztegetés métegyével, már terjedt az; de oda nem ment, hol vagy nem volt párttusa, vagy ha volt párttusa, elég erkölcsi erő létezett a különböző pártokban, hogy ilyen gyalázatos eszközhöz ne nyúljanak.« Majd kifejti, hogy 1869-ben ismét széles körben szórták szét a megvesztegetés métegyét, és így folytatja: » Nem a vagyonosabbakat félttem tehát én azon szegényebb osztálytól; de addig, míg szigorú törvények nem lesznek a megvesztegetés ellen: félttem azon ma még romlatlan osztály erkölcsiségét a vagyonosabbak, a műveltebbek és jobbaktól.«

Az ellenzék nemcsak a választási korrupciót ostorozza, hanem már követeli az összférhetetlenség szabályozását is. Ennek az ostromnak hatása mutatkozik az osztályok előadóiból alakult központi bizottság jelentésébe, amely a következő határozati javaslat elfogadását ajánlja a képviselőháznak:

»A képviselőház utasítja a minisztériumot, hogy még ezen ülészak alatt, oly időben terjesszen a képviselőház elé törvényjavaslatot a képviselői állás inkompatibilitásáról, hogy az még a választási törvényjavaslat szentesítése előtt tárgyalassék és azzal együtt emeltessen törvény erejére.

Ajánlja továbbá a központi bizottságba t. képviselőháznak: utasíttassék a miniszterünk, hogy lehetőleg még az országgyűlés jelen ülészakában terjesszen elő törvényjavaslatot a választásoknál előforduló visszaélések megakadályozására.«

A vita irányát, amely kezdetben nem volt obstrukciós jellegű, legjobban jellemzik a benyújtott határozati javaslatok. A szélsőbal határozati javaslatát az általános választójogot és titkos szavazást magasztaló beszéd kíséretében *Irányi* Dániel nyújtotta be. A határozati javaslat a következő:

»Tekintettel arra, hogy a törvényeknek a jog, a létező szükség és a nemzet óhajtásának meg kell felelniök, a belügyminiszter ur által benyújtott és a központi bizottságok által módosított választási törvényjavaslat pedig azoknak meg nem felel; sőt inkább nagyrészt ellenkezik azokkal, amennyiben először: a választói képességet, ahelyett, hogy azt kiterjesztené, több tekintetben megszorítja; másodsor: a nyilvános szavazást, mely a szabad választást sokakra nézve megnehezíti, sőt majdnem lehetetlenné teszi a vesztegetésekre bő alkalmat szolgáltat, határozottan parancsolja; harmadsor: a választókerületeket, mindamelllett, hogy különösen Erdélyben már eredetileg igazságtalan alapon voltak beosztva és hogy a változott népeségi viszonyok azok revízióját Magyarországon is követelik, úgyszólván, változatlanul fenntartja; negyedsor: az inkompatibilitás iránt nem rendelkezik, vagyis a kormány szolgálatában álló vagy

attól egyébként függő egyéneket a képviselői tiszttól el nem zárja; végre ötödször; a vesztegetések és a választásoknál előfordul egyéb visszaélések megbüntetéséről nem gondoskodik;

mondja ki a Ház, hogy a jelen törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadja és utasítsa a belügyminisztert, hogy más törvényjavaslatot készítsen haladéktalanul, úgy hogy még az a jelen ülés alatt tárgyalathassék és törvény erejére emel-tethessék, a következő elvek alapján:

a) *általános választási jog; b) titkos szavazás; c) a választó' kerületeknek a népesség aránya szerinti igazságos felosztása; à) a kormány szolgálatában álló vagy attól egyébként függő egyéneinek a képviselői tiszttól kizárása; végre e) a vesztegetések és a választásoknál egyéb előforduló visszaélések szigorú megintetése.*«

Beszédét a következő szavakkal fejezte be:

»Bármi legyen is határozati javaslatunk sorsa: meg vagyok győződve, hogy az *általános szavazati jog a múlt napok alatt a magyar földbe beültetett és azt ezentúl kiirtani a magyar talajról nem fog sikerülni.* Ápolni fogjuk azt gondos kezekkel, míglen erős, terebélyes tölgy leszen belőle, melynek árnyékában a haza minden gyermeke, születés, birtok, vallás és nemzetiségi különbség nélkül oltalmat, enyhet és boldogságot találjon.«

A balközép határozati javaslatát *Tisza Kálmán* terjesztette elő. A határozati javaslat a következő:

»Indítvány. Miután a választási törvények módosításáról és pótlásáról szóló törvényjavaslat meghagyja eddigi választási törvényeink leglényegesebb hiányát, jelesen.

a) meghagyja Erdélyben az igazságtalan, a Magyarország igen nagy részében meglévőnél magasabb cenzust;

b) meghagyja ugyanott a képviselőknek kerületek helyett hatóságokintí választását;

c) meghagyja azon indokolatlan anomáliát, amely Erdélyben a választási jogosultság felosztásában van; lévén 2500 lelket számító város, mely épen úgy két képviselőt választ, mint más 200.000-nél több lakossal bíró törvényhatóság;

d) meghagyja Magyarországon a kis- és nagyközségeké illetőleg a *földbirtokhoz kötött cenzust, mely természeténél fogva igazságtalan, retrógrád irányú s ma már az általános teherviselés mellett semmiképen nem igazolható;*

miután *még* tisztábban kifejezni, megmagyarázni állítja a választói jogosultság föltételeit, addig valóságban *különösen a kisebb földbirtokosokat s a szegényebb iparosokat illetőleg a cenzust tetemesen felemeli s ezáltal igen sokakat megfoszt a választói jogosultságtól;*

miután ahelyett, hogy megszüntetné a félremagyarázásokat s az azokból eredő zavarokat: az elenyésztetett félreértések helyett zavaros szerkezete folytán még nagyobbakat előidézni ígérkezik, miután anélkül, hogy az adatok előterjesztetnének, kielégítő állandóságra jogosult választási törvényt alkotni nem lehet

választási törvénynek minduntalan változtatása pedig a leghelytelenebb eljárás;

indítványozm, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslatot el nem forrván, utasítsa a Ház oda a minisztériumot, hogy a választásokra a választói census hatására vonatkozó adatait, melyek úgy is birtokában kell hogy legyenek, alapul véve, azoknak előterjesztése mellett, oly időben nyújtson be egy a jelzett legfőbb hiányok orvoslását is eszközző törvényjavaslatot, hogy azt még ezen ülésszak alatt tárgyalni lehessen.«

A határozati javaslatból különösen kiemelkedik az a részlet, hogy a földbirtokhoz kötött census igazságtalan és retrográd irányú, és a javaslat leplezett felemelése a censznak és sokakat foszt meg a választói jogosultságtól. *Tisza Kálmán* megmagyarázta, hogy mit ért ez alatt. Szerinte: »Magyarország némely vidékén ötször annyi vagyonnal fog kelleni a földművesnek bírnia arra, hogy szavazzon, mint az országnak más vidékein,« Szerinte: »Ez a retrográd irány, mert amennyiben a föld értéke időközönként tetemesen növekedni szokott, ezzel szemben ha az adó a választójog alapja, minthogy az adó leszállítása, nem igen szokott divatozni, ha az ország vagyonosodik, mindig többen és többen jönnek abba a helyzetbe, hogy a választási jogosultság alapjául kitűzött nagyságú adót fizessék, s így a törvény minden változtatása nélkül a kulcs természeténél fogva szaporodik a szavazók száma, természetesen az államnak fizetett minden egyenes adót véve kulcs gyanánt.«

Ezek a szempontok már azért is figyelmet érdemeinek, mert az 1874. évi XXXIII. t.-c tárgyalásainál, amely törvénycikk egyébként nem más, mint azonos szellemű átszővegezése az 187 a, év^ javaslatnak, az 1872. év vitája újra kiújult.

Tisza Kálmán beszédét, amelyben azzal vádolja meg a kormányt, hogy »reform címén és szabadelvűség köpenye alatt, akarja becsúsztatni *m* ország alkotmányába a reakció mérégét,« a következő szavakkal fejezte be;

»Gondolják meg, uraim, hogy a választójogosultak egy részének megfosztásával, kirekesztésével lehet néha parlamenti többségeket mesterségesen biztosítani; de ami még sokkal kétségtelenebb: elvettetik egy oly elégületlenségnek magva, melynek gyümölcsseit én legalább élvezni nem szeretném.«

Külön álláspontot foglal el *Schwarcz Gyula*, aki az eddigi censusos választók melleit választójogot, követel minden írni-olvasni tudó 20 éves férfi számára. Kimerítő indokolással a következő határozati javaslatot terjeszti elő:

»Határozati javaslat.

Utasítja a képviselőház a belügyminisztert, hogy a Ház elé terjesztett törvény javallat át, megtartván annak a választók összeírására vonatkozó II. fejezetét, oly §-okkal egészítse ki, melyek folytán szavazatjoggal bírjon legalább minden 20 éves, atyai, gazdai hatalom, bünyfenyítő ítélet, vagy bünyetés, vagy csőd alatt nem álló férfi, ki a); írni, olvasni tud, vagy

b) az 1848: V, és az erdélyi II. t.-cikk alapján a jelen törvény szentesítésére következő első országos képviselőválasztásnál szavazatjoggal bírt;

szigorú büntetések szabassanak a választásoknál és választási előmunkálatok alatt üzött vesztegetésekre, megfélemlítések (presszió) és verekedésekre; s a választási kerületek – Erdélyt is beleértve – tekintettel a népesség számarányára, lehetőleg igazságosan és méltányosan osztassanak be;

megvonják az országos képviselővé választhatás jogát, -- ha csak állásukról a választás törvény szabta előmunkálatai megnyíltakor le nem mondanak, --

a főrendiház tagjaitól, --

az állami és köztörvényhatósági tisztviselőktől és azoktól,

kik a kormánnyal bármi néven nevezendő szerződési viszonyban állanak;

a választás cselek vényét községenkénti titkos szavazás módozatához kötik, mely módozat lehetőleg kizárjon minden hamisítási lehetőséget; -- s végre

a felsorolt elvek alapján alkotandó törvény egész érvényét Erdélyre is kiterjesszék, s kapcsolatban a fönnebbiekkal,

utasítsa a képviselőház a kormányt, hogy a honosításról a Ház elé törvényjavaslatot még oly időben terjesszen, hogy tekintettel összeütközésekre, a választóképesítvény minősítésére nézve a törvénybe iktatandó honosítási föltételek még az ülőszak alatt az újból betérjesztendő választási törvényjavaslat tárgyalásánál figyelembe vetethessenek.«

A vitában, mely azon naptól fogva vált nyilván obstukcióvá, amidőn *Lónyay* miniszterelnök betérjesztette az országgyűlési ciklusnak 3 évről 5 évre való meghosszabbítását célzó javaslatát, mindkét ellenzéki párt szónokai egyetértettek abban, hogy a kormány javaslata jogfosztás,-

Egyetértettek abban is, hogy nem a választójog megszorításai, hanem jogkiterjesztésre van szükség. Csak a jogkiterjesztés mértékében és ütemében volt az *ellenzéki* pártok között eltérés. A bdl-közép szónokai az általános választójogot mint olyan végcél jelölték meg, melyet fokozatosan keli megvalósítani. Vezértik, *Tisza* Kálmán főleg azért kárhoztatta a kormány jogkiterjesztés elől elzárkózó politikáját, mert szerinte a fokozatos reformok elmaradásának eredménye csak rohanás lehet: »Minden szabad fejleményű országban a végcél csak az általános szavazati jog lehet, és így minden lépést e téren úgy kell tenni, hogy fokozatosan ezen cél felé haladjunk, és épen ha valaki a fokozatos haladást akarja *nem szabad csökönnyösen megállania, mert a csökönnyös megállásnak következője azután rohanás.* «

De voltak egyes balközépi szónokok, akik nyíltan az általános választójog mellett foglaltak állást.

A szélsőbal szónokai kivétel nélkül az általános választójog mellett beszéltek.

Érdekesnek tartjuk kiemelni e felszólalások közül *Vukovich*

Sébő volt 49-es igazságügyminiszter beszédét, aki azt fejtette/hogy az 1848. évi V. t. c. az általános választójogot akarta előkészíteni: »Tudjuk jól, tisztelt Ház, hogy az 1848-iki törvény épen azon célból volt hozva, hogy minél közelebb álljon a suffrage universelhez. Ugyanis az 1848-iki törvény csak két lépést hagyott még fenn a suffrage universel eléréséhez: az elsőt, túl az 1848-iki V. törvényen, odaértünk volna, hogy minden ember, bármennyi adót fizessen: szavazattal bírjon; ezentúl pedig még egy további lépéssel odaértünk volna, hol általános szavazás uralkodik.«

A vita második nagy kérdése a titkos szavazás volt A szélsőbal ebben is határozott álláspontot vallott s a titkos szavazásban látta a legfőbb határos eszközt a választási korrupció lehető kiirtására. Legmarkánsabban nyilatkozik ez a felfogás *Kállay* Ödön beszédében: »Jelen bonyolult társadalmi helyzetünkben a polgárnak egyedüli fegyvere a titkos szavazás. A nyílt szavazás a kormány és hatalmasok eszköze.«

Ismét történelmi érdekességű *Vukovich* Sebő felszólalásának a titkos szavazásra vonatkozó része, *Vukovich* azt bizonyítja, hogy az 1848 évi V. t-e nem döntötte el azt a kérdést, vajjon a szavazás nyílt vagy titkos legyen-e, mert csak a szavazási aktus nyilvánosságát rendelte el és megengedte »minden törvényhatóságnak, hogy saját körülményei szerint vagy nyilvános vagy titkos szavazást tűzzön ki a választások alkalmával« Szerinte: »ezen Ház és ezen Háznak két elődje 1861« óta ezen magyarázatot adta az 1848-iki törvénynek«. Már abból az okból is jogfosztó célzatának tekinti a törvényjavaslatot, mert az egyetlen tollvonással el akarja törölni a titkos szavazás lehetőségét

A balközép a titkos szavazás kérdésében a végső cél és a végső eszköz elméletéhez folyamodott. *Tisza* Kálmán kifejtette, hogy a nyilvános szavazás híve; de ha meggyőződnek arról, hogy a megvesztegetést más eszközzel megakadályozni nem lehet, kénytelen volna a titkos szavazást elfogadni, mert ez »egyedül marad fenn számunkra, hogy a nép erkölcsiségét a megvesztegetéssel szemben bármiképp megőrizni lehessen.«

A titkos szavazásról szóló vita mérlegelésénél nem szabad elfelejteni, hogy épen akkor érte el tetőpontját Angliában a titkos szavazás megvalósítására és ezáltal a választási korrupció kiirtására irányuló agitáció.

Említésre méltó még a vitából, hogy *Kállay* Ödön már a *a nők választójoga* érdekében is szót emelt.

Összefoglalva a vita eredményeit, azt kell megállapítanunk, hogy a választójog kérdése belekerült a pártok szenvedélyeinek forgatagába.. Igaza volt a kormánynak, hogy az 1848. évi V. t.-c. rendelkezései *m* idők folyamán reá szorultak világos és szabatos értelmezésre. De ennek az értelmezésnek a 48-as reformalkotás szellemében kellett volna történnie. Az 1872. évi kísérlet lelke és iránya azonban a jogok szűkítése volt. Ezért a javaslat megérdelmezte sorsát, midőn leszorult a napirendről.

III.

Az 1874. évi XXXIII. t.-c.

A választójog reformja 1874-ben került ismét az országgyűlés elé.

Az 1872. évi választás után feléledtek minden, oldalról a választási visszaélések miatt hangoztatott panaszok és feltámadt az óhajtás is, hogy reformálni kell a választójogot. De visszaélések alatt a két tábor ismét mást és mást ért, és mindegyik más célból és más eredmény reményében követeli az 1848. évi V. t.-c. revízióját.

A válaszfelirati vitában 1872. évi szeptember hó 28-án *Tisza Kálmán* szemére lobbantja a kormánynak a trónbeszédnek a választási törvényre vonatkozó passzusát: »Midőn kijelöli, hogy a választásokat a pártok szenvedélyeinek túlhullámszásától vagy túlcsapásától meg kell védeni és egyébről semmiről sem szól, ismét ki van jelölve az irány, hogy csak ez ellen szándékoznak azok megvédeni. És a kormány hatalmával visszaélés, az illetéktelen befolyás, sőt a megvesztegetés is talán hadd burjánozzanak tovább«.

Ugyanakkor *Simonyi Ernő* igazolja az 1872. évi obstrukciót: »Mert olyan törvényt alkotni, mely megbízóit megfosztja joguktól, magának a törvényhozó testületnek sincs jogában.« Fejtegetéseiben addig megy, hogy nem tartja a megválasztott országgyűlést törvényesnek. E felfogást vallotta szeptember 30-án *Irányi Dániel* is.

Amikor 1873. évi január hó 14-én *Csernátony* meginterpellálja a kormányt: szándékozik-e az 1848. évi V. t.-c. hiányainak kijavításáról javaslatot terjeszteni a képviselőház elé, *Szlávy József* terjeszteni.

Az 1874. évi javaslatot nagyjában és egészében az 1872. évi javaslat szelleme lengi át.

A javaslat indokolása hangsúlyozza, hogy »egészen új, rendszeres egésztest képező választási törvény megalkotása ez idő szerint oly akadályokba ütközik, amelyeket sem a kormány, sem a törvényhozás azonnal el nem háríthat.« A javaslat tehát csak novella. »A választói jog alapjául meghagyja a census mindazon nemeit, amelyek az 1848-iki törvény által megalkottattak, s egyedül arra

szorítkozik, hogy a fennálló törvények határozatlan és kétes értelmi rendeletei szabatosabban állapíttassanak meg, s hogy a gyakorlat által feltüntetett hiányok pótoltatván, egyszersmind biztosíttassák a törvény alkalmazásában szükséges egyöntetűség. Különösen pedig meghatározottassék az, hogy a felállított cenzus különféle nemei miként igazolandók«.

Újra találkozunk tehát az 1872. évi állásponttal, hogy t. i. csak az 1848. évi V. t.-c. helyes értelmezéséről és szabatos végrehajtásáról van szó. Az indokolás az anyagi választójog kérdéséről eltekintve, a javaslat megalkotásának még két indító okát hozza fel: az egyik »a választási visszaélések és erőszakoskodások megakadályozása«, a másik, hogy az »annyira elharapódzott vesztegetések és izgatási visszaélések megakadályozására a fennálló törvények kellő biztosítékot nem nyújtanak«.

Az 1874. évi XXXIII. t.-c. tehát bevallottan nem akart jog kiterjesztés lenni. Minden félreértést kizáró módon kijelentette ezt a vita folyamán *Szapáry* Gyula gróf belügyminiszter; »Nem látom szükségét annak, hogy a választói jogosultság megállapításaim] tovább menjünk azon határnál, melyet az 1848. évi V. és az erdélyi II t.-c. megszabott. Széjjeltekinthetünk az ország minden vidékén és látni fogjuk, hogy nincs a társadalomnak olyan osztálya nagy- a birtoknak, a vagyonnak, a foglalatosságnak olyan neme, mely e politikai jog gyakorlatára kellő befolyással nem bírna. Ha ez így áll, nem látom a szükségét annak, hogy azon a határon, melyet a 1848-iki törvény felállított, túlterjeszkedjünk; sőt ez, felfogásom szerint veszedelmes volna.«

Szeniczey Ödön központi előadó hangsúlyozta, hogy »a körponti bizottság, amikor a jogosultság kérdéséről volt szó, különösen ügyelt arra, hogy azt meg ne szorítsa, de azt ki se terjessze«.

Már említettük, hogy 1872-ben erős áramlat indult meg, amely a cenzus felemelésére és a választók számának csökkentésére irányult. Az 1874. évi javaslat ennek az áramlatnak végső hulláma szerzői azt hirdetik, hogy csak az 1848. évi V t.-c. hiányos intézkedéseit akarják szabatosan értelmezni, de híveik közül egyesek nem is titkolják a javaslat igazi célzatát.

Az 1848. évi V. t.-c, amint láttuk, nem ismeri sem a megadóztatott tulajdon, sem a megadóztatott jövedelem vagy foglalkozás cenzusát. Még kevésbé ismer adócenzust; ilyent csak az erdélyi 1848. évi II. t.-c. statuált a rendezett tanáccsal el nem látott községek lakóira nézve. Az 1848. évi Y. t.-c. rendszere tehát teljesen független az adózástól.

Állapítsuk már most meg, miként magyarázta meg az 1874. évi XXXIII. t.-c. az 1848. évi V. t.-c. egyes szakaszait«

Az 1848. évi V. t.-c. szerint (2. §. a) pont) választók, »kik szabad királyi városokban vagy rendezett tanáccsal ellátott községekben 300 ezüst forint értékű házat vagy földet kizáró tulajdonai vagy hitveseikkel s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírnak«. E rendelkezés helyére került az 1874. évi XXXIII. t.-c. 3. §-a

»szabad királyi és rendezett tanácsú városokban választói joggal bírnak azok, kik kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel, *illetőleg* kiskorú gyermekeikkel közösen: *a)* oly házat bírnak, mely házadó alá eső legalább 3 lakrészt foglal magában, habár az ideiglenesen adómentes is, *b)* oly földet bírnak, mely 16 forint tiszta jövedelem után van földadóval megróva«.

A városokban tehát a 300 ezüst forint értékcenzus helyébe a meghatározott lakrészt magában foglaló és házadó alá eső ház és a földadóval megrótt meghatározott tiszta jövedelmű föld cenzusa került.

Kétségtelen, hogy ez a városi lakosság cenzusának tetemes felemelése volt, mert hiszen, amiként a vitában bőven kifejtették[^] de bizonyítani merőben felesleges is, a 48-as törvény 300 ezüst forintos, adózástól független értékcenzusa 1874. előtt majdnem minden városi ingatlantulajdonosnak választójogot biztosított, mert olyan városi ingatlan, de különösen ház, alig volt képzelhető, amely ennek az értékcenzusnak meg nem felelt volna.

Az 1848. évi V. t.-c. választójogot adott azoknak (2. § *h*) pont), »kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak s tulajdon műhellyel, vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak«. Ez tisztán a foglalkozás cenzusa.

Ennek helyébe került az 1874. évi XXXIII. t.-c 6, § ának *e*), *d*) és *e*) pontja. Eszerint választójoggal bírnak, »akik mint kereskedők, *vagy gyárosok* legalább 105 forint évi jövedelem után vannak államadóval megróva; kik mint kézművesek szabad királyi és rendezett tanácsú városokban legalább 105 forint évi jövedelem után vannak államadóval megróva; kik mint kézművesek nagy» és kisközségekben legalább egy segéd után fizetnek jövedelmi adót?.

Az 1874. évi XXXIII. t.-c. tehát a foglalkozás cenzusát felváltotta a megadóztatott jövedelem cenzusával. Ennek a rendelkezésnek cenzusemelő hatása is egészen világos. Mert hiszen kétség telén, hogy az 1848. évi V t.-c. szerint minden letelepedett kereskedő, gyáros és kézműves választó, bármennyi legyen is jövedelme, akár van adóval megróva, akár nem, a kézműveseknél csak az kötetvén ki, hogy folytonosan legalább egy segéddel dolgozzanak. Láttuk, hogy a városok követői már 1848-ban *még* ezt a megszorítást is sokallották és minden kézművest választójoggal akartak volna felruházni.

Az 1848. évi Y. t.-c. választójogot adott (2. §. *c*) pont) azoknak, akik »saját földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek« Ez az adótól független jövedelem cenzusa.

Ennek helyébe az 1874. évi XXXIII t.-c 6. §-ának *b*) pontja került, amely szerint választójoggal bírnak azok, akik »földbirtokból, vagy saját tőkéjükből, vagy mindkettőből együttvéve eredő legalább 105 forint évi jövedelem után vannak államadóval

megróva«. Ez a megadóztatott jövedelem cenzusa, amely természetesen kizárja a választójogból az adó alá nem eső jövedelmeket.

Az 1818 évi V t. c. 2. §-ának a) pontja kimondotta, hogy választók, akik »községekben eddigi úrbéri értelemben vett egynegyed telket vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul, vagy hitveseikkel s illetőleg kiskörű gyermekeikkel közösen bírnak«.

Az 1874. évi XX.XIII t.-c. 4. §-a ezt a rendelkezést fentártotta, azonban a tiszta birtokcenzust a szakasz további részeiben adócenzussá változtatta át, mert így folytatja: »Egynegyed úrbéri, telekkel hasonló kiterjedésű birtoknak azon földbirtok tekintetik, melynek adója legalább annyi, amennyi ugyanazon községben a legkevesbé megrótt úrbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telek után fizettetik. Ha pedig valamely községben úrbériség nem létezett, a legkevesbé megrótt egynegyed úrbéri telek a szomszédságban fekvő azon községből veendő, melyben a föld értékére befolyással bíró viszonyok a kérdésben forgó község viszonyaihoz leginkább hasonlóak.«

Tehát nem a hasonló területű vagy a hasonló értékű telik, hanem a hasonló földadót fizető telek lett az alapvető fogalom, Az egynegyed úrbéri *telek* földadóminimum unióit kellett összeállítani és ezek révén kirívó módon bontakozott ki *im* így megállapított cenzus aránytalansága. Az *Andrássy Gyula* gróf belügyminiszter által 1908. november 11-én benyújtott törvényjavaslat indokolása (56. lap) az említett szakasz hatásait következőképpen jellemzi; »A földadóminimum nemcsak az ország különböző részeiben, de egyes vármegyék, sőt egyes választókerületek területén is kirívó aránytalanságokat mutat. *A törvényjavaslat mellékletei között feltalálható karmadik kimutatás adatai szerint a földadóminimum, mely választói jogot ad, 68 fillér és 87 K 17 fillér között ingadozik. Tehát az országban egyik községben már egy koronán aluli, másokban csak 87 K-n felüli földadó adja meg a választói jogot* Ugyancsak e kimutatás tanúsága szerint ugyanabban a vármegyében, vagy választókerületben is előfordul az az aránytalanság, hogy a választói jogra minősítő vagyoni cenzus az egyik községben 10, 20, sőt harmincszor olyan magas, mint a másokban. Közelebbről áttekintve az *Andrássy-féle javaslat indokolásában* említett kimutatást, azt látjuk, hogy 1444 községben maradt 4 koronán alul a földadóminimum, míg 1301 községben 20 koronát túlhaladott. Hogy az ország milyen vidékein volt legalacsonyabb a földadóminimum, arra nézve jellemző, hogy a Duna jobbpartjának 2702 községéből csak 10, a Duna-Tisza-közének 480 községéből csak 4 volt olyan, ahol a földadóminimum 4 koronán alul maradt.

Az 1874. évi XXXIII. t. c. azonban nem, elégedett meg azzal, hogy az adózást kapcsolatba hozta a tulajdonnal, jövedelemmel és foglalkozással, hanem e kapcsolathoz további fatális következményeket fűzött. Kimondotta (12. §. 1. pont), hogy választójogot nem gyakorolhatnak azok, »kik az összeírást, illetőleg a kiigazítást megelőző évre a választókerületben fizetendő egyenes

adóikat le nem fizették.« Az adóhátralékosságnak tehát jogfosztó hatást tulajdonított. Ismét nem szorul bizonyításra, hogy ez a rendelkezés, – amelyet különben az 1875 évi VI t.-c. úgy módosított, hogy azok vesztik el választójogukat, kik a megelőző évi egyenes adót, illetőleg a megfelelő adóhátralékot április hó 15-ig be nem fizették, – alkalmas volt a választók számának apasztására.

Az 1874. évi XXXIII. t.-c. Erdély nagy- és kisközségeiben fentartja a külön erdélyi cenzust (5. §.). Az erdélyi 1848. évi II. t.-c. 4. §-ának *c*) pontja helyébe, amely szerint választók »rendezett tanáccsal el nem látott községekben mindazon lakosok, akikre fejpenzen felül legalább 8 pengő forint adó van kivetve«, – érintetlenül hagyva a füstök szerint való kétfokú szavazást, – azt a rendelkezést lépteti, hogy választók, »kik a jelenleg fennálló földadókataszter alapján 84 forint, ha pedig elsőosztályú adó alá eső házzal bírnak, 79 frt 80 kr., és ha házuk másod- vagy magasabb osztályú adó alá esik, 72 frt 80 kr, tiszta jövedelem után fizetnek földadót«, – továbbá azok, akik föld ház-, első- vagy harmadik osztályú jövedelmi adó alá eső, összesen legalább 105 forint évi tiszta jövedelem után fizetnek állatni adót«. (Elsőosztályú jövedelmi adó alá esett az 1868. évi XXVI t.-c 2. §-a szerint *a*) a kilenced és hegyvám, valamint a földbirtokkal összefüggő mindazon jövedelem, melynek alapjától a jövedelemélvező még nincs megadóztatva; *b*) a királyi kisebb haszonvételekből eredő jövedelem; *e*) a haszonbérlők bérlemény utáni nyeresége; *d*) a nyereségre alakult részvény társulatok évi tiszta jövedelme; *e*) minden jövedelem, mely bányászati, gyári, kézmű- és más ipari üzletből, kereskedésből, művészi, tanügyi, orvosi, sebészi, ügyvédi, mérnöki gyakorlatból, úgynöki, személyi és áruszállítási, vagy bármi más haszonhajtó foglalkozásból és üzletből származik«. Harmadosztályú jövedelemadó alá esik a 4. §. szerint »minden kamatjövedelem és életjáradék«.)

Ez az 1848. évi erdélyi census felemelése.

A jogok szűkítésének irányzata mutatkozik még egyes aprólékos intézkedésekben is. Midőn például arra került a sor, hogy az 1874. évi XXXIII. t.-c. magyarázatát adja annak, kik állanak gazdái hatalom alatt, és kiket zár ki θ révén a választójogból nemcsak a cselédeket, kereskedő- és iparostanoncukat sorolja ide, mint az 1872. évi javaslat, hanem ezen túlmenve, egészen feleslegesen a köz- és magánszolgálatban álló szolgákat itt. Midőn továbbá a magasabb értelmiség censusát kiterjeszti az erdélyi kis- és nagyközségekre is, és az 1848. évi V t.-c-ben említetteken felül, mint azóta keletkezett új kategóriákat, felveszi a közjegyzőket, okleveles erdészeket, bányászokat és kisdédóvokat is, újra azt a megszorító magyarázatot alkalmazza, hogy a tanárok, iskolatanítók, kisdédóvók, községi jegyzők, lelkészek és segédlelkészek csak akkor választók, ha hivatalos alkalmazásban vannak. Ezen a ponton tehát ismét letért az 1848. évi V. t.-c. örvényéről, amely nem a hivatalos állást, hanem a magasabb értelmiséget akarta választójogba juttatni.

Az 1874. évi XXXIII. t. c-ben egyetlen jogkiterjesztő szakaszt találunk. Már említettük, hogy az 1848. évi V, t.-c. kétféle jövedelmi cenzust ismert, azt, amely földbirtokból, vagy a tőkéből eredt. A köztisztviselők és magánalkalmazottak rétegéről a 48-as törvény nem intézkedett. Elmondottuk, hogy miért nem. Az 1874. évi XXXIII! t.-c. az időközben kifejlődött köztisztviselői és magánalkalmazotti réteget nem hagyhatta figyelmen kívül. Választójogot ad az állami, törvényhatósági és községi tisztviselőknek, akik legalább 500 forint, és a magánalkalmazottaknak, akik legalább 700 forint évi jövedelem után fizetnek jövedelmi adót.

Az 1848. évi V. t.-c. szellemének inkább felelt volna meg, ha ennek a társadalmi osztálynak kellő képviseltetésére a törvény a magasabb értelmiség cenzusának fejlesztéséhez folyamodott volna és olyan tiszta értelmiségi cenzust állapít meg, amely a törvényben említett jövedelmű tisztviselőket és alkalmazottakat ezen a jogcímen viszi be a választók közéj

Az 1874. évi XXXIII. t.-c. azonban teljesen szakított azzal az eszmekörrel, amelyből az 1848. évi V. t.-c. származott. A 48-as törvényhozás, amint azt már igazoltuk, a tulajdon, jövedelem és foglalkozás cenzusához csak azért fordult, mert az ország akkori iskoláztatási viszonyai között, az értelmiségi cenzus eszközehez nem folyamodhatott. Az általa elfogadott cenzus jogosultságát csak abban látta, hogy ez következtetést enged arra, hogy a választó elsajátíthatta a műveltség elemeit. Amidőn a 48-as törvényhozás a magasabb értelmiségi cenzus alapján választójogot statuált, akkor is kizárólag az értelmiséget akarta kitüntetni, választójogot kívánt adni a legszegényebb »honorácioroknak« is, azoknak, akikről Gömör» vármegye követe, *Darvas Pál* mondta, hogy »jövedelmük sok esetben nem egyéb 15 forintnál és egy pár csizmánál. Az 1874. évi XXXIII, t.-c. már egész ridegséggel a vagyont és a jövedelmet helyezi előtérbe és ezt a cenzust kapcsolatba hozza az adóztatással Ebben az 1874. évi XXXIII, t.-e. nem novella, hanem novum.

A törvénynek azt az intézkedését, hogy a választójogban tért nyit a köztisztviselőknek és a magánalkalmazottaknak, csak helyeselni lehet. A vita során az ellenzék tokásba vitte tehát támadását, amidőn ezt a rendelkezést is kifogásolta és azzal vádolta meg a kormányt, hogy csak az a célzat vezeti, hogy a függő elemeket a választók sorában szaporítani akarja. Az ellenzék szenvedélyes ellen-szenvének az volt a forrása, hogy a kormányjavaslat nyilvánvalóan apasztotta a független városi választók számát és ugyanakkor statuálta először, a nyilvános szavazás kétséget nem tűrő törvénybe iktatásával, a nagyobb számmal többnyire városokban lakó köztisztviselők választójogát. Fokozta még mindezeket az adóhátralékosság jogfosztó hatása, ami az adózás technikája szerint természetesen csak a közhivatalt nem viselő választók egy részét érinthette.

A vitában az ellenzék függetlenségi tagjai nemcsak a javaslat fogyatékoságait támadták, hanem újólág az általános választójog alapjára helyezkedtek. *Irányi Dániel*, miután kifejtette, hogy a ja-

vaslatnak jogfosztó hatása van, a következő határozati javaslatot terjesztette elő: »Mondja ki a képviselőház, hogy a jelen törvényjavaslatot részletes vita alapjául nem fogadja el, 8 utasítsa a belügyminisztert, hogy ahelyett az általános választói jogra és titkos szavazásra alapított új törvényjavaslatot készítse, mely a választókerületeknek igazságos felosztását is magában foglalja, nemkülönben a honosításról és bárminemű, tehát a községi és törvényhatósági választásoknál is előforduló mindenféle visszaélések és vesztegetések megbüntetéséről külön törvényjavaslatokat terjesszen elő.«

Szederkényi Nándor, Simonyi Ernő, Mocsáry Lajos és általában a szélsőbal szónokai mind az általános választójog és titkos szavazás követelését hangoztatják. A balközép már nem ostromolja a javaslatot oly hevesen, mint 1872-ben. Csak egyes részleteknél vannak kifogásai és magatartása itt is inkább elvi fentartás, mint ellentállás. Midőn 1874. július 7-én névszerint 230 szavazattal 49 ellenében a képviselőház részletes tárgyalása alapjául elfogadta a törvényjavaslatot, a javaslat elfogadására szavazók között volt a balközép 50 tagja és közöttük *Tisza Kálmán* is. A balközép 20 tagja nemmel szavazott. Az ostromot majdnem kizárólag a szélsőbal folytatja. Nyíltan hangoztatják, hogy a javaslat pártcélokat szolgál, »egyenesen az ellenzék ellen van irányozva«. *Helfy Ignác* kimondja: »Ez a legnagyobb kortes-törvényjavaslat, melyet én valaha láttam e Házban.« *Kállay Ödön* szerint a javaslat azért akarja a városi szavazókat joguktól megfosztani, »mert tudvalevő dolog és senki által nem tagadható, hogy a magyar alföldi városok választói megvesztegethetetlenek voltak.«

Gubody Sándor »bizarr differenciális tarifának« nevezi a javaslat sokféle jogcímhez kötött rendszerét és felpanaszolja, hogy a független városi polgárok és kisiparosok választójogát megszorítja. Majd így folytatja; »Megmondjam-e önöknek, miért történik mindez? Azért, mert különösen az alföldi magyar városokban ezrei vannak az ily kisebbszerű birtokosoknak, kiket három választás alkalmával úgy ismertek meg, mint kiválólag ellenzékiet. A kisiparosok túlnyomó tömege magyar városokban ellenzékieteknek bizonyult be, annál fogva, ha a kormány majoritásra törekszik, ezeket el kell távolítania a szavazó urnától.«

Mocsáry Lajos szerint is, »vörös fonálként, húzódik végig az egész törvényjavaslaton, hogy pártszempont volt az irányadó, mert hiszen nyílt titok az egész ország előtt, hogy a közjogi ellenzék ép a magyar városokban, ép a kisbirtokosok és kézművesek között számítja szavazatainak legnagyobb részét.«

A részletes tárgyalás során a szélsőbal szónokai az 1874. évi XXXIII. t.-c. minden intézkedését kifogásolták, amely az 1848. évi V. t.-c. rendelkezéseit az, anyagi választójog tekintetében megszünteti. Különösen nagy volt a vita a szabad királyi és rendezett tanácsú városokra nézve megállapított választói jogcíménél, amely a 48-as törvény 300 ezüst forintos értékcenzusát halomra döntötte.

A kormány hívói azt állították, hogy e pontnál is a 48-as

törvényhozás szellemében járnak el. Hogy mit értettek ez alatt, kiderül *Máriássy* Béla beszédéből, aki nyíltan elismerte, hogy »meg-történt a választói jog megszorítása« és így érvel: »Mit ért 1848-ban egynegyed tolok? Ezt-körülbelül 300–400 forintot. Tehát akkor a egyenlőség megvolt a 300 forintos ház és az egynegyed telek között Hol áll most egynegyed telek értéke? 500 és 1000 forint között ingadozik Igei; természetes tehát, hogy ha a törvényhozás az 1848-as törvényhozás szelleméhez ragaszkodik, kénytelen felemelni az adócenzust 300 mert nem lehet egy házat felépíteni, melynek két-három lakosztálya van. Egy ilyen körülbelül 1000–1200 forintba kerül, tehát ezen novella által 1848 szelleme teljesítettik.«

Hogy ez az érvelés, mely – bár nem ennyire kiélezetten – végig-vonul a kormányjavaslat minden védelmezőjének beszédén, mennyire helytelen és mennyire nem gyökerezik az 1848. évj V. t -c-ben, azt láttuk már e törvény keletkezésének ismertetésénél. Hiszen *Tomcsányi* Józsefnek azt az indítványát, hogy az egynegyed úrbéri telek helyett a községekben is 300 ezüst forint értékű ingatlan cenzusát fogadja el az alsótábla, azért vetették el, mert konzervatív, megszorító hatást tulajdonítottak annak. A 48-as törvényhozás kifejezetten az olyan egynegyed úrbéri telek tulajdonához is választójogot akart fűzni, amelynek nem volt meg a 300 ezüst forint értéke, tehát a 300 ezüst forint értékenzust átlagosan magasabb cenzusnak tekintette, mint az egynegyed úrbéri telket.

Az ingatlan-értékenczus megállapítása, nem azt jelentette, hogy mindenkor az értékelkedés arányában fel kell emelni az értékenczust, valamint az adócenzus nem jelentheti azt, hogy minden adóemelésnél arányosan fel keli emelni az adócenzust. Hiszen a 48-as törvényhozás nemzetgazdaságilag képzett tagjai jól tudták, hogy az ingatlanok értéke a gazdasági és kulturális haladással kar-öltve emelkedni fog. Ennél az egy pontnál is világos tehát, hogy az 1874. évi XXXIII, t-e, teljesen szakított az 1848» évi V. t.-c. jogkiterjesztő szellemével, ilyen körülmények között természetesen elvetette a Ház *Simányi* Ernőnek azt a módosítását, amely a szabad királyi és rendezett tanácsú városokban választójogot kívánt adni mindazoknak, akik házzal bírnak, habár az ideiglenesen adómentes is,

A részleteknél vita volt még az iparosok és kereskedők választójogánál is.

Szederkényi Nándor itt azt a módosítást javasolta, amelyet már 1848-ban követeltek a városok követői: választójogot kért mindazoknak, »kik, mint kereskedők, gyárosok, kézművesek üzletüket az ipartörvények értelmében önállóan gyakorolják«.

A részletes vitából kiemelünk még néhány érdekes momentumot.

Tisza Kálmán, bár »kénytelen a törvényjavaslatot azon álláspontból tekinteni, hogy az nem új törvény«, és így elfogadja, mégis kétszer 1874 július 12-én és július 20-án nyilatkozik az egynegyed úrbéri telek cenzusa ellen: »Én a földcenzusnak, a fertálytelek-cenzusnak barátja nem vagyok és nem leszek soha.

Nem voltam és nem leszek épen azért, mert minden lehető cenzusok között, ha a jogosultság megadása még egyforma holdszámhoz köttetnék is, okvetlen ez a legigazságtalanabb, mert az érték tetelesen különbözik«. Kifejti, hogy ez a cenzus a magyarságra nézve hátrányos: »Nézzük végig az egész országot, kivéven a szerbek és németek egy részét, mindenütt ott, – vagy legalább legnagyobb részben ott, hol az egynegyed teleknél fogva a cenzus hat-szorosa annak, mint ami más vidéken, mindenütt ott magyar-ajkúak laknak. Ott pedig, bol a cenzus ama vidék cenzusának csak egy hatod része, ott románok és szlávok laknak«.

Egészen egyéni álláspontot képviseltek és visszhang nélkül maradtak: P. *Szathmáry* Károly felszólalása, aki a részleges titkos szavazást ajánlotta; szerinte »leginkább igénylik a titkos szavazást a mi városi polgáraink«; a községekben a titkos szavazást lehetetlennek tartja, független értelmiségi osztálynál pedig feleslegesnek; – *Tarnóczy* Gusztáv külön tervezete, mely az. általános választójog alapjára helyezkedik, de kétfokú szavazással; a magasabb értelmiségnek és a tekintélyesebb vagyonnal rendelkezők közvetlenül választanának, minden más állampolgár ugyancsak választó, de csak közvetetten, általa választott másodfokú választók útján; ~ *Majoros* István választójogot kívánt a nőknek, kiemelve ezek közül azokat, akiknek birtokuk van, vagy akik »bármely szaktudományban nyilvános vizsgán képesítési oklevelet nyertek«; – a női választójog másik híve *Stanescu* Imre, aki választójogot kíván azoknak a nőknek, akik bejegyzett céggel bírnak és így kereskedők, továbbá az okleveles tanárnőknek, távirásznőknek, postatisztnőknek és hasonló kategóriáknak.

Tösszefoglalva a vita eredményeit: kétségtelen, hogy az 1874. évi XXXIII t.-c. azon részeiben, melyek a választói névjegyzé-
 kekre, a választási eljárásra, az összeírásnál és a választásnál közre-
 működő közegek felelősségére és a választási visszaélések megbün-
 tetésére vonatkoznak, igyekezett a felmerült szembeötlő fogyatékos-
 ságokat orvosolni. Amidőn a választójog kérdésében felebbezést
 engedeti; a királyi Kúriához, araidőn a vesztegetést, az etetést és
 itatást tilalmazta, a választási visszaélések egyéb nemeit megtor-
 lással fenyegette, amidőn - habár csak elvben – kimondotta, hogy
 a kérvénnyel megtámadott választások érvénye fölött a kir. Kúria
 ítélt: a választási eljárást megjavítani iparkodott. Igaz, hogy a
 gyakorlatban a választási visszaélések visszaszorítását célzó rendel-
 kezéseik nem bizonyultak eléggé hatásosnak és továbbra sem
 szűntek meg a választási korrupciót ostorozó panaszok. Egészen más
 elbírálás alá esik azonban a törvénynek az anyagi választójogot
 megállapító része Kiderül magából a törvényből és még jobban
 megvilágítja a törvényjavaslat tárgyalásának vitája, hogy az 1874.
 évi XXXIII. t.-c. ezen részeiben az 1948. évi V. t.-c.-kel össze-
 hasonlítva határozottan hanyatlás és visszaesés.

Hogy kiknek volt igazuk az 1874 évi XXXIII. t.-c. vitájá-
 ban: azoknak-e, akik azt állították, hogy a törvény nem szorítja

meg a választójogot, avagy azoknak, akik a jogok szűkítését hangoztatták, ezt a kérdést eldöntötte a jövőendő.

Hogy az 1874. évi XXXIII. t.-c. mennyire apasztotta a választók számát, ezt világosan feltünteti a következő táblázat:

	<i>Össznépesség</i>	<i>Választók</i>	<i>Az össznépesség százaléka</i>
1870.....	13,654.349	890.416	673
1881.....	13,833.964	821.241	59
1890.....	15,201.927	846.202	55
1900.....	16,838.255	989.009	593
1910.....	18,264.533	1,162.241	691

Míg 1870-től 1890-ig a népesség száma 1,547.578 lélekkel szaporodott, addig 1890-ben a választók száma csak 846.202 volt, szemben az 1870. évi választók 890.416-ot kitevő összegével. Vagyis, dacára a népesség szaporodásának, dacára az eltelt 20 esztendőnek, a választók száma 1890-ben még mindig 44.214-gyel kevesebb volt, mint 1870-ben. A választók száma 1870-ben a népességnek 6.73%-a volt, 1890-ben még mindig csak 5.5%. Ezek a számok világosan bizonyítanak Csak 1910-ben éri el a választóknak a népességhez viszonyított arányszáma az 1874. évi XXXIII. t.-c. előtt fennállott helyzetet De ez az emelkedés is részben annak köszönhető, hogy az 1899. évi XV. t.-c. 141. §-a eltörölte az adóhátralékosságnak jogfosztó következményeit és ezáltal a választók számát 1899-ről 1900-ra 117.875-tel szaporította.

Az 1874. évi XXXIII. t.-c.-nek a -48-as törvényhozás jogkiterjesztő szellemétől elszakadó irányzata okozta azt, hogy választójogunk szerves fejlődésében visszamaradt. A törvényhozás 1874-ben a kifejlődött új társadalmi rétegek közül csak a köztisztviselőket és a magánalkalmazottakat vette észre. Tudatosan olyan megadóztatott jövedelem cenzusához fordult, mely kizárta az ipari és mezőgazdasági munkások tömegét, kizárta a segéd nélkül dolgozó iparosokat, kizárta a magas földadóminimum községeiben a kisbirtokosok és zsellérek széles rétegét; a köz- és magánszolgálatban álló szolgákat és a cselédeket pedig olyan kategóriának tekintette, amely bármely jogcím kimutatása mellett sem gyakorolhat választójogot. Új jogot, alig adott, de a régít szabatos magyarázat címén megsűkítette. Es ez a törvény, amelyet a hozzáfűződő és az 1877. évi X. törvénycikkben rendezett kerületi beosztással együtt, a jogkiterjesztés ellenzői sokáig a nemzeti irány palládiumaként védelmeztek, jogfosztó hatását elsősorban a magyar többségű törvényhatóságokban és városokban éreztette.

IV.

A választójog kérdése az 1899. évi XV. t.-c. megalkotásáig.

Az 1874. évi XXXIII. t.-c. megalkotása után időnkint újra és újra kifakadtak a választójog és választási eljárás sebei. Nem szűnik meg a választási visszaélések felpanaszolása. Az ellenzék nem nyugszik meg a meghozott törvényben. A képviselőház vitáiban hol gyöngébben, hol erővel teljesen felhangzik a vágy a választójog és a választási eljárás reformja után. Ennek a korszaknak mintegy záróköve az 1899. évi XV. törvénycikk, E vitákból csak a kiemelkedő eseményeket sorakoztatjuk fel.

Midőn a kormány 1885-ben törvényjavaslatot terjesztett be *az országgyűlési ciklusnak 8 évre való meghosszabbításáról*, az ellenzék ehelyett a választási visszaélések megszüntetését követelte. Az egyesült ellenzék vezérszónoka *Szilágyi Dezső* volt, aki 1885. december 11-én határozati javaslatot nyújtott be, amelyben különösen a korrupciót előmozdító központi szavazás helyett a szavazás decentralizálását követeli; sürgeti a kérvénnyel megtámadott választások ügyében a kir. Kúria bíraskodásának behozatalát, amint azt az 1874. évi XXXIII t.-c. 89. §-a megígérte, és követeli a vesztegetés, etetés, itatás, illetéktelen befolyásolás és izgatás ellen részletesebb büntető törvények hozatalát, a választási elnök és a választásba befolyó hivatalos személyek hatáskörének részletes szabályozását és hatályos felelősségük biztosítását, hiteles névjegyzékek elkészítésének és szabad használatának, valamint a választásokat megelőző időszakra a gyülekezési jog szabadságának biztosítását.

A függetlenségi párt nevében *Irányi Dániel* szólal fel és a választási visszaélések ostromozása és a kúriai bíraskodás követelése után *„Első a kir. Kúria behozatala mellett a választási eljárásról”* szóló törvényjavaslatában *„és a választási visszaélesek ellen jelmű törvényen pontosabb és szigorúbb alkalmazása iránti hathatós intézkedést sürget és követeli*, hogy a kormány a kérvénnyel megtámadott választásoknak a kir. Kúria által leendő megbírált tárgyában, valamint a titkos szavazás behozatala iránt törvényjavaslatokat terjesszen elő.

A vitának leginkább kiemelkedő pontja *a titkos szavazás kérdése*. *Irányi Dániel* a titkos szavazásban látja a választási vissza-

élések visszaszorításának leghatályosabb eszközét: »A nyilvános szavazás olyan függetlenséget tételez fel, amellyel, mint a tapasztalás mutatja, a választóknak egy része nem dicsekedhetik. Családi, társadalmi összeköttetések, a megélhetés gondjai, végre az emberi gyarlóságok megmagyarázzák ezen jelenségeket. Hát még oly országban, hol a tisztviselők ugyancsak használják befolyásukat a választók akaratának megváltoztatására, hol annyi kísértésnek, vesztegetésnek vannak a választók kitéve, ahol annyian és annyian áldozatul ejtik ezeknek meggyőződésüket!«

Érdekes volt ennél a pontnál *Tisza* Kálmán miniszterelnök és *Szilágyi* Dezső vitája. *Szilágyi* e beszédében szinte előre látja a jövőt, midőn kifejti, hogy az alkotmány demokratikus átalakításának szükségszerű követelménye a titkos szavazás intézménye. Beszédieriek ez a részlete így hangzik:

»Téved a t. miniszterelnök úr, amidőn azt hiszi, hogy a tapasztalásokból be nem űñña bizonyítva az – amint tegnap monda – hogy sem a vesztegetések ellen, sem a nyomás, akár szociális, akár hivatalos nyomás ellen, nem biztosíték a titkos szavazás. Ebben a tekintetben hivatkozom, – nem Amerikára, mert Amerikában ezt az egész törvényhozást nem kezelték azzal a gondal, szigorral és figyelemmel, mint Angliában – hanem hivatkozom Angliára. Méltóztassanak figyelembe venni Anglia nagy bíráinak, főügyészeinek és bizottságainak reportjait, melyekből nagy vonásokban az derül ki, hogy a titkos szavazás a nyomások ellenében, hol az illető akarja, igen hatályos biztosítéknak bizonyult és a korrupciót is csökkentette. Nézetem szerint nem is ez az irányadó tekintet, hogy csökkentette, hanem azon ismételt törvényhozás alkalmával, amely a korrupcióra vonatkozólag a választások irányában legutoljára 1883-ban történt, mindenütt elismertetett, hogy a visszaélések tetemes redukciója főrészből a titkos szavazásra vezethető vissza.

Ami pedig a magyar államot illeti, itt most ennek bővebb fejtegetésébe nem bocsátkozom, *de nem hiszem, hogy ebben valami komoly veszélyt találhatnánk.*

Ily kérdésnél, melyet érdeme szerint keli megítélni, a dialektikai fordulatra nem sok súlyt helyezek, de kérem, ha a titkos szavazásnak nincs semmi hatása, sem a befolyásolás ellen, sem a vesztegetésre nézve: akkor érthetetlen előttem annak egész Európában való behozatala. *És miben állana veszélyeztető hatása a magyar államra nézve?*

A kérdés annyival komolyabb vizsgálatot igényel, mert minden államban az alkotmány demokratikus átalakításával párhuzamosan a titkos szavazat intézménye is behozatott. Kizárható lesz-e nálunk, ha, mint hiszem, időleges visszaesések dacára, alkotmányunk átalakítása is ezen az úton fog haladni?!

A kiküldendő bizottságnak egyebek közt az is feladata lehet, bár határozati-javaslatomban ez nincsen felemlítve, hogy *a titkos sza-*

vázást is figyelem és tanácskozás tárgyává tegye s ez iránt esetleg jelentés terjesszen elő, mely fölött meggyőződése szerint határozzon a Ház.»

A vitában az anyagi választójog problémája is szóba került. A függetlenségi párt szónokai újra az általános választójog megvalósításáért szálltak síkra. *Ugron* Gábor a keresztény szeretet nevében követeli: »A kereszténység első hívei nem a patriciusok és nem a római lovagok voltak, hanem a rabszolgák, az elnyomottak és szenvedők. A keresztény vallás, t. Ház, a hittel és a reménységgel előbb a szegényebbeknek keblét termékenyítette meg és így készítette elő útját a világalomnak.

A kereszténység Krisztus szeretetén alapszik; ez nem ismer kivételt, mert a krisztusi szeretet olyan, mint a nap, mely melegevel egyformán érinti a szegényt és a gazdagot.

A krisztusi szeretet olyan, mint a levegő, mely láthatatlan, de mindenkit körülzárol. Hiszen a kereszténység szelleme az, mely a jogegyenlőség eszméjét társadalmunkban megalapította és azt a törvényhozási intézkedések alapjává emelte. *De hova lesz, t. Ház, a jogegyenlőség, ha a nép egyik része, mely választ, polgár, és amely nem választ, csöcselék?!*

Nem azok veszélyesek a társadalomra nézve, kik a nép legalsóbb osztályát képezik, mert a *korruptió sohasem alulról tör felé, hanem mindig felülről lefelé.*

Az 1892-96. évi országgyűlésen három ízben foglalkozott a Ház a választójogi reform problémájával: az 1892. évi felirati vitában, majd ugyanabban az esztendőben a belügyi tárca költségvetési tárgyalásainál, végül a ciklus végén, 1896-ban a kúriai bíráskodásról szóló törvényjavaslat vitájában.

A függetlenségi pártok minden szónoka, így *Szederkényi* Nándor, *Eötvös* Károly, *Irányi* Dániel, *Ugron* Gábor, valamint felirati javaslatuk, a választójog »nagy mértékben való« kiterjesztését, a titkos szavazást, a választások tisztaságának és szabadságának biztosítását követeli, új kerületi beosztást és a megtámadott képviselői megbízólevelek ügyében független bíráskodást sürget.

A belügyi tárca költségvetési vitájában 1892. április 8-án a nemzeti párt határozati javaslatot nyújt be, mely nagyjában és egészében megegyezik azzal a javaslattal, amelyet *Szilágyi* Dezső az egyesült ellenzék nevében 1885. december 11-én terjesztett elő. A nemzeti párt akciójának végső célját *Apponyi* Albert gróf a következőkben foglalta össze: »Reformálni kell magát a törvényhozást és összealkotásának alapját, a választási törvényt, főleg abban az irányban, hogy a képviselőház a választási szabadság biztosítása által valóban a nemzeti akarat képviselője legyen és így a képviselőháznak felelős kormány is a nemzettől függjön, ne pedig a nemzet tőle «

A függetlenségi párt határozati javaslata nemcsak a választási visszaélések, »hatalmi erőszak, vesztegetés, etetés és itatás«

meggátolását és szigorú büntetését, hanem egyúttal a választójog kiterjesztését, a választókerületek újabb és helyesebb beosztását, valamint a titkos és községenkint való szavazást is követeli.

Az 1899. évi XY. t.-c.-et megelőző korszakot általában az jellemzi, hogy a parlamenti vitákat elsősorban a választási eljárás kérdései dominálják. Azért a választójog kiterjesztésének kérdése sem szunnyad el soha. Hiszen 1888-ban már jelentkezik az *ipari munkásság* is, sürgetve választójogát. A *budapesti munkások* kérvényét 1888. december 14-én *Irányi* Dániel támogatja és 1891. július 13-án ismét ő követeli a választójog kiterjesztését, mikor számon kéri, hogy miért késik a kormány a kúriai bíráskodásról szóló törvényjavaslat benyújtásával. De nagyobb erővel a választójog kiterjesztésének kérdése 1896-ban jelentkezik, amidőn a függetlenségi párt egyik része mozgalmat indít az általános választójogért, másik része pedig a választójog gyökeres reformjáért. Az volt ebben a korszakban az uralkodó nézet, hogy az 1874. évi XXXIII. t.-c. 89. §-ának végrehajtása, független bíráskodás a képviselői megbízólevelek ügyében hatályos eszköz lesz a nemzeti akarat tiszta érvényesülésének biztosítására. De a törvény nehezen születik meg. Az erre vonatkozó első javaslatot 1877. április 21-én nyújtotta be *Perczel* Béla igazságügyminiszter, 1877. szeptember 27-én vette a Ház tárgyalás alá és másnap 64 szóval 62 ellen elbuktatta. Ez volt a sorsa *Pauler* Tivadar igazságügyminiszter kísérletének is. 1881. október 8-án benyújtott javaslata csak másfél év múlva, 1883. március 1-én kerül a Ház elé, amely 113 szavazattal 108 ellen leszavazza. *Szilágyi* Dezsőnek 1891. július 18-án beadott javaslata sem kerülhet a plénum elé, mert mielőtt a 30 tagú külön bizottság befejezte volna munkáját, a Ház feloszlott.

Ilyen előzmények után kerül a kérdés az 1892-96. évi országgyűlés elé, amely 1895-ben és 1896-ban részleteiben is letárgyalja ugyancsak *Szilágyi* Dezsőnek már 1892. március 31-én újból beadott törvényjavaslatát, de megint nem tudja azt tető alá hozni, mert mielőtt elintézhethé a főrendiház módosításait, 1896. október 5-ön a ciklus ismét véget ér. Csak az 1896-901. évi ciklusban, 1899-ben, *Széll* Kálmán miniszterelnöksége alatt sikerül végre törvénybe iktatni az országgyűlési képviselőválasztások fölött gyakorolt bíráskodás új rendjét.

A javaslat 1896. évi tárgyalásainál, mint már, említettük, a választási eljárás kérdései mellett előtérbe nyomult az anyagi választójog kiterjesztésének ügye is. A függetlenségi párt mindkét árnyalata követeli a választójog széleskörű reformját. *Eötvös* Károly határozati javaslata annak kijelentése után, hogy a törvényjavaslatot általánosságban elfogadja, arra akarja utasítani a kormányt, hogy »a választójog gyökeres reformja tárgyában haladéktalanul terjesszen elő törvényjavaslatot«. *Kossuth* Ferenc már közelebbről magyarázza meg, hogy mit ért gyökeres reform alatt s híve a titkos

szavazásnak, a szavazás decentralizációjának, és elfogadja az általános választójogot, »feltételezeten az írni és olvasni tudástól«. *Polónyi Géza* is azoknak a védköteles kort elért férfiaknak követel választójogot, akik írni-olvasni tudnak. *Ugron Gábor* beszédén már végigvonul annak megértése, hogy a választási visszaéléseket tisztán eljárási szabályok módosításával kiirtani nem lehet. O az általános választójogban látja az igazi nemzeti akarat érvényesülésének útját. Ettől várja a nemzet erejének növekedését, és az 1848-as törvények szellemét követve, az egyenlő jog egybeforrasztó erejében az alkotmány biztosítékát ismeri fel; mert »a szétszórt sok apró erőt fel kell használni; szabadon éljen, szabadon legyen, hogy ha eljönnek a megpróbáltatás idői, ne börtönből kelljen elővezetnünk, hanem gyorsan megnyerni, működő erővé változtatni, és így a magyar nemzet védelmévé és oltalmává tenni«. Az általános választójog nélkül szerinte minden reform »sysiphusi munka: a követ mindig felgurítjuk a hegyre, és az onnan mindig visszagördül«. Szerinte »csak az általános választójog nyújt módot arra, hogy a 30 év alatt felgyűlt korrupciót a nemzet életéből kiküszöböljük«. Azok ellen, akik az általános választójogot a nemzetiségi kérdés címén ellenzik, kifejti, hogy miben rejlik a magyarság ereje: »Magyarországon a nemzetiségek nem ellenségei a magyar nemzetnek, és tagadom, hogy a magyarok csak arra az erőre számíthatnak a legönkéntesebb sorakozás mellett is, amelyet tisztán csak a magyarság tenne ki. Nemcsak hogy a magyarok itt relatív többséget képeznek, de a magyarok abszolút többséget is képeznek Magyarországon. Miénk a vagyon, miénk az intelligencia, miénk a politikai hatalom, miénk a politikai jártasság; miért kelljen, hogy féljünk, ha mi magunk körül csoportosulni látjuk a nemzetiségeket? A nemzetiségek igen jelentékeny része soha semmiben a magyar nemzet törekvéseitől el nem különítette magát.« Majd sorra veszi az egyes nemzetiségek helyzetét és magatartását, és azzal érvel, hogy jó közigazgatással és egyforma igazsággal kell fentartani a nemzetiségi békét. Szerinte a nemzetiségeket akkor nyerjük meg a legjobban a nemzet számára, »ha a jogot önszántunkból mi nyújtjuk nekik, nem pedig az agitátorok hosszas izgatásai és az idők viszontagságai kényszerítenek bennünket arra, hogy a jogot megadjuk nekik«. A haza eszméjében, a geográfiai egységben, a közös történelmi múltba» szét téphetetlen köteléket lát: »Azért nekünk téves és hibás eljárás arra figyelmeztetnünk az embereket, hogy ők más nyelven beszélnek; csak arra kell figyelmeztetnünk, hogy egyenlő érdekeket vagyunk hivatva szolgálni egyenlő veszéllyel fenyegetnek mindnyájunkat, a mi haladásunk az Ő haladásuk, a mi hanyatlásunk az ő hanyatlásuk is, a mi veszélyünk az ő pusztulásuk. Századok története hizonyít mellettünk. Tehát nekünk testvéri érzülettel szívünkre kell ölelnünk c hazának nem magyar nemzetiségeit is.«

E beszédek hatása alatt báró *Bánffy Dezső* kifejtve, »hogyan ép a magyarlakta vidékek vannak a cenzus tekintetében legkedvezőtlenebb helyzetben s kijelenti, hogy a kormány az 1874. évi

XXXTIT. t.-c. módosításával foglalkozik; még pedig »lehetőleg egy-
séges cenzus alapján«.

Az 1899. évi XV. t.-c. 1899. évi képviselőházi tárgyalása már a pártközi megegyezés alapján folyt le Erre hivatkozik április hó 27-én *Szivák* Imre előadó: »Az úgynevezett pártközi egyezmény lényegileg abban áll, hogy a kúriai bíráskodásról szóló törvényjavaslat törvényerőre emelendő az 1896-iki szövegben és kiegészítve azon módosításokkal, amelyek gróf *Apponyi* Albert indítványából 1896-ban elfogadva még nem lettek.« De a függetlenségi párt a pártközi megegyezés ellenére nem fogadja el a törvényjavaslat 7., 8. és 9. §-ait, amelyek szerint a választóknak a választás helyére való szállítása és visszaszállítása, és oly választókerületekben, amelyek több községből állanak, a választóknak szükséges ellátása a választás helyén és ennek ideje alatt, a választásnak zászlókkal és csekély értékű jelvényekkel való ellátása, és az úgynevezett szokásos megvendégelés nem tekinthetők a választók megvesztegetésének. A pártnak ezt az álláspontját *Kossuth* Ferenc röviden jelzi, és ez alkalommal kiemeli, hogy a párt, melynek nevében legutóbb 1897. január 28-án *Tóth* János nyújtott be »a választói jognak legnagyobb mérvű kiterjesztésére és a kötelező titkos szavazásra« irányuló javaslatot, – nem mond le a választójog kiterjesztéséről: »Kifogásoljuk, hogy visszautasított az a törekvésünk, hogy a választói jog direkt kiterjesztése vétessék be ezen törvényjavaslatból továbbá, hogy vétessék be a cenzus leszállítása és egyenlősítése, a választókerületeknek igazságos felosztása és a titkos szavazás is.«

Az 1899. évi XV. t.-c. kétség nélkül tiszta szándékú alkotás. Az anyagi választójogot is érinti a törvény 141. §-a, amely eltörli az adóhátralékosság jogfosztó hatását. Már említettük, hogy ennek az intézkedésnek következtében a választók száma 1899. évről 1900. évre 117.875-tel szaporodott. Közvetve befolyást gyakorol az anyagi választójogra a 143. §. is, amely az 1874. évi XXXIII t.-c. 34. és 107. §-ainak helyébe lépett, és részletesen szabályozza a legkevésbé megrótt egynegyed úrbéri telek adójának kinyomozását. További rendelkezései, eltekintve a kúriai bíráskodástól, a választási eljárást igyekeznek megjavítani, és az összeírásnál vagy szavazásnál lehető visszaéléseket korlátozzák. A törvény megállapítja a központi választmányi vagy összeíró küldöttségi tagok, választási vagy küldöttségi elnökök, jegyzők, bizalmiférfiak, vagy különös megbízatás folytán a választásnál közreműködő más közegek feyelemli felelősségét. De másodfokú fórumnak a feyelemli eljárásban csak a választási vagy a küldöttségi elnökökre vonatkozólag jelöli meg a közigazgatási bíróságot. Tilalmazza az állami és törvényhatósági közhivatalnokoknak, a rendezett tanácsú városok polgármestereinek és rendőrkapitányainak, a községi és körjegyzőknek a választási mozgalmakba való beavatkozását, és tilalmazza, hogy hivatali állásukat bármilyen tekintetben is a választók befolyásolására felhasználhassák; azonban másodfokú feyelemli fórumnak a belügyminisztert hagyja meg.

A törvény tisztult parlamenti légkörben született, midőn a pártok harca rövid időre megszélidült, és nagy, általános szempon-
tok is érvényesülhettek. Jó szándékkal javítani akart, de nem mert
reá lépni az igazi és teljes gyógyítás útjára. Nem szakított a köz-
pontosított szavazással, amely a választási visszaélések és zavarok
természetes tényezője. Ennek következménye volt, hogy a fuvar-
pénzeket és a beszállított választók ellátását mintegy törvényesi-
tette. Elsőnek tett kísérletet arra, hogy a közhivatalnokok választ-
ási visszaéléseit megfékezze, de ismét megállott a félúton, amikor
e visszaélések fegyelmi megtorlását a pártkormányra bízta.

V.

Az 1913. évi XIV. t.-c. előzményei.

Az 1901. évi választások tisztasága ellen alig merült fel alapos panasz. Az 1899. évi XV. t.-c. kijelentéseinek erkölcsi ereje még elevenen hatott a lelkekre, mert a választások idején az a kormány volt uralmon, amely e törvényt megalkotta. De a választójog kiterjesztésének vágya nem aludt ki. Már az 1901. évi felirati vitában az ellenzék szónokai a választójog gyökeres reformját követelik és felpanaszolják, hogy a trónbeszéd nem foglalkozik a parlamenti reform kérdésével. Az 1901. és 1902. évi költségvetési és indemnitási vitákban is sürgetik az ellenzék szónokai a választójog reformját, nagyrészt az általános választójog elvi alapján. Érdekes, hogy az 1902. évi február hó 13-iki vitában felvetődik már a plurális szavazattal megvalósítandó általános választójog gondolata is. 1902. évi december hó 12-én Pozsony szabad királyi város új választási törvény megalkotását kívánó feliratát tárgyalja a Ház, kapcsolatban Pest, Heves, Borsod, Csanád, Hajdú, Liptó és Szepes vármegyék, valamint Komárom, Szatmárnémeti és Kecskemét törvényhatósági városok hasonló tárgyú felirataival.

Az 1900. után következő esztendőök javarésztét a *katonai leérdekések* foglalják le. Ez a körülmény nem veti vissza a választójog kiterjesztésének ügyét, sőt még jobban megérleli. A nemzeti irányú reformokért küzdő ellenzék fokozottabb mértékben szentel figyelmet a választójogból kirekesztettek tömegének, akiktől küzdelmeinek támogatását várja. Az egyre ismétlődő obstrukciók gondolkodóba ejtjic az elméket, vajjon ezek a jelenségek nem a képviselőlet alapbeteg«ó-gének tünetei-e. Kristályosodni kezd a vitákban az a nézet, hogy az obstrukció a szűkkörű választójog következménye. Világosnak látszik, hogy igazi népképviselőletben, amely a nemzeti akarat kétségtelen megnyilvánulása, a kisebbségnek sohasem lehet erkölcsi jogosultsága az obstrukció végső fegyvereinek igénybevételére; míg szűkkörű választójogból származó képviselőházban a kisebbség mindenkor azzal a mentséggel léphet fel, hogy mögötte van a nemzet többsége. Ez a gondolat cselekvéssé lesz, midőn az 1903. évi november hó 7-iki gyűlésen *Kossuth* Ferenc megkísérli, hogy a választójogi reform ügyének előtérbe helyezésével teremtse meg

a pártközi békét. Beszédében az általános választójog elvi alapjára helyezkedik, de addig is, míg ennek megnyerheti a Ház többségét, a választójog kiterjesztésére nézve egyes részletező javaslatokat tesz. *Tisza* István gróf miniszterelnök a beszédre válaszolva kijelenti, hogy »megérett kérdésnek tartja a választókerületek új beosztását és a szavazás decentralizációját«, a választójog kiterjesztése tekintetében pedig igyekezni fog »a mutatkozó legnagyobb és legélesebb igazságtalanságok kiegyenlítéséről javaslatot terjeszteni a Ház elé, amely természetszerűleg a census bizonyos leszállításával is fog jární«.

A miniszterelnök 1904. évi január hó 26-ára a választójog kiterjesztésének ügyében tényleg pártközi ankétot hívott össze és azután elrendelte a választójogi statisztikai adatok összegyűjtését. 1904. évi április hó 16-án *Kelemen* Béla a függetlenségi párt nevében már megsürgeti a választójogi reformot: az általános választójogot és az igazságos új kerületi beosztást. A *házsabály-revizió* hirtelen elővett kérdése azonban halomra döntötte a meggyezés körletét.

A házsabály-revizió 1904. novemberében lefolyt vitájában az ellenzék szónokai erősen kidomborítják a választójog kérdését. Érvelésük szerint a szűkkörű választójog klotúr, szemben a választójogból kirekesztettek tömegével. A képviselőházi klotúr tehát csak akkor jogos, ha megszűnik a nemzet klotúrje. A házsabály-reviziót tehát meg kell előznie a választójog gyökeres reformjának. Ebben a vitában felmerül *a katonák választójogának* gondolata is. *Rakovszky* István választójogot követel minden cenzustól függetlenül. mindazoknak, »akik védkötelezettségüknek a sorhadban eleget tettek.« Ezt követeli *Csernoch* János is: »Az a katona, aki vérént ontja, aki kész és köteles életét bármely pillanatban feláldozni a hazáért, annak adója talán kevesebb, mint azé az emberé, aki gazdagságából és fölösleges pénzéből néhány koronát fizet adóban?!«

A házsabály-revizió novemberi vitájának visszhangja a Ház feloszlata után az 1905. évi választási mozgalom. Az ellenzéki pártok választói- és népgyűlésein a katonai követelések mellett ott szerepel az általános választójog követelése is. E két irány egybefonódása megnyeri a szövetkezett ellenzéknek a választójogból kirekesztett tömegek támogatását és a választási küzdelemben többségre juttatja.

Minthogy a többség programja alapján nem alakulhatott kormány, *Tisza* István gróf kormányának felmentése után, 1905. évi június 18-án báró *Fejérváry* Géza kinevezett kormánya vette át az ügyek vezetését! A *Fejérváry* kormány belügyminisztere, *Kristóffy* József 1905. szeptember 9-én németbogsáni program-beszédében bejelenti, hogy a kormány programjául vallja az általános, egyenlő és titkos választójog megalkotását. 1905 december 16-án pedig közzéteszik az országgyűlési képviselő választói jogról szóló »törvényjavaslat-tervezetét«. Ez a tervezet, amely sohasem került a Ház elé, 12 szakaszával inkább elvi demonstráció, mint

javaslat. A választójogot a tervezet 24 éves korhatárhoz és az írás-olvasás tudásához köti. A választási eljárás és a választók összeírásának részleteit külön törvénnyel akarja szabályozni.

A Fejérváry-kormány többszöri egymásutánban, egészen, a felosztatásig, királyi kézirattal napoltatja el a Házat. Még csak kísérletet sem tesz arra, hogy csonka tervezetét törvényjavaslat alakjában benyújtsa, de megakadályozza azt is, hogy az általános választójog megvalósítására irányuló indítványok a képviselőházban tárgyalás alá kerülhessenek. 1905. évi szeptember hó 13-án dr. *Dési Géza* indítvány alakjában törvényjavaslatot terjeszt elő, amelynek 1. §-a szerint: »Minden teljeskorú, életének 24. évét betöltött, írni és olvasni tudó, magyar állampolgárnak az országgyűlési képviselői választásoknál szavazati joga van. Ugyanezen a napon *Batthyány Tivadar* gróf bejegyzí a következő indítványt: »Küldjön ki a Ház egy 35 tagú bizottságot azzal a megbízással, hogy az általános szavazati jog elvének alapján készítsen egy törvényjavaslatot a parlamenti reformról és azt, mihelyt az alkotmányos kormány megalakul, nyomban terjessze a képviselőház elé. A Ház egyúttal utasítja a belügyi kormányt, hogy az országos statisztikai hivatal által a választójog reformjára vonatkozó összegyűjtött adatokat a bizottságnak adja ki.« Ezt az indítványt másnap törli ugyan, de 1905 december hó 19-én újra bejegyzí. 1905. szeptember 14-én dr. *Vázsonyi Vilmos* a következő indítványt jegyezte be: »Küldjön ki a Ház 35 tagú bizottságot, melynek feladata, hogy az általános választójog megvalósításával készítsen törvényjavaslatot a választójog és a választási eljárás reformjáról. A Ház utasítja a belügyi minisztériumot, hogy az országos statisztikai hivatal által összegyűjtött és a választójog reformjára vonatkozó statisztikai adatokat az ehhez tartozó összes hivatalos utasításokkal együtt haladék nélkül adja ki a bizottságnak.« Az 1905 szeptember 15-én egybeüölő Házat azonban királyi kézirattal elnapolják október hó 10-ig, majd október hó 10-én ismét elnapolják december hó 19-ig. December hó 19-én *Molnár János* is indítványt jegyez be, melynek szövege a következő: »Küldjön ki a t. Ház egy 40 tagú bizottságot, mely a választójog reformja és az azzal összefüggő kérdések tárgyában törvényjavaslatot dolgozzon ki és azt a t. Háznak bemutassa. Az összes ezen ügyre vonatkozó tervek és indítványok a bizottsághoz utasíttatnak, a bizottság pedig felhatalmaztatok, hogy a minisztériumoktól a szükséges adatokat beszerezze.« Ámde a Házat királyi kézirattal újból elnapolják 1906. március 1-ig.

A Fejérváry-kormány ellen támadt ellentállás nem azért keletkezett, mert az az általános választójogot programjába vette. Hiszen láttuk, hogy a függetlenségi párt már 872-ben és 1874-ben az általános választójogot és a titkos szavazást követelte. Az erre irányuló akció hol meggyengül, hol erőteljes, de az idők folyamán soha meg nem szünik. Hiszen láttuk, hogy 1896-ban *Ugron Gábor* olyan általános választójogot sürget, amely legfeljebb az írás-olvasás általános kellékéhez köthető, és ugyanakkor *Kossuth Ferenc* is meg-

nyugvást talál az olyan általános választójogban, mely az írás-olvasás képességétől függ. Tehát még maga az a gondolat, hogy az írás-olvasás tudását kell megtenni a választójog alapjául, még ez sem a Fejérváry-kormány sajátja, hanem régóta feltalálható a függetlenségi párt választójogi küzdelmében. A szövetkezett pártok csak taktikát láttak a Fejérváry-kormány választójogi álláspontjában, mert a kormány kísérletet sem tett arra, hogy választójogi programját parlamenti úton megvalósítsa.

De az 1905. évi tervezet mégis előbbre vitte a választójog ügyét. Nemcsak azért, mert bő statisztikai anyagával először adott alkalmat 1874 óta a választójogi probléma alaposabb tanulmányozására, hanem azért is, mert nyilvánvalóvá tette, hogy a választójog legszélesebb körű kiterjesztésének sincs akadály a alkotmány egyik tényezőjének a királynál. Maga ez a tény nagy erkölcsi erejével lehetetlenné tette, hogy a választójog ügye a napirendről leszorulhasson. Az ellentállás története-pedig arra figyelmeztette a szövetkezett pártokat, hogy szorosabb kapcsolatot kell létesíteni az egész nemzet és a parlament között, hogy a parlament minden sérelmét az egész nemzet minden rétege a maga sérelmének tekintse. Így tért vissza az a gondolat, amely *Kossuth* Lajos szerint az 1848. évi reformalkotásokat vezérelte. a gondoskodás arról, hogy »töredék helyett az összes nemzet örködjék az ország jogai fölött«.

A Fejérváry-kormány felmentése után *Wekerle* Sándor elnök; léte alatt többségi kormány alakult, amely programjába veszi a választójog reformját, »legalább is olyan széles alapon, mint az előző kormány tervezete«. Az 1906. évi május 22-iki trónbeszéd bejelenti a választójog reformját: »Az alkotmányos élet korszerű fejlesztésének szempontjából legfontosabb feladatát fogja képezni kormányunknak, hogy a politikai jogokat a társadalom minden rétegére kiterjesztve, a nemzet egészét vigye be az alkotmány sáncaiba. Evégből készítendő elő az általános szavazati jog szabad gyakorlására vonatkozó javaslatát, úgy a demokratikus eszme korszerű kívánalmainak, valamint a magyar állam nemzeti jellegének megóvása mellett.«

1908. november 11-én terjesztette elő a képviselőházban *Andrássy* Gyula gróf belügyminiszter az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatot. A javaslat az általános választójog elvén épült fel, de azt a többes szavazás segítségével akarta megvalósítani. Egy szavazatot ad minden 24 éves magyar állampolgár férfinak, akinek állandó lakása van, ha írni-olvasni tud. Kettős és hármas szavazatot ad bizonyos kategóriáknak, nem követve ebben a belga törvényt, hanem a magyar viszonyokat véve alapul. Közvetett választójogot kívánt adni az analfabétáknak is, akik megbízott útján (általában mindegyik tíz választóra esvén egy megbízott) folytak volna be a választást. A politikai események azonban ezt a javaslatot is leszorították a napirendről, még mielőtt a bizottsági tárgyaláshoz eljuthatott volna. De ez a javaslat is, a hozzáfűzött értékes statisztikai anyaggal együtt, hozzájárult ahhoz, hogy az általános választójog kérdése az érdeklődés központjába kerüljön, a

választási eljárásra vonatkozó részei pedig, amelyek először foglalkoztak gondos részletességgel az eljárás szabályozásával, a jövő alkotásaira is befolyással voltak,

A Wekerle-kormányt 1910. január 19-én gróf *Khuen-Héderváry* Károly kormánya váltotta fel. A miniszterelnök 1910. január 24-én adott programnyilatkozatában a választójog reformjára vonatkozólag ezt a kijelentést tette: »Csak annyit kívánok ez alkalommal kijelenteni, hogy e nagy reformot *az általános választójog élve alapján, a pluralitás mellőzésével, oly képen vélem megalkotandónak, hogy az a magyar állam jellegét, ezeréves történelmének megfelelően továbbra is fentartsa és biztosítsa.*«

Az 1910. március 22-én bekövetkezett házfelosztatást követő választási mozgalmakban már az általános választójog és a választási reform kérdése előtérbe nyomul. A választások után az ellenzék minden pártja sürgeti a választójogi reform megalkotását és erre első alkalmul a választfelirati vitát használják fel. Minden párt választfelirati javaslata követeli a választójogi reform sürgős megvalósítását, *Justh* Gyula beszéde pedig mintegy bejelentése az általános, egyenlő és titkos választójogért meginduló társadalmi akciónak. A véderő javaslat vitáját ugyancsak átszövi az általános választójog kérdése. De a normális parlamenti tárgyalások rendje nem állhatott helyre, és így gróf *Khuen-Héderváry* Károly kormánya az új országgyűlési ciklusban sem jut el tovább, mint a statisztikai anyag egybegyűjtéséig. 1912. április 22-én gróf *Khuen-Héderváry* kormányát *Lukács* László kormánya váltja fel. A miniszterelnök 1912. április 29-én programnyilatkozatában a választójogról ezeket mondja: »Vállaljuk az obligót azért a nyilatkozatért, amely az előbbi kormány programjában a választójog megvalósítására vonatkozik, amely egyszersmind ennek a pártnak program-pontját is képezi, és amelyet a legmagasabb trónbeszédre adott választfeliratban olyképp írtunk körül, hogy azt *a választójogi törvényjavaslatot a liberális és demokratikus haladás szellemében az általános választói jog elvi alapján akarjuk elkészíteni*; mindazonáltal azzal a megjegyzéssel, hogy a társadalom fejlettebb és érettebb rétegeinek jogos befolyása és a magyar állam egységes nemzeti jellege megóvassék.«

1912. június 1-én *Kossuth* Ferenc kísérletet tesz arra, hogy helyreállítsa a Ház normális tárgyalási rendjét, s a szövetkezett ellenzéki pártok nevében javaslatokat terjeszt elő, »amelyek a szövetkezett ellenzék minden pártjának meggyőződése szerint a békés megoldásra vezetnek«, s lehetőségessé teszik »két nagy kérdésnek: a véderő és a választói jog reformjának megoldását«. A választójog reformjára vonatkozólag a következő pontozatokat terjeszti elő:

1. A választói jog alapja az értelmiségi cenzusnak az a minimuma, amelyet az állam közoktatásügyi törvényei az állam minden polgárától megkövetelnek; tehát legalább is az általánosan és egyenlően¹ kötelező ingyenes elemi népiskolák hat osztályának végzése és erről az 1908. évi XLVI. törvény cikk 7. szakasza

szerint való ingyenes bizonyítvány felmutatása. A kormány utasítatit, hogy záros határidő alatt a törvénynek megfelelő népiskolák kellő számának föllállításáról gondoskodják ott, ahol még nincsenek, úgy hogy az államnak minden polgára abban a helyzetben lehessen, hogy e kötelező tanfolyamokat törvény által kijelölt 6. és 12. élet-éve közt elvégezhesse. A kormány egyidejűen utasíttassák, hogy minden népiskolában az 1907. évi XXVII. törvénycikk 17. és 19. szakaszai a legszigorúbban hajtassanak végre és hogy az 1908. évi XLVI. törvénycikk 7. szakasza értelmében ingyen kiállítandó bizonyítvány az idézett 1907. évi XXVII. törvénycikk említett két szakasza alapján elért eredményekről is tanúskodják.

II. Addig is, míg gyakorlatilag elérhető lesz kizáróan erre az alapra helyezkedni, a választói jogosultság megállapításánál a következő elvek veendőek figyelembe:

III. Tekintet nélkül az új törvényben megállapítandó minősítésre, választói joggal bírnak mindazok, kik az utolsó öt év választói lajstromának valamelyikében fölvétettek, hacsak a jogalap rájuk nézve meg nem szűnt, amelyen választói jogosultsággal bírtak.

IV. Országgyűlési képviselői választásoknál választói joggal bír minden magyar illetőségű állampolgár, aki tíz év óta a magyar állam polgára, írni és olvasni tud, huszonnegyedik életévét betöltötte és ugyanazon választókerületben egy év óta állandó lakással bír. Az írni-olvasás tudás igazolása gyakorlatilag a törvényben megállapítandó módon történik.

V. Állandó lakással bírónak tekintendő az, aki maga, vagy a vele közös háztartásban élő hozzátartozójával közösen, legalább egy szobából és konyhából, illetve konyharészből álló vagy a helyhatósági szabályrendeletileg legalább tizennégy napi felmondáshoz kötött lakásnak megfelelő állandó lakással bír.

VI. Az V. pontban körülírt lakás igazolása alól fel vannak mentve: *a)* akik legalább 6 polgári osztályt vagy annak megfelelő iskolai osztályokat végeztek; *b)* akik iparigazolvány alapján önálló ipart vagy kereskedelmet üznek; *c)* akik az 1907. évi XIX. törvénycikk alapján alakult országos munkásbetegsegélyző és balesetbiztosító pénztárnak vagy a bányatörvény alapján felállított társuladának az összeírást megelőző két évben együttvéve legalább 12 hónapig tagjai voltak.

VII. Az írni-olvasni tudás igazolása alól fel vannak mentve: *a)* akik legalább hat polgári osztályt vagy annak megfelelő iskolai osztályokat végeztek; *b)* akik bármely címen összesen legalább húsz korona egyenes állami adót fizetnek.

VIII. Úgy a cselekvő, mint a szenvedő választói jogot tíz évre elvesztik, akik az állam egysége vagy magyar nemzeti jellege elleni izgatásért jogerős ítélettel elítéltek; másodízben való elítélés úgy az aktív, mint a passzív választói jognak mindenkorra való elvesztését vonja maga után.

IX. A szavazás nagyközségenként, illetve körjegyzőségenként, városokban pedig szavazóköronként történik. Átlag minden ezer

szavazóra egy szavazatszedő küldöttség alakítandó. Titkos szavazás esetén a szavazás ambulatórius bizottság által egymásután következő napon teljesítendő, Nyílt szavazás esetén a szavazás az egész kerületben egy napon történik. A szavazás királyi bíró ellenőrzésével foganatosítandó, a kiküldött bíró a szavazás lefolyásáról hiteles tanúsítványt állít ki

X. Az összes választási költségek, fuvar, ételmezés, zászló és jelvények eltiltatnak.

XI. A képviselőjelölés a választás napja előtt öt nappal esz- közlendő.

XII. A szavazás titkos a törvényhatósági és rendezett tanácsú városokban, a 10.000-nél nagyobb lakosságú községekben, továbbá bármely választókerület oly községében, ahol oly ipartelep vagy bányavállalat van, mely ezernél több férfimunkást foglalkoztat. Végül oly kerületekben, ahol az írni és olvasni tudók 24 éven felüli férfilakosságának arányszáma a 60%-ot eléri, A kormány utasítandó, hogy amint a többi kerületekben az írni-olvasni tudás ezt a határt eléri, terjesszen be törvényjavaslatot a titkos szavazásnak további kiterjesztésére nézve e kerületekre vonatkozólag.

XIII. A névjegyzékek összeállításának és a választási eljárásnak tisztaságára törvényes biztosíték nyújtandó. A súlyosabb jellegű visszaélések fogházbüntetéssel sújtandók.

XIV. A bíraskodásra záros határidő alatt külön bíróság szervezendő. Az erről alkotandó törvényben úgy az anyagi, mint az alaki jogszabályok újra lesznek megállapítandók, Az olcsó és gyors igazságszolgáltatásnak is biztosíthatnia kell.

XV. A kerületek eddigi igazságtalan beosztása kiigazítandó és a kerületek új beosztása a választási törvénybe iktatandó.

XVI. A törvényhatósági és községi választói jogosultság újabb rendezéséig az eddigi törvényeken alapuló választói jogosultság marad érvényben.

Ezekből állanak a mi pontozataink és csakis fölvilágosításul teszem hozzá, hogy ezek szerint körülbelül 2,400.000 volna a választók száma. «

A békés megoldás nem sikerült, és így 1913. március 4-én a szövetkezett ellenzék pártjainak közreműködése nélkül kezdi meg a Ház az 1913 évi XIV t.-c, javaslatának tárgyalásait. Az ellenzék rövid időre, csak ezen az egy ülésen jelenik meg, hogy meghallgassa gróf *Apponyi* Albertnek a törvényjavaslatról elmondott kritikáját. Gróf *Apponyi* Albert beszéde annak bejelentése, hogy az általános választójogért folytatott küzdelem nem ér véget mindaddig, míg a választójog gyökeres, demokratikus reformja meg nem valósul. Emeljék önök az eddigi mód szerint törvény erejére ezt a javaslatot, az azért még életbeléptetve nincs, és ha életbe is lépne, *ezzel a kérdés egy pillanatig sincsen nyugvóponton hozva.* Ez a kérdés él és működik tovább, ugyanazzal az élességgel, ugyanazzal az impetussal, amellyel működött addig, míg ezt a törvényjavaslatot benyújtották. És ez jellemzi ennek az alkotásnak

elhibázottságát. Minden hasonló természetű alkotásnak olyannak kell lennie, mely jóidőre legalább nyugvópontra hozza a kérdést. Ez az alkotás ezt nem eredményezi, ez elmérgesíti a helyzetet. Es mi, t. képviselőház, a magunk részéről *fogadalmat is teszünk* azoknak, akik várják jogaiknak komoly elismerését és kiterjesztését, hogy minket ennek a javaslatnak törvénybeiktatása egy percig sem fog megállítani abban a tántoríthatatlan munkában, abban a tántoríthatatlan agitációban, hogy megállapodásaink értelmében egy komoly, őszinte, jogkiterjesztő, demokratikus választójogot létesítsünk.«

VI.

Az 1913. évi XIV. t.-c.

Az 1848. évi V- t.-c, ha keletkezésénél voltak is konzervatív és radikális árnyalatok, alapjában véve közmegegyezés eredménye. A pártok csendes megegyezéséből született az 1899. évi XV. t.-c is. Az 1874. évi XXXIII. törvénycikknek erős ellenzéke volt, de nem nélkülözte a parlamenti bíráló ellenőrzését. Az 1913. évi XIV. t.-c. abnormis parlamenti helyzet szülötte. Ez első választójogi törvényünk, amely nemcsak hogy nem keletkezett a pártok megegyezéséből, hanem az ellenzék közreműködése nélkül került a törvénytárba. Ez a tény önmagában is kizárta azt, hogy a reform általános megnyugvást keltsen.

Az 1913. évi XIV. t.-c. indokolása »terhes örökségnek« nevezi a parlamenti reform megalkotását. És valóban, ennek a kijelentésnek szelleme vonul végig az egész törvényen. Nem lelkesedéssel és örvendező lélekkel nyúl hozzá a jogkiterjesztéshez, hanem félelemmel, és amíg az egyik részen kiterjeszti a jogokat, másfelől nyomban korlátokat állít fel, hogy a reform hatását mérsékelje. Haladás és visszaesés váltakoznak rendelkezéseiben. Kétségtelen, hogy az ipari munkások előtt elsőnek nyitja fel a sorompókat, de választójogukat olyan feltételekhez köti, amelyek – ezt immár a törvény alkotói is elismerték – a gyakorlatban nagy mértékben csökkentik a törvényben megadott jog érvényesülését. Szóhoz juttatja a mezőgazdasági munkásokat és cselédekét is, de olyan elenyésző töredékben, hogy igazi képviseletet nem biztosít számukra. Rendszerének alapjául elfogadja az értelmiségi cenzust, amely ideálként már ott lebegett az 1848. évi V. t.-c. szerzőinek szeme előtt is, és azóta végigvonul jogkiterjesztést kívánó parlamenti vitáinkon; de midőn e cenzus mértékéül az elemi népiskola 6. osztályának sikeres elvégzését állapítja meg, tudatosan olyan feltételt szab, amelyről a statisztikai adatok világosságánál látnia kell, hogy az iskoláztatás jelenlegi helyzete mellett csak szűk választójogot teremthet. Etlőrl az $\frac{1}{4}$ úrbéri telken, illetőleg az ennek megfelelő földadóminimumon alapuló választójogot, de midőn e helyes lépés után írás-olvasáshoz kötött 20 koronás adócenzust állapít meg, kirekeszti a választójogból azokat a kisbirtokosokat, akik – mint

a földadóminimum kimutatásaiból láttuk – addig igen alacsony adózás mellett is választójoghoz jutottak. Ezt a megszorítást csak enyhíti, de nem hátrítja el az átmeneti intézkedése (12. §.), amely az 1913. évre érvényes névjegyzékbe jogerősen felvett választóknak személyhez és helyhez kötött választójogot ad.

De valóságos visszaesés a törvénynek az az intézkedése, hogy a magasabb értelmiségűek kivételével a választói életkort (korhatárt) a betöltött 30. életévben állapítja meg. Habár az 1874. évi XXXIII. t.-e. a választójogot a 20 éves korhatárhoz kötötte, bírálatunknál csak a 24 éves korhatárt vesszük figyelembe, mert az 1874. évi XXXIII. t.-c, kizárta a választójogból az atyai vagy gyári hatalom alatt állókat, és így az 1904. évi választójogi statisztikai felvétel csak 8682 húsz-huszonnégy éves választót talált az országban. Első pillantásra is világos, hogy a törvény, ha csak azt vesszük is fel alapul, hogy 24 évről 30 évre emelte a korhatárt, egyetlen tollvonással hat választó-évfolyam utánpótlását tette lehetetlenné.

Az előrebocsátottak után természetes, hogy az 1913. évi XIV. t.-c. nem válhatott be gyökeres reformnak, amely a választójog kérdését hosszabb időre nyugvópontra hozza. A javaslat maga is csak a választók 74.7%-os száorodását ígéri, de a benne felállított korlátok miatt még ez az eredmény sem következett be, amely különbén a jogkiterjesztés hosszú szünetelése és az 1874. évi visszaesés után amúgy sem lehetett volna kielégítő.

Az 1913. évi XIV. t.-c. indokolása a 70. lapján közölt számítások szerint a törvény hatálybalépte után a választók számát 1,868.172-re teszi. Ezután az indoklás így folytatja: »... a választók száma, mindenesetre meg fogja ütni az 1,900.000-et, sőt tekintve azt, hogy a népszámlálás a jelenlegi választók számát a valóságnál némileg kisebbnek mutatta ki, a választók jövőbeli összes száma előreláthatólag az 1,900.000-et jóval felül fogja haladni-

Összemérve a választóknak az indoklás szerint 1.868.172-ben megállapított számát, az 1911. évre felvett választóknak 1,069.480-ban megállapított számával, az indoklás 74.7%-os szaporodási mutat ki, sőt további jóslásai szerint ennek a szaporodásnak még nagyobbak kellett volna lennie. Az indoklás számításai azonban helyteleneknek bizonyultak.

Az 1915-16. évre az 1913. évi XIV t.-c. alapján először összeírt választók száma 1.627.136 volt. Ezzel szemben 1914-ben a régi törvény (az 1874. évi XXXIII. t.-c.) alapján összeírt választók száma elérte az 1,272.755-öt, úgy hogy a szaporodás az egész országban mindössze csak 354.281 választó volt, tehát nem 74.7%, sőt még csak nem is 50-60%, szaporodás, miként azt gróf *Tisza* István is 1917. május 24-én tartott beszédében állította. (– a magyar törvényhozás alig négy esztendővel ezelőtt valósított meg olyan messzemenő demokratikus választójogi reformot,

amellyel legalább 50-60%-kal szaporította a választók számát« –), hanem mindössze csak 27.8%.

Ez a *szaporodás* legnagyobb arányban a városi törvényhatóságokra esik, mert ezekben 191-á-ben 203.545 választó volt, az új törvény szerint pedig 292774. A szaporodás tehát 89.229, azaz 43.8%.

Legaránytalanabb a szaporodás Budapesten, amelynek 1914-ben 91.635 választója volt, 1915-ben pedig 145.894, a szaporodás tehát Budapesten 54.259, azaz 59.2%.

A vármegyei törvényhatóságokban viszont a választók száma 1914-ben 1,069.210 volt, mely szám az 1915/16. évi összeírás szerint 1,334.362-re szaporodott. A vármegyei törvényhatóságokban tehát a választók szaporodási aránya átlag 24.8%.

Ha kutatjuk, miért nem váltotta be az 1913. évi XIV. t.-c. a valóságban indokolásának azt az ígérését, hogy 74%-os, sőt ezt felülhaladó jogkiterjesztés lesz, a törvényben felállított korlátokon kívül még a következő okokat találjuk. Azáltal, hogy a Ház a törvényjavaslatot módosította és a tervezett területi cenzust elejtette, 30.000-rel kevesebb lett a választók száma. De nem válhatott be a 74%-os szaporodás azért sem, mert a törvényjavaslat indokolása, úgy látszik, a ténylegesnél kevesebbre vette fel a cenzusválasztók számát. Erre maga az indokolás is céloz, amidőn ezeket mondja (70. 1.): »Meg kell jegyeznem, hogy míg az 1911. évre érvényes képviselőválasztói névjegyzékek szerint 1,197.726 választó íratott össze, addig az 1911. évi népszámlálás csak 1,069.480 huszonnégynéven felüli választót talált.«

De a kiszámított szaporodási arány elmaradásának legfőbb oka; a 30 éves korhatárnak nyomában jelentkezett romboló hatása. Ez a rendelkezés látszólag megtartja a választók sorában a 24-29 éveseket. De csak látszólag, mert a 30 éven alól levő választók utánpótlása nem juthatott be többé választónak Ennek a romboló hatásnak már az első évben mutatkoznia kellett. Azok a 30 éven alul levő választók ugyanis, akik az 1913. évi névjegyzékbe jogerősen fel voltak véve, ha a régi jogcímeiket elvesztették, 30 éven alul levő életkoruk miatt nem lehettek már választók akkor sem, ha egyébként valamely új jogcímet ki is tudtak volna mutatni.

Az 1913. évi névjegyzékek 1912-ben készültek 1911. évi adatok alapján. Az 1915-16. évi névjegyzékek pedig 1914-ben készültek 1913. évi adatok szerint. Tehát mindazok, akik 1912-ben, 1913-ban a régi törvény alapján elérték volna a választó jogosultság korhatárát, az 1915-16. évi névjegyzékbe már nem kerülhettek bele, mert a 30 éves korhatár időközben lezárta előttük a sorompókat. Ezek a korosztályok már szükségképen az első összeírásnál hiányoztak.

A 30 éves korhatár, amelyben az 1913. évi XIV. t.-c. a magyarság, a polgári társadalom és a rend erős bástyáját látja,

mint a választójog általános kelléke, példátlan a választójogi rendszerekben. Amidőn a javaslatot tárgyalták, fennállott még Dániában. Ámde a dán választójog a tiszta általános választójog rendszerén épült fel, tehát ez a korhatár volt úgyszólván egyedüli korlátja, Dánia, mikor a világháború hatása alatt 1915-ben reformálta választójogát és az általános választójogot kiterjesztette a nőkre is, egyúttal – bár fokozatos életbeléptetés mellett – a korhatárt 25 évre szállította le. A 30 éves életkornak ezenkívül még az olasz választójogban van szerepe. Az 1912. évi június 30-iki olasz választójogi törvény, melynek anyagi részét az 1913. évi július 28-án kelt újabb törvény nem érinti, az általános korhatárt a betöltött 21. életévben állapítja meg. 21-29, évig a választójogot ezenfelül külön kellékekhez köti; ilyenek: az elemi iskola alsóbb tanfolyamainak elvégzése, vagy tényleges katonai szolgálat teljesítése, vagy meghatározott adócenzus, vagy bizonyos foglalkozás vagy hivatal igazolása. A 30. életév betöltésével a különleges kellékek elesnek és a korhatártól fogva a tiszta általános választójog érvényesül. Az olasz választójogi törvény rendszerében tehát a 30 éves életkor nem általános korhatár, hanem a kor cenzusa, amely a külön kellékek elengedésével általános választójogot biztosít.

A választójogi rendszerekben a 21-25 éves korhatár az uralkodó. Az olyan kivételek, mint a 18 éves korhatár Argentínában, a 20 éves korhatár Svájc szövetségtanácsi választójogában és ennél még alacsonyabb egyes kantonokban, nem változtatnak a szabályon. A betöltött 21. életévhez kötik a választójogot Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Bulgária, Görögország, Szerbia, az Északamerikai Egyesült-Államok és az ausztráliai szövetséges államközösség. 24 év a korhatár Ausztriában, Poroszországban és Svédországban. 25 év a németbirodalmi választójogban, Szászországban, Bajorországban, 'Württembergben, továbbá Belgiumban, Hollandiában, Spanyolországban, Norvégiában, Dániában és Törökországban.

A választójog történetében az általános 30 éves korhatár megállapítására még egy példát találunk. Az 1789. és 1791. évi francia forradalmi alkotmány a betöltött 25. életévhez kötötte a választójogot. Hasonlóképpen rendelkezett az 1795. évi direktóriumi alkotmány, míg a tényleg soha életbe nem lépett 1793. évi alkotmány a 21 éves korhatárt fogadta el. Midőn 1814-ben a Bourbonok visszatértek Franciaországba és minden téren meg akarták gyökereltetni a reakció rendszerét, a Charta 30 évre emelte fel a választók korhatárát és emellett még 300 frankos adócenzus kimutatását követelte, míg a választhatóságot 1000 frankos adócenzushoz kötötte. Ebben a választójogi rendszerben, melynek eredményeképpen 1817-ben egész Franciaországnak csak 90.878 választója volt, mint a konzervatív irány biztosítója, a 30 éves korhatár is érvényesült. Az 1830. évi forradalom a 30 éves korhatárt elszöprötte és a betöltött 25. életévhez kötötte a választójogot. Az 1848. évi forradalom pedig, amely meghozta Franciaországnak

a-tiszta általános választójogot, egyúttal helyreállította az 1793. évi alkotmány 21 éves korhatárát is.

Lássak már most közelebbről, hogy milyen hatása van a 24 éves korhatár elejtésének és a 30 éves korhatár megállapításának, és vizsgáljuk meg, vajjon helytálló-e az a nézet, amely a korhatár e páratlan felemelését a magyarság és a polgárság védelmének tünteti fel.

A 30 éves korhatár korlátozó hatását szembeszökően látjuk, ha a 30 éven felül levő magyar állampolgár férfinépesség arányát a 24 éven felül lévő férfinépesség arányával hasonlítjuk össze. 1910-ben a 24 éven felül levő férfiak száma 4,251.348 volt, a 30 éven felül levőké 3,451.884, a 24 éven felül levő írni-olvasni tudó férfiak száma 3,019.027 volt, a 30 éven felül levő írni-olvasni tudó férfiaké 2,367.923. A 24 éven felül levő 4 elemi népiskolai osztályt végzettké 2,624.995, a 6 elemi népiskolai osztályt végzett 24 éven felül levő férfiak száma pedig 1,400.946, a 30 éven felül levő 4 elemi népiskolai osztályt végzettek száma 2,046.468 és a 6 elemi végzett férfiaké 1,076.858. A 24 éves kor helyett a 30 éves korhatár felvétele kizár a választójogból 651.104 huszonnégy-huszonkilenc éves írni-olvasni tudó férfit.

Az 1913. évi XIV. t.-c. tehát azért, hogy a korhatárt 30 évben állapította meg, a magyar állampolgár férfinépesség jelentékeny részét a választójogból kellő ok nélkül kizárta. E törvény indokolása ugyan arra hivatkozott, hogy a 24–29 éveseknek választójoggal való felruházása hátrányosan befolyásolná a választók között a magyar anyanyelvűek, valamint ezenkívül a polgárság számárányát is, a tények azonban e tételnek ellentmondanak.

Az összes 24 éven felül levő férfiak között a magyar anyanyelvűek aránya 55%, a 30 éven felül levők között csak 54.4%, továbbá az írni-olvasni tudó 24 éven felül levő férfiak közül a magyar anyanyelvűek aránya 631%, a 30 éven felül levők között; pedig csak 62.9%. Mind az összes férfinépességben, mind pedig az írni-olvasni tudók között a magyar anyanyelvűek aránya tehát a 24 éves korhatár mellett kedvezőbben alakul, mint a 30 éves korhatár mellett.

Az 1913. évi XIV. t.-c. indokolása a közölt adatok ellenére is a 30 éves korhatárt a magyar anyanyelvűek arányára kedvezőnek mondja. Ez talán azzal magyarázható, hogy mind az indokolás, mind pedig a statisztikai melléklet e kérdés tárgyalásánál nem egynemű arányszámokat hasonlít egymással össze s tételét ily helytelen összehasonlításokból vezeti le. Így azt mondja a statisztikai melléklet, hogy a »24 éven felüli mezőgazdasági munkásoknak csak 53.8%-a magyar anyanyelvű, sőt az analfabétáknak csak 39.4%-a; a 30 éven felüli írni-olvasni tudó mezőgazdasági munkások között azonban a magyarajkúak számáránya 64.6%-ra emelkedik« (23, lap); továbbá, hogy »az összes 24 éven felüli ipari munkásoknak 66.6%-a, tehát kétharmad része magyar anyanyelvű, a 30 éven felüli írni-

olvasni tudóknak pedig 68.2%-a« (25-26. lap); »ha a birtokosokat és kisbirtokos napszámosokat nézzük, a 30 éven felüli írni-olvasni tudóknak 51.6%-a magyar anyanyelvű, a 24-80 éveseknek ellenben csak 4.6%-a . . .« (Indokolás 56. lap) stb.

Természetes, hogy ha az összes 24 éven felül levő férfinépeséget hasonlítjuk össze a 30 éven felül le/ő írni-olvasni tudókkal, ez utóbbi csoportban, tekintettel arra, hogy a magyarságban az írni-olvasni tudás elterjedtebb, a magyar anyanyelvűek száma nagyobb lesz. Egészen más eredményt kaptunk azonban azért, hogy, amint az egyedül helyes; egy neműt egyneműveit, vagyis az összes 24 éven felül levő férfiak számát az összes 30 éven felül levőkével s a 24 éven felül levő írni-olvasni tudó férfiak számát a 30 éven felül levő írni-olvasni tudó férfiak számával hasonlítottuk össze.

Ha pedig az országnak Királyhágón-túli része szempontjából vizsgáljuk a 24 és a 30 éves korhatár hatását, az írni-olvasni tudó magyar anyanyelvűek százaléka vármegyénként következőképpen alakul a 24, illetőleg 30 éves korhatár mellett:

	24 év mellett	30 év mellett	Különbözet a 30 év javára
Alsó-Fehér vm.	32'2	33'6	+ 1'4
Besztercze-Naszód vm.	11'5	11'5	—
Brassó vm.	37'1	36'8	— 0'3
Csik vm.	94'2	95'1	+ 0'9
Fogarasz vm.	9'4	9'5	+ 0'1
Háromszék vm.	90'4	91'6	+ 1'2
Hunyad vm.	35'3	35'3	—
Kisküküllő vm.	36'5	36'8	+ 0'3
Kolozs vm.	47'0	49'2	+ 2'2
Maros-Torda vm.	71'5	73'1	+ 1'6
Nagyküküllő vm.	13'0	12'4	— 0'6
Szeben vm.	6'8	6'4	— 0'4
Szolnok-Doboka vm.	44'9	45'9	+ 1'0
Torda-Aranyos vm.	47'2	49'6	+ 2'4
Udvarhely vm.	96'1	95'9	— 0'2
Összes Királyhágón-túli vármegyék...	47'9	48'5	+ 0'6

Tehát a 30 év javára eső különbözet maximuma csak 2 vármegyében emelkedik valamivel 2% fölé, a többiben nem éri el a 2%-ot, és mindössze hatban haladja meg az 1%-ot. Ezt aligha lehet valami jelentős magyar-védelemnek nevezni.

Midőn az 1913. évi XIV. t.-c. indokolása ezt a csekély eredményt ennyire kihegyezi, különben is ellentmondásba keveredik önmagával. Hiszen más helyen (71. oldal) elítéli az ilyen aprólékos számítgatást. »Határozottan tévedésnek tartom, — mondja — ha nem magyar anyanyelvű polgártársainkat ellenfelekként állítják szembe a magyarsággal. Ellentmond ennek az élet, a tapasztalat.

Sok választókerület van ma is, ahol a képviselőválasztók között alig akad néhány magyar anyanyelvű mégis minden nemzetiségi ellenzés nélkül a magyar nemzeti politika határozott hívei nyernek mandátumot»

Lássuk már most, mint védi meg a 30 éves korhatár a polgári társadalmat, Az 1913. évi XIV. t. c. indoklása szerint a 30 éves korhatár emeli a választók közt a polgárság arányszámát, szemben a munkásság arányszámával. Az indokolás szerint a 24 éven felül levő írni-olvasni tudó férfiak között a polgári osztály számaránya 33.7%, a munkásosztályé pedig 67.9% (a családi kisegítőket és ismeretlen foglalkozásúakat *nem* számítva); ellenben a 30 éven felül levők között ugyanily számítás mellett a polgárság aránya 38.5%, a munkásságé 55.9%.

Az indokolásnak ez a számítása nem helyes, mert a munkássághoz számít minden öt holdon aluli birtokost és 20 koronánál kevesebb adót fizető *önálló* iparost és kereskedőt s figyelmen kívül hagyja a segítő családtagokat. Ha azonban az élet jelenségeivel számolva, a munkásosztályhoz csak a két holdon aluli birtokosokat számítjuk (aminthogy az 1913. évi XIV, t-c. statisztikai melléklete más alkalommal, pl. a 18. lapon maga is így számítja), ellenben a két holdnál nagyobb birtokkal bírókat, valamint az önálló iparosokat és kereskedőket a polgársághoz tartozóknak tekintjük s ugyanúgy ezek segítő családtagjait is: egészen más eredményt kapunk.

A számításokat ennek megfelelően akként hajtottuk végre, hogy a polgársághoz számítottuk a 2 holdnál több birtokkal bíró földbirtokosokat, a bérlőket, ezek segítő családtagjait, a gazdasági, erdészeti tisztviselőket; a bányászat, ipar, kereskedelem, hitel önállóit, ezek nagykorú és üzletben foglalkozó fiait, a tisztviselőket, az állami, községi, egyéb köztisztviselőket, diplomásokat, szakképzett tisztviselőket; és a tőkésék, háztulajdonosok közül azokat, kik állami adót fizetnek. Ezzel szemben a munkások közt szerepelnek a gazdasági vezető munkások, a gazdasági, erdészeti cselédek, a mezőgazdasági és erdei munkások: a bányászati, ipari, forgalmi művezetők, előmunkások, altisztek, munkások; állami szolgák; házi cselédek, napszámosok; továbbá a polgári elemek közül még a két holdon aluli földdel és házzal bíró kisgazdák, valamint a kistőkésék, háztulajdonosok és az egyéb foglalkozásúak közül az állami adót nem fizetők.

Ezek szerint a 24 éven felül levő írni-olvasni tudó férfinepességben a polgárság igazi arányszáma 59.2%, a munkásságé pedig 40.8%, a 30 éven felül levő írni-olvasni tudó férfinepességből pedig a polgárság arányszáma 62.5%, a munkásságé 37.5%. Kiténik továbbá, hogy az összes 24 éven felül levő férfinepességben a polgárság 50.4%-a a munkásság 43.6%, a 30 éven felül levő összes férfinepességben pedig a polgárság 59.0%, a munkásság 41.0%. Kétségtelen, hogy a 30 éven felül levő népességben a polgárság aránya valamivel nagyobb, mint a 24 éven felül levők között.

Ez a különbség azonban *nem* olyan lényeges, hogy megérné

azt az ellenszenvet, amelynek nyomában fel kell támadnia. Szükséges-e arra figyelmeztetni a munkásság osztályába sorozottakat, hogy az ő arányszámuk azért rosszabb 30 éven felül, mint 24 éven felül, mert életük tartama átlag rövidebb? Az 1913 évi XIV t.-c. tárgyalásánál a többség egyik tagja, *Hegedűs Lóránt*, reámutatott erre a visszásságra: »Lássa meg a t. Ház azt, hogy a természet elég nagy arisztokrata, amikor a szegény embert hamarabb megöli, mint a vagyonos. Es ezt a keserves bajt azzal tetézni, hogy kétféle korhatárral rövidítjük meg a választó jogosultság elveit, nem lehet, és ebből az igazságtalanságból alkotmánybiztosítékot csinálni nem szabad.« De észrevette a 30 éves korhatárnak ezt a munkásellenes hatását maga *Tisza István* gróf is. Már 1917 június 2-iki beszédében kijelenti, hogy: »Az igazságnak teszünk eleget, ha az ipari munkásokra nézve alacsonyabb korhatárt állapítunk meg.« Annyira kívánja leszállítani számukra a korhatárt, hogy közülük is ugyanazt a hányadot zárja ki a 30 éves korhatár, mint a többi társadalmi osztály átlagából. Ez a baj helyes felismerése, de nem kellő orvoslása. Nem lehet különböző osztályok számára különböző korhatárokat megállapítani. Az ilyen intézkedés fonákságokat eredményezne. Az élet tartama különben is nemcsak az ipari munkásságnál, hanem a társadalom egyéb munkás tagjainál, sőt a szerényebb sorban levő polgárságnál is átlag rövidebb. A helyes megoldás tehát csak az, hogy olyan korhatárt állapítunk meg, amelynek ilyen antiszociális irányzata nem lehet. Egyébként a 24 éven felül levő lakosságban is lényegesen nagyobb a polgárság aránya, mint a munkásosztályé. A társadalom belső ereje és megszokott rendje pedig a polgárság kisebb arányszáma mellett is biztosítja „a társadalom polgári jellegét. Olyan igazság ez, amelyet *Beöthy Ödön* már 1843-ban meglátott, amidőn kimondta: »Mindenki természeti ösztönénél fogva szereti az élet megszokott kényelmeit és az azokat biztosító társadalmi rendet. A nép természeténél fogva nem hajlandó a forrongásra.« Minthogy az 1913. évi XIV. t.-c. indokolása a 30 éves korhatárt nemzeti gondolatnak tartja, érdekes lesz, ha megvizsgáljuk a polgárság és a munkásság arányszámait a különböző anyanyelvű 24, illetőleg 30 éven felül levő férfiak között. Míg az összes 24 éven felül levő magyar anyanyelvű férfiakból csak 51.6% a polgár és 48.4% a munkás, s a 30 éven felül levőkből 54.5% polgár és 45.5% a munkás, addig a nem magyar anyanyelvű 24 éven felül levő férfiaknak 62.1%-a, illetőleg a 30 éven felül levőknek 64.3%-a tartozik a polgársághoz és csak 37.9, illetőleg 35.7%-a a munkássághoz. Kiténik továbbá, hogy az írni-olvasni tudó magyar anyanyelvű férfínépességből a 24 éven felül levőknél 55.3% tartozik a polgársághoz, 44.7% a munkássághoz, a 30 éven felül levőknél pedig 58.9% a polgársághoz 41.1% a munkássághoz. Ezzel szemben a nem magyar anyanyelvű írni-olvasni tudók között a 24 éven felül levőknél a polgárság aránya már 65.8%, szemben a munkásság 34.2%-os arányával, a 30 éven felül levőknél pedig a polgár-

ság arányszáma 68.5% s a munkásságé csak 31.5%. A magyar anyanyelvűek társadalma tehát demokratikusabb összetételű, mint a nem magyar anyanyelvűeké; nagyobb benne a munkásság aránya, s így, ha a 24 éves korhatár a 80 éves korhatárral szemben némi csekély mértékben kedvez is a munkásosztálynak, egyúttal kedvez a magyar anyanyelvűek arányának is; s viszont, ha a 30 éves korhatár a 24 éves korhatárral szembe» némi csekély mértékbeli! a polgárságnak kedvez, ezt a magyar anyanyelvűek arányának háttérbeszorításával éri el. Különben – mind a magyar anyanyelvűek, mind a nem magyar anyanyelvűek közt, úgy a 24 éven felül levőknél, mint a 30 éven felül levőknél – a polgárság aránya természet-szerűleg kedvezőbb az írni-olvasni tudók, mint az analfabéták között.

Az 1913. évi XI. V. t.-c. indokolása a 24 éves korhatár ellen felhossa azt is, hogy ezáltal a választók kormegoszlásában következnék be jelentékeny és káros hatású eltolódás. Be hiszen maga az említett indokolás megállapítja, hogy ha minden írni-olvasni tudó, 24 éven felül levő férfinak megadatnék a szavazati jog, 2,367.923 harminc éven felül levővel 651.1,04 főnyi 24–30 éves állana szemben s ez utóbbiak 21.6%-át tennék az összes választóknak. Valójában a választók fiatalabb korosztályának ily aránya nem lehet aggályos, s a társadalmi haladás szempontjából csak kívánatos lehet a választóközönség $\frac{1}{5}$ részének fiatalabb lendülete, melyet bőségesen kiegyenlíthet a választók másik $\frac{1}{5}$ -ének megállapodottabb érettsége.

Az 1913. évi XIV, t.-c. a 30 éves korhatár megállapításán kívül azzal is korlátozza a választójogot, hogy alig állapít meg tiszta jogcímet, azaz olyant, amely más jogcím igazolásával bonyolított és megszorított ne volna. A törvényben a választójogosultságnak mindössze a következő tiszta jogcímei vannak: az 1913. évre érvényes névjegyzékbe jogerősen felvett választóknak személyhez kötött joga (12. §.), a magasabb értelmiségűek választójoga (4. §.), végül az analfabéták 40 koronás egyenes állami adócen-zushoz kötött választójoga (7. §). Ezek közül a jogcímek közül csakis az 1913. évi névjegyzéken alapuló 12. §. az erősebben ható, mert ezen a jogcímen az 1915–16. évi névjegyzékbe 985.254 választót vettek fel; magasabb értelmiség alapján azonban mindössze 81.982-ot, az írni-olvasni nem tudók 40 koronás egyenes állami adócen-zusa alapján pedig összesen 18.656 választót. Az 1913. évi XIV. t.-c. összes többi választói jogcímei bonyolultak (összetettek). Az 1913. évi XIV. t.-c. 5. §-a az elemi népiskola 6. osztályának sikeres elvégzését veszi fel a választójogosultság általános alapjául, de megszorító hatású az, hogy ezen az alapon senkinek sem ad választójogot, hacsak a hatodik osztály elvégzésén felül még bizonyos különös kellékek valamelyikének meg nem felel. Ilyen különös kellékeket az 5. §. öt pontban általánosságban véve hetet sorol fel. A törvény 6. §-a pedig az írni-olvasni tudáshoz köti a választójogosultságot, de az írni-

olvasni tudás feltételéhez bonyolult és megszorító kellékeket fűz. Az önálló mezőgazdák tekintetében jogfosztó hatása a szakasz 1. pontjában foglalt rendelkezés, amely a választójogosultság alapjául, szemben a régi egynegyed úrbéri telekkel, 20 koronás egyenes állami adócenzust állapít meg. A munkások szempontjából erős korlátozás ugyanezen szakasz 3. a) pontjában a jogosultság kellékéül megállapított az a kikötés, hogy az ipari üzlet vagy vállalat körében az alkalmazottnak – hacsak tanonc nem volt és a tanviszony befejeztével az iparhatóságtól bizonyítványt nem kapott – az utolsó öt évi időtartamon belül akár egyfolytában, akár megszakításokkal legalább három éven át ugyanegy ipari munkanemben (szakmában) kell dolgoznia. És hasonlóan megszorító hatású a c) pont azon kikötése, hogy annak az alkalmazottnak, aki az utóbbi körülírás alá nem esik és nem is őstermelési vezetőmunkás vagy felügyelő, ugyanannál munkaadónál bármely foglalkozás körében legalább öt év óta kell állandóan alkalmazva lennie. Hogy az ipari munkások választójogát az 1913 évi XIV t. c. nem tudta helyesen megoldani, ezt *Tisza István* gróf is elismerte a képviselőházban 1917. július 12-én tartott beszédében. Az ipari munkásokról szólva, a következőket jelentette ki: » Ebben a tekintetben a törvény nem vált be. Ismetelten kijelentem, hogy azt a célt, ami szemünk előtt lebegett, hogy körülbelül 224.000 munkásszavazat jöjjön be, nem értük el, hogy az ipari munkásszavazatok nem 224.000 hanem csak mintegy 100,000-en jöttek be az 1916-iki névjegyzékbe.«

Az 1913. évi XIV. t.-c. azon rendelkezései közül, melyek szükségképen megszorítják a választójogot, a 30 éves korhatár mellett leginkább kiemelkedő, hogy az elemi népiskola hatodik osztályának sikeres elvégzését tette meg alapvető választói jogcímnek. A törvény e tekintetben nem vette figyelembe a tényleges viszonyokat. A hat elemi osztályt végzett férfinépeség száma ugyanis általában véve, s különösen összehasonlítva a negyedik osztályt végzettek számával, ma még alacsony. A 6 elemi iskolai osztályt végzett 24 éves, vagy, ahogy még a törvény felvette, 30 éves férfiak és a 4 elemi népiskolai osztályt végzett 24 éves, vagy, amint az említett törvény felvette, 30 éven felül levő férfiak száma között igen jelentékeny az eltérés. A 6 elemi népiskolai osztályt végzett 24 éven felül levő férfiak összes száma 1,400.946, a 4 elemi végzett 24 éven felül levő férfiak összes száma 2,624.995; a különbség tehát 1,224.049. A 6 elemi népiskolai osztályt végzett 30 éven felül levő férfiaknak összes száma pedig 1,076.858, a 4 elemi népiskolai osztályt végzett 30 éven felül levő férfiaké 2[^]46.468; a különbség tehát 969.610.

A 30 éven felül levő magyar állampolgár férfinépeségnek csak 31.2%-a végezte el a 6 elemi népiskolai osztályt. A 6 elemi népiskolai osztály alapul vételével tehát az 1913. évi XIV. t.-cikkben szabályozott választójog már csak korlátozott lehetett. Fokozta

ezt a hatást, hogy a törvény az elemi népiskola 6. osztályának sikeres elvégzéséhez önmagában még nem fűzött jogot, hanem emellett még egyéb különleges kellékek igazolását is megkívánta.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a 6. elemi népiskolai osztálya végzettséggel bíró férfiak száma miért ilyen csekély, holott a mindennapi elemi népiskolák száma 1913/14. évben 16.929 volt és ebből 6. évfolyamú 12.014, vagyis a túlnyomó többség, azt találjuk, hogy a 6. évfolyamú elemi népiskolák számának kedvező arányát lerontja az a sajnálatos körülmény, hogy a negyedik elemi osztály elvégzése után a statisztikai adatok szerint a tanulóknak csak 58.1%-a folytatja tanulmányait, míg 41.9% a képzettség e fokozatán megakad.

E visszásság orvoslása elsőrendű kultúrfeladat. Elvégzése a tanügyi politika feladata. Ma azonban a tényleges viszonyokat kell figyelembe vennünk. Ma gyökeres jogkiterjesztés nem veheti alapul az elemi népiskola hat osztályának elvégzését

Ha most még külön azt vesszük szemügyre, hogy az 1915/16. évi névjegyzékekbe a 6. elemi népiskolai osztályú végzettséggel és még egy másik különös kellék igazolásával együttesen hány választót vettek fel, a következő eredményt kapjuk;

Felvettek 6. elemi népiskolai osztály és legalább	
20 K egyenes állami adó alapján	61.929
6. elemivel és önálló ipar és kereskedés folytatásával stb.....	24,122
6. elemivel és ipari üzlet vagy vállalat körében való állandó alkalmaztatással.....	24.220
6. elemivel őstermelést vezetőmunkás.....	2.374
6. elemivel köz- és magánszolgálatban stb legalább	
3 év óta van alkalmazva	25.572
segítő családtag 6. elemivel.....	6.585
6. elemivel kiszolgált altiszt.....	4.992
összesen.....	149.794

Ehhez még hozzá kell számítani azokat a 30 éven felül levőket, akik magasabb értelmiség alapján jutottak be a névjegyzékbe

A 6. elemi népiskolai osztályú végzettség és ezzel együttesen jogosító különös kellékek alapján, valamint a magasabb értelmiség alapján, összesen..... 231.776 választót jutott be az 1915/16. évi névjegyzékekbe.

Hátra vannak még ezenfelül azok, akik az 1915/16. évi névjegyzékbe felvett 985.254 régi jogos közül valószínűségi számítás szerint a 6. elemi népiskolai osztályt elvégezték.) Ezeknek száma: 457.000. Ezt hozzáadva a fentebb kimutatott 231.776-hoz, összesen

*) A 985.254 régi jogos közül 30 éven felül levő 911.000, ezek közül analfabéta körülbelül 150.000, írni-olvasni tud körülbelül 761.000. Ez utóbbiaknak hozzávetőleg 60%-a végzett 6 elemi.

adatok alapján történik«. Arról, hogy ki végezte az elemi népiskola 6. osztályát, ki tud írni és olvasni, ki van valamely ipar üzlet vagy vállalat körében az utolsó 5 évi időtartamon belül 3 éven át ugyanegy ipari munkanemben alkalmazva, ki van ugyanannál a munkaadónál bármely foglalkozás körében 3 vagy 5 év óta alkalmazva, nyilvántartásokat nem vezetnek. Az 51. §. kimondotta ugyan, hogy az elemi népiskolai 6. osztály sikeres elvégzésének és az írni és olvasni tudásnak bizonyítását mellőzni kell azokra nézve, akiknek oly állásuk vagy. foglalkozásuk van vagy volt, amely a törvény által iskolai képzettséghez van kötve vagy volt kötve akkor, amidőn az illető az állást betöltötte vagy a foglalkozást folytatta, továbbá, hogy az írni és olvasni tudás bizonyítását mellőzni kell ezenfelül azokra nézve is, akik foglalkozásuk természeténél fogva – bár az törvényes minősítéshez nincs kötve – az írni és olvasni tudást nem nélkülözhetik. A tényleges helyzet azonban az volt, hogy míg az 1874. évi XXXIII. t.-c. szerint a cenzus-választók az adókönyvekben, illetőleg az adókiutési lajstromban összeállított adatok alapján hivatalból belekerültek a névjegyzékekbe, addig «nőst a 6. elemi "népiskolai osztály végzésének és az írni és olvasni tudásnak kikötése után az említett csoportokra nézve is az összeíró küldöttség határozatától függött, hogy közülük kik kerüljenek be a választói névjegyzékekbe. Hiányzott ugyanis a törvényben azoknak a csoportoknak határozott megjelölése, amelyeknél a 6. elemi népiskolai osztály végzése vagy az írni és olvasni tudás kellékének fennforgását vélelmezni s e kellékek igazolását mellőzni kell. Az ipari munkások is legnagyobb részben jelentkezésre voltak utalva, úgyszintén a magánszolgálatban álló alkalmazottak is. Megbízható, mert hivatalból történő összeírás tulajdonképpen csakis a hivataloknál alkalmazott választójogosultakra vonatkozólag volt lehetséges. (55. §. 3. bekezdés.)

Már pedig világos, hogy a megadott anyagi „választójogot csak az teszi hatályossá, ha olyan választói összeírást szervezünk, amely lehetővé teszi, hogy a választók különösebb utánjárás nélkül, lehetőleg mindannyian hivatalból, úgyszólván az állam kényszerítő erejével kerüljenek be a névjegyzékbe.

VII.

A választójog gyökeres reformjának szükségessége.

Az 1913. évi XIV. t.-c. alapján első ízben teljesített összeírás utolsó napjai már belenyúltak a háborúba. A nemzeti erőgyűjtés és erőkifejtés a honvédelemnek szentelte minden figyelmét és egyelőre leszorította a napirendről a választójog kérdését. De amint a háború volt az, amely elnémította a választójog hangos követelését, viszont a háború tanulságai minden előző mozgalmat túlszárnyaló erővel támasztották fel a nemzet minden rétegére kiterjedő választójogi reform vágyát.

Nem izolált magyar jelenség ez A külföldi államokban, barátságos, ellenséges és neutrális országokban egyaránt a háború veti fel a választójog kiterjesztésének gondolatát.

A szövetséges *Németbirodalom* képviselője tiszta általános választójogon épült fel. E választójog mögött messze elmaradt *Poroszország* három-osztály-rendszere és kétfokú szavazáson alapuló általános választójoga. Ezt a három-osztály-rendszert az 1849. évi alkotmánykonfliktus teremtette meg, amely eltörölte az 1848. évi alkotmány egyenlő általános választójogát és az addig gyakorlatban volt titkos szavazást *Azóta a három-osztály-rendszer*, melynek torz eredményei egyre élesebben mutatkoztak, átment ugyan kisebb toldozó módosításokon, de magához a rendszerhez a konzervatív irány szilárdan ragaszkodott és abban a porosz rend és fegyelem szükséges védelmét látta. És Poroszország most a háború alatt arra készül, hogy rombadöntse a három-osztály-rendszerét. 1917. évi április hó 7-én a német császár és porosz király Bethmann-Hollweg birodalmi kancellárhoz és az államminisztérium elnökéhez leíratot intézett, amelyben kijelenti: »Az egész népnek ebben a rettenetes háborúban kifejtett hatalmas teljesítményei után, meggyőződésem szerint, *Poroszországban az osztály-választójognak nincs már helye ...* A törvényjavaslatnak továbbá a közvetlen titkos szavazásról is kell intézkednie.« Ezt a leíratot kiegészítette az 1917. évi július hó 17-ről keltezett leírat: »Meghagyom, hogy a törvényjavaslat az egyenlő választójog alapján szerkesztessék meg. A javaslat mindenesetre olyan időben terjesztessék elő, hogy a legközelebbi választások már az *új választójog* szerint legyenek megtervezhetők.«

1917. évi november hó 24-én a porosz kormány tényleg benyújtotta a választójog reformjára vonatkozó (november 22-én kelt) javaslatot. A javaslat eltörli a három osztály rendszerét, amely 1849 óta a konzervatív irány bevehetetlen várának látszott. Eltörli a nyílt szavazást, amely egész Európa és a Németbirodalom többi nagyobb államának egyhangú ítélete ellenére az 1849. évi alkotmány-konfliktus óta szilárdan megállott. A választójog a javaslat szerint általános és egyenlő, a szavazás titkos. Minden porosz, aki legalább három esztendő óta állampolgár, életének 25. évét betöltötte és egy esztendő óta lakik vagy tartózkodik valamely községben, választó.

A javaslat indokolása a világháború tanulságaira és eredményeire hivatkozik. »Nem arról van itt szó, – úgymond – hogy megjutalmazzuk a népet áldozataiért és államhű magatartásáért. Ez inkább a bizalom megnyilatkozása a nép iránt, amely a háború súlyos, sorsdöntő korszakában bebizonyította a maga érettségét.« Az indokolás rámutat arra, hogy a nagy reform az uralkodó kezdeményezéséből származik. »A porosz korona levonta a világháború belpolitikai következtetéseit.« Az indokolás szerint a háború után a porosz államnak minden eddiginél súlyosabb nagy feladatokat kell majd megoldani. Szüksége lesz az egész nép áldozatkészségére, szervező erejére, szociális érzésére és munkakedvére. »A világháborúban, amely minden állampolgártól minden különbség nélkül egyformán súlyos áldozatokat és egyenlő munkakifejtést követel a haza megmaradásáért és jövődjéért, a nép megfeszítette minden erejét és kinőtt a háromosztály választójogából. Erre a megérett népre aggodalom nélkül rábízhatjuk, hogy az egyenlő jog alapján közreműködjék az állami feladatok nagy tömegének elvégzésében.« Ezután az indokolás a háromosztály-rendszer visszasságaival foglalkozik és megállapítja, hogy a »választójogi reform szükségessége már jóideje nem vitás, csupán tartalma és terjedelme«. »A háború tapasztalatai és tanulságai halomra döntöttek minden érvet, amit a béke korszakában az államkormány és a nagy pártok az egyenlő választójog ellen felsorakoztattak. Nem szabad félni a kevésbé vagyonos néposztályok növekedő befolyásától. »A háború erkölcsileg lehetetlenné teszi, hogy az állampolgárok teljesítményei között mennyiség és minőség szempontjából különbséget tegyünk.« Az indokolás e szavakkal végződik: »A porosz férfiak, akik vérüket ontották a becsület mezején, bizonyosságot tettek arról, hogy minden polgárnak az államért hozott áldozata egyenlő értékű: tehát az állami nyilvános pénzszolgáltatások különbségeire ezentúl politikai jogok fokozatait nem alapíthatjuk. A régi jó porosz elv: hogy az államért teljesített munka az államban gyakorolt jogok mértéke, ma az egyenlő választójogot követeli..

Bulgár szövetségésünk a háború alatt nem szorult választójogi reformra, mert *Bulgáriának* a 21 éves korhatárhoz kötött tiszta általános választójoga van.

Másik szövetségésünknek, a *Török Birodalomnak* sem kellett

a háború alatt a jogkiterjesztéshez folyamodnia, mert Törökországban minden 25 éves állampolgár választó, aki bármilyen csekély összegű adóval van megróva

Az ellenünk szövetkezett ellenséges államok közül *Franciaországban* 1848 óta a tiszta általános választójog rendszere uralkodik, – *Olaszországnak* pedig a háború alatt nem kellett gondoskodnia újabb jogkiterjesztésről és a katonák választójogáról, mert 1912-ben, a tripoliszi háború hatása alatt, már nagy mértékben kiterjesztette választójogát, ímklőn 30 éves korhatárral általános választójogot adott minden polgárnak, 21 és 29 év között pedig – eltekintve a már ismertetett egyéb választói kategóriáktól – minden katonának, aki eleget tett szolgálati kötelezettségének.

Anglia azonban, bár korszakonként ismétlődő reformjaival régen megközelítette az általános választójogot, a háború ideje alatt fokozott figyelemmel kezdett foglalkozni a választójog problémájával. Úgyszólván minden angol párt, az egész közvélemény egyetértett abban, hogy a háború tapasztalatai szerint át kell alakulnia a választójognak és az egybeülő új parlamentnek már új választói jogból kell származnia. *Asquith* felszólítására a képviselőház elnökének vezetése alatt még 1916, októberében mindkét ház tagjaiból bizottság alakult, hogy megvitassa a reform pontozatait és az elnök szavai szerint »olyan szolgálatot igyekezzék tenni az államnak, amely számára a legnagyobb értékű, mert a nemzetet igazán képviselő alsóházat teremt«. A bizottság 37 határozatot hozott, még pedig 3 pontozattól eltekintve, egyhangúan. Angliában alig akadt néhány olyan politikus, aki a háborús helyzetet érvként szegte volna szembe a választójog kiterjesztésének tervével. Világos egyszerűséggel fejezik ki a közhangulatot *Asquith* szavai: »Közülünk senkisé is kívánja a figyelmet vagy az energiákat a háborútól elvonni és tisztán a belügyekre terelni ámde olyan kérdéstről van szó, melyet a háború alatt valamilyen módon meg kell oldani. Kell, hogy választóközönségünk legyen, amelyhez fordulhassunk, még pedig olyan, amely nem pusztán látszat vagy káprázat, hanem a nemzet egészének véleményét és akaratát kifejező valóságos választóközönség.« A bizottság határozatainak alapján készült el a kormány javaslata és azt az alsóház 1917. márciusában már *Lloyd George* miniszterelnökségi} alatt vette tárgyalás alá. A javaslat a férfiak választójogát még jobban kiterjeszti, a történelmi fejlődés során keletkezett bonyolult jogcímekeket egyszerűsíti, a választójog előfeltételéül megkívánt lakás vagy bírlálás időtartamát 12 hónapról 6 hónapra szállítja le, sőt kimondja, hogy katonáknál 1 hónapi időtartam is elegendő. » Kiseperjük az eddigi bonyolult és titokzatos minősítéseket és helyükbe két egyszerű minősítést (lakás vagy üzlet) tettünk«, mondotta a javaslatot benyújtva, *Long*. A javaslat a fér fival asztok számát, amely az 1915. évi hivatalos kimutatás szerint 8,357.000 volt, 2,000.000-val szaporítja. (*Cave beszéde*, Times. 1917. május 23.) Választójogot kíván adni a nőknek is, még pedig olyan kiterjedési mértékben hogy a 10 milliót

felülhaladó férfiválasztó mellett *körülbelül 6 millió volna a nőválasztók száma*, A javaslat-még számos más kérdéssel is foglalkozik: egyszerűsíti a helyi önkormányzati választójogot, *újra rendezi az egyetemi választójogot, a választék összeírásai, a választási eljárást*, korlátozza a több kerületben való szavazás lehetőségét, szabályozza a távollevők szavazását és ezenkívül azzal a céllal, hogy az aránytalanul kis kerületeket megszüntesse, elrendeli a választókerületek új beosztását és bizonyos mértékben az arányos képviselést,

A javaslatot az alsóház második olvasásában 1917. májusában 329 szavazattal 40 ellenében elfogadta, júniusban pedig megkezdte bizottsági tárgyalását. Az angol alsóház vitájából, kiderül, hogy két ok készítette a kormányt és a háznak többségét a választójog reformjára. Az egyik az a szempont, hogy biztosítani akarták a harctéren küzdő katonák választójogát és meg akarták akadályozni, hogy távollétük miatt a választók névjegyzékéből kimaradjanak. A másik, hogy a választójog minden lebegő kérdését, ideértve a nők választójogát is, már a háború alatt el akarták intézni, mert azt óhajtották, hogy a békekötés után következő óriási munkát ilyen kérdések meg ne zavarhassák. *Lloyd George* beszédében, mely a reform elengedhetetlen szükségét bizonyította, ezek a szempontok domborodnak ki. Kifejti, hogy a békekötés után összeülő parlament olyan kérdések fölött hivatott határozni, »melyek nemcsak Nagy-Britanniának, hanem az egész brit birodalomnak és a jövő nemzedékek egész sorának sorsát döntik el.« Ezt a munkát szerinte a »régii választójog és a régi névjegyzékek alapján keletkezett parlament nem végezheti el, mert »ezzel kizár nők azokat, akik lehetővé tették az új Britanniát, azokat a férfiakat és nőket, akik előkészítették az új Angolország alapjait« A javaslatot benyújtó *Long* is megállapítja, hogy »a ház is, az ország is, már eldöntötte, hogy nem lehet többé olyan választás, melyben harcosaink, tengerészek és szárazföldi katonák választójoggal ne volnának felruházva«. *Cave* pedig ezzel végezte a javaslatot ismertető és védő beszédét: »E kérdések a háború alatt kerültek igazi megvilágításba. Mélységes felháborodással látnám, ha a háború után kellene a választójogi minősítések megvitatásába és küzdelmeibe bocsátkozni. Mindezt most kell elintézni, *hogy a háború után osztatlanul olyan nagy kérdésekre fordíthassuk figyelmünkéi*, mint a birodalom egysége, a nemzeti védelem, a birodalom erőforrásainak megőrzése, kereskedelem, munka-, lakás-, egészség- és nevelésügy szabályozása.« *Bonar Law* pénzügyminiszter is reámutatott arra, hogy a háború korszakos változásokat okozott a nézetekben: »Ki merete volna megjósolni három évvel ezelőtt, hogy egy nagyobb részben unionista-párti tagokból álló kormány olyan törvényjavaslatot nyújt be, mely a férfiak választójogát majdnem általánossá teszi és a nőknek is választójogot ad? De a háború mérhetetlen változásokat idézett elő nézeteinkben.« Az a gondolat, amelyet *Lloyd George* így fejezett ki: »Aki harcolt, annak joga, van beleszólni abba, hogy mi történik

az ő önkockáztatásának gyümölcseivel» ... a részletes vita során a javaslatot is túlszárnyaló erővel bontakozott ki Bár a javaslat több pontban kedvezményt ad a háborúban résztvevő katonáknak, és kimondja, hogy rájuk nézve a háború alatt és még a háború után is tizenkét hónapig az a jogállapot döntő, mely bevonulásuk előtt állott fenn, a ház egyes tagjai ennél továbbmenő intézkedést, valósággal külön harcos-választójogot követeltek. Az angol választójog korhatára alacsony: 21 esztendő Mégis e képviselők választójogot követeltek a háborúban ténylegesen szolgáló minden legalább 19 éven katonának is. A kormány nem zárkozhatott el a közhangulat elől és megígérte, hogy a kérdést a bizottsági tárgyalások befejezés¹ után újra a ház elé viszi. Ez a javaslat harmadik olvasásánál, az alsóház 1917. évi november 20-iki ülésén meg is történt. A fiatal katonák nem nyertek ugyan katonai szolgálatuk alapján külön választójogot, de a kormány beleegyezésével a ház elfogadta azt az indítványt, hogy a háborúban résztvevő katonák, ha egyébként rendelkeznek a választójogra nézve a javaslatban megkívánt kellékekkel, már 19 életévük elérével választók lehetnek, ha 19. életévüket hadi szolgálatuk ideje alatt betöltötték.

Anglia tehát a háború alatt, 1916. októbere óta behatóan foglalkozik a választójog kiterjesztésével s a társadalom átalakulásának megfelelő korszakos reformmal készül a jövő feladataira. Vezetőférfiai a nagy választójogi reformban a belső béke és az alkotó munka biztosítékát látják Nézetüket mintegy összefoglalják *Cave* szavai: »*Az új rétegek bevonul ám a választójogba: megnyugvás és egyensúly. Az államot megmenti a polgári társadalom belső viszályaitól és a trón erejét növeli.*«

A háború átalakító ereje a semleges államokra sem maradt hatás nélkül. Az idők komolysága ezeknek az államoknak társadalmát is új feladatok elé állította, érettségüket fokozta s a társadalmi munka megoszlásában náluk is változó elhelyezkedésre adott alkalmat.

Dánia, amelynek választójoga már a háború előtt is a tiszta általános választójog alapján épült fel, a háború hatása alatt ősi intézményekkel szakított. Elejtette a 30 éves korhatárt és fokozatos megvalósítás mellett 25 évre szállította le. eltörölte azt, a dán hagyományokban mélyen gyökerező kizáró okot, hogy a házi alkalmazott (cseléd), ha nincs külön háztartása, nem lehet a választójog részese. eltörölte az ősi nyílt szavazást, és helyébe szigorú biztosítékokkal körülvett titkos szavazást léptetett. Ezenfelül és mindezek betetőzésére megtette még azt a bátor lépést, hogy a férfiak választójogával teljesen azonos feltételek mellett általános választójogot adott a nőknek is.

Norvégiában is már a világháború kezdete óta az 1915. évi augusztus hó 18-án kelt új választójogi törvény megalkotása Norvégiának már 1898 óta megvolt tiszta általános választójoga Ezt 1907-ben kibővítette a nők választójogával, de nekik nem adott általános választójogot, hanem tőlük városokban 400, kisebb köz-

ségekben 300 korona megadóztatott jövedelem cenzusát követelte meg. Az 1915. augusztus 18-án kelt törvény ezt a cenzust eltörli, és az általános választójogot kiterjeszti a nőkre is. Ez a törvény is, épúgy mint az angol javaslat, a távollevő választók szavazásának kérdését is szabályozna

Hollandiában a háború alatt győzött a tiszta általános választójog. A holland választójog fejlődése sokban hasonlít az angolhoz. Ez a választójog is főleg az önállóság cenzusát kutatta, és itt is, miként Angliában, korszakonként ismétlődött a jogkiterjesztés munkája. Az 1848. évi választójogot előbb 1887-ben reformálták, a választók számát 135 000-ről 350.000-re emelve fel, majd 1896-ban, amikor újra megkétszerezték az addigi választók számát. Az 1917. május 18-ról kelt alkotmánymódosító alaptörvény és az ugyanazon a napon kelt választójogi törvény eltörli a sok mindenféle különleges kellék igazolásához kötött választójogot, és általános választójogot ad minden 25 éves németalföldi férfinak. Az alkotmánymódosító alaptörvény szerint külön törvény választójogot adhat a nőknek is, tőlük külön kellekeket is követelhet, de nem vagyon vagy birtok alapján. Ilyen külön törvény eddig nem keletkezett. Ellenben az új választójogi törvény már megadta a nőknek a passzív választójogot, mert kifejezetten eltörölte azt a szakaszt, amely a választóhatósághoz férfinemet kíván meg. A holland alkotmány szerint minden alkotmánymódosító törvényt az országgyűlésnek másodízben is meg kell szavaznia. A választójogi törvényt az új országgyűlés második kamarája már másodízben is elfogadta.

Ha már most e felsorolás után teljesen kibontakozik előttünk annak a képe, miként vitte előbbre a háború mindenütt a választójogot, nem fogjuk többé meglepőnek vagy csodálatosnak találni, hogy nálunk is a háború érlelte meg a választójog gyökeres reformját, Midőn tehát *Rakovszky István* 1915. április 29-én választójogot követelt minden 20 éves férfinak, aki a harctéren katonai szolgálatot teljesített, tulajdonképen az emberi lélek azon egyetemes parancsoló törvényének engedelmeskedett, amely – mint láttuk – a velünk szövetséges Németbirodalomban, az ellenünk küzdő Angliában és a neutrális Hollandiában, Dániában és Norvégiában egyformán megnyilatkozott. Ez az indítvány és a nyomában járó parlamenti vita, kiindulási pontja a választójogi küzdelem legújabb korszakának. E küzdelem részletei még élénk emlékezetünkben élnek, ismertetésük tehát feleslegesnek látszik. *Rakovszky* indítványa még csak közbenső, részleges reformot akart, de kezdeményezésének rideg visszautasítása megduzzasztotta a kérdést és a harcosok választójogából az általános választójog követelése támadt. Ma az az ellenvetés, melyet kezdetben a harcosok választójogának, majd az általános választójognak szembe szegeztek, hogy t. i. a háború nem alkalmas választójogi reformok elintézésére, már halott érv. *Az 1917. április 28-án kelt, gróf Tisza István* akkori miniszterelnök által ellenjegyzett *legfelsőbb királyi kézirat* pártközi igazsággá emeli a tételt, hogy a háború alatt és

a háború miatt kell kiterjeszteni a választójogot, amidőn az akkori kormányhoz a következő felszólítást intézi: »megfelelő javaslatokat: terjesszen elém, amelyek a nemzetnek a jelen világmérfőzés sors-j döntő napjaiban tanúsított bámulatraméltó erő kifejtése és hazafias magatartása felett érzett hálás elismerésemet a népjóléti intézkedések sorozatában és a választójognak oly kiterjesztésében juttatják kifejezésre, amely a magyar állam létérdekeinek tekintetbe vételével, a jelen nagy időknek és a nép által hozott áldozatoknak megfelel.«

A hivatalos kormánynyilatkozat, amely a legfelsőbb királyi kézirat magyarozatául 1917. április 29-én jelent meg, már az 1913. évi XIV. t.-c. szükséges módosításainak egyes részleteiről is nyilatkozik, – épen úgy, mint az a beszéd, amelyet *Tisza István* gróf 1917. évi május hó 24-én, kormányelnökségéről történt lemondása után tartott és amelyben a szükséges intézkedéseket három csoportra osztotta: »A hála kifejezése azokkal szemben, akik a harctéren különösen kitüntették magukat; betöltése annak a hézagnak, amelyet a területi census teljes kiküszöbölése jelent; javítása annak a helyzetnek, amely az 1913. évi XIV. t.-c. alapján az ipari munkásosztály számára előállott.«

Ma tehát nem vitás kérdés többé sem a választójogi reform időpontja, sem ennek elodázhatatlan szükségessége.

Az egyetlen vitás pont a reform terjedelmének mértéke.

Mi azt a meggyőződést valljuk, hogy »a jelen nagy időknek és a nép által hozott áldozatoknak« nem felel meg valamely toldozott szűkkörű reform, amelynek nem jogkiterjesztés a vezető gondolata, hanem az, hogy miként tartsa távol a jogoktól a tömegeket; amely finom mérlegen aggódó félelemmel apró választói jogcímekeket mérlegel, míg a tömegek félelem és mérlegelés nélkül dobják kockára életüket vagy megszokott életrendjüket

Javaslatunkban be akarjuk váltani azt a programot, melyet gróf *Esterházy Móric* miniszterelnök 1917. június 21-én vallott és amelyet kormányunk teljes egészében magáévá tett: »A választói jogosultságot – 24 évre szállítván le a korhatárt, – oly jogcímekekre akarjuk alapítani, hogy a választójog gyökeres, becsületes és széles terjedelmű legyen és hogy ne kelletlenül adott részleges választójog, hanem a dolgozó és küzdő tömegekre kiterjedő, őszinte lélekkel megvalósított, teljes reform, általános és egyenlő legyen és a nagy kérdést nyugvópontra hozza.«

Láttuk, hogy 1848 óta nemzetünknek nem volt igazi választójogi reformja, sőt az 1874. évi törvény visszaesést jelentett. 69 esztendővel az első nagy jogkiterjesztő reform után, ma, midőn körülöttünk még nagyobb viharok között és nagyobb mértékben, mint 1848-ban, átalakul Európa, a jogkiterjesztés útján bátor lépéssel kell előre haladnunk, amely megfelel az 1848-iki törvények szellemek: reá kell lépnünk a általános választójog ösvényére.

Ha igaz is, hogy minden nemzet a maga sajátosságai és szükségességei szerint alkot magának törvényt, az is bizonyos, hogy

egyetlen nemzet sem szakadhat el a világtól. 1848-ban belekapcsolódtunk az európai alkotmányos demokráciába. Azóta pedig választójogunkkal messze elmaradtunk olyan népek mögött, melyeket egykor megelőztünk. Ma nincs már értelme azoknak a vitáknak, melyeket Locke és Rousseau tanainak elismerésével vagy megcáfolásával folytattak: vajjon természetes jog-e a választójog, vagy nem az. Az élet elsöpörte ezeket a vitákat, elintézte maga ezt a kérdést és a tiszta általános választójog rendezőre hódító útban végigvonult Európán, Általános és egyenlő a választójog Ausztriában, a német birodalmi választásoknál, Bulgáriában, Franciaországban, Spanyolországban, Svájcban, Görögországban, Svédországban, Norvégiában, Dániában és Hollandiában; bár a kiválasztás alapján, de megközelítik az általános választójogot Anglia, Törökország, Olaszország.

A szűkkörű választójognak egyetlen menedéke Magyarország.

A háború tanulságai és a jövő nagy feladatai egyaránt megkövetelik, hogy a jogkiterjesztés immár nálunk is gyökeres és általános legyen.

A háborúban az ország életét, harcmezőn, termőföldeken és műhelyekben, az egész magyar nép védte meg. És a háborúnak megvan nevelő, oktató hatása is. Minden katona és minden termelő munkás érzi, hogy az állam létének fentartásához ő is hozzájárul és az állam életének részese ő is. A fronton küzdők napról-napra önálló kezdeményezést látnak vagy végeznek. A katonai szolgálat maga is fegyelmező és nevelő hatású. Azok pedig, akik itthon vannak, átveszik és áttekintik mások munkakörét és valamennyien eddig nem ismert feladatoknak és gondoknak nyomása alatt komolyodnak meg. A háborús gazdaság nehézségei szükségessé tették az állam tevékenységének sok tekintetben újabb intézményekkel való kiegészítését és ez a szervező munka, mely az államnak eddig ismeretlen életműködését tárja fel, mindenkinek szemlálattára és mindenki közreműködésével történik. A modern állam élete ilyen feltártan még sohasem volt az emberek előtt: az állam belép mindenkinek az életébe és mindenki közvetlenül látja és érzi védő, rendező, vezető hatalmát. A falusi nép eddig nem ismert mértékben és tömegben mozdult ki helyéről, az emberek soha helyüket annyira nem változtatták, ennyi világot be nem jártak, annyi újat nem tapasztaltak. Ez az állampolgári öntudattal Jbíró, felelősebb, az államot ismerő, nagyobb látókörű népszerűség képes arra, hogy mint választó, végre szóhoz jusson az ország politikai életében.

A feladatok bősége, melyeket a háború halmozott az államra, ma inkább, mint valaha, sürgeti, hogy megoldásukhoz a magyar népben rejlő minden erő hozzájárulhasson. De a háború után következő korszak komoly pénzügyi áldozatokat is fog követelni. Egy-szűkkörű választójog alapján összeülő képviselőháznak nem lenne sem kezdeményező ereje az alkotások megindításához, sem pedig erkölcsi jogosultsága a súlyos pénzügyi terhek megszavazására.

Az a nép, amely fegyveresen és munkájával megvédte és fentartotta a hazát és alkotmányát, joggal megkövetelheti, hogy az alkotmányos jogok részesévé legyen és szavát meghallgassák akkor, midőn a háború befejeztével a béke és az újjászervezés munkájának nagy problémáit kell megoldani. A parlamentarizmus eredete és története is igazat ad annak a felfogásnak, hogy a terhek szaporodását nyomon kell kísérnie a jogok növekedésének. Az pedig; erkölcsi lehetetlenség, hogy midőn a magyar nép újra megválasztja majd képviselőit, a választék sorából hiányozzanak azok, akik nem hiányoztak a harctereken. Ez a kirekesztés megbontaná a jogok és kötelességek harmóniáját, az állami rendnek ezt az etikai alapját.

Az a választójogi reform, amely nem hozna általános választójogot, nem terjesztené ki a választójogot a nemzet legszélesebb rétegeire, teljesen céltalan volna, mert nem eredményezne megnyugvást. Pedig épen az a célunk, hogy a háború után következő békés korszakot, amelynek egyúttal az újjászervezés és az alkotások korszakának is kell lennie, megkíméljük a választójogi harcái: zavaró hatásától. Mikor még az alkotmány belső berendezésének kérdései is vitások, ez csak a közélet primitív korszaka lehet. Az igazi, tartalmas és értékes politika ott kezdődik, ahol ezeken a primitív alapkérdéseken a nemzeti társadalmak már régen túlhaladtak. De nemcsak ebbel a szempontból volna meddő valamely részleges választójogi reform, hanem – ha paradoxonnak látszik is – a szűkkörű választójogi reform a konzervatív irány veszedelne, széleskörű választójogból származó népképviselő, minden látszat ellenére, sokkal kevésbé van kitéve a demagógia hatásainak, mint az, amely szűkkörű választójogból született. Az általános választójog képviselőháza önmaga a közvélemény, míg egy korlátolt és szűkkörű választójog mellett a közvélemények egész sora szegezheti magát szembe a képviselőházzal én felléphet a nemzet nevében. Emellett a későn alkotott választójogi reformok már késvén találják magukkal szemben azoknak szervezett tömegeit, akik a jogokon kívül rekedtek, a kicsikart jogkiterjesztés nyomában pedig már nem jár a testvéries érzés, amely az önként megadott nagy jogkiterjesztéseknél egyforma erővel él a jogot terjesztők és a jogokat újonnan befogadottak lelkében. Amidőn elkésett reform nyitja ki a sorompókat, azokon át már külön megszervezett, elszánt és az addigi vezető társadalommal ellenséges tömegek vonulnak fel az alkotmányos mérkőzésre.

Ezért kell ma a választójogot általánossá tennünk és oly mértékben kiterjesztenünk, hogy az ipari munkások mellett a magyar nemzet zömét alkotó földművelő kispolgárok, mezőgazdasági munkások és cselédek nagy tömege is bejuthasson a választók közé így ezek az új rétegek elhelyezkednek a meglévő keretekben és részeseivé válván a jognak, támaszaivá lesznek a rendnek. És idővel a jogok gyakorlásának révén így nyilvánul ki majdan az az igazság, hogy a megtervezett demokrácia a legnagyobb konzerváló erő. Hiszen a demokrácia nem egyéb, mint a jogegyenlőség erejével

megszervezett legteljesebb rend és „egyensúly, szemben az előjogokon és kiváltságokon alapuló mesterkélt társadalmi renddel, amely nyugalomnak és egyensúlynak látszata, igazi nyugalom és igazi egyensúly nélkül. Ahol a demokráciák meggyökeresedtek, mint pl. Svájcban és az Északamerikai Egyesült-Államokban, – nyilvánvaló a demokráciának konzerváló ereje. A jogok szakadatlan gyakorlása és az alkotmány demokratikus intézményeinek nemzedékeken át való megszokása, átöröklése, a vallásosság erejével ható alkotmányos érzést nevel a polgároknak.

VIII.

Javaslatunk alapelvei.

Az 1913. évi XIV. t.-c. bírálatánál igyekeztünk bebizonyítani, hogy a törvényt megelőző kormánynyilatkozatok ígéreteit ez a törvény nem váltotta be. Nem épült fel az általános választójog elvi alapján, mert egyetlen olyan választói jogcímet sem állapított meg, amelynek révén az állampolgárok nagy tömegei könnyűszerrel juthattak volna választójoghoz. A 30 éves korhatár, az elemi népiskola 6. osztályának elvégzése, a 20 koronás adócenzus, ezenfelül a jogcímek bonyolultsága, a választók összeírásának hiányos szabályozása: mind közrehatottak, hogy az amúgy is szűknek tervezett reformnak az életben még szegényebb eredménye legyen.

E tapasztalatokon okulva, készült el javaslatunk.

A szűkkörű választójog rendszeréből nem léptünk át ugyan nyomban a tiszta és teljes általános választójog területére, mert javaslatunk a magyar állampolgárság és a 24 éves választói életkor feltételei mellett az írni-olvasni tudás és különös kellékek igazolását is megkívánja. De mégis az általános választójog alapján épült fel, mert az általa megkövetelt különös kellékek mindegyike olyan általánosan feltalálható, hogy az állampolgárok nagy tömegei könnyűszerrel igazolhatják, és csak egyetlen jogcím, az elemi népiskola negyedik osztályának sikeres elvégzése révén is, már közel egy millióval többen juthatnak be a választók sorába, mint az 1913. évi XIV. t.-c. alapján első ízben összeírt választók összes száma.

Midőn a konzervatív és a radikális irány hívei egyetértettek abban, hogy elérkezett immár a választójog gyökeres kiterjesztésének ideje és olyan általános reformra van szükség, amely méltó az 1848. évi jogkiterjesztéshez, most is, mint akkor, meg kellett találni azt az ösvényt, amelyen a két irány a reform magvalósítása érdekében együtt haladhat.

Ezért fogadtuk el elvi alapul az írás-olvasás tudásához kötött választójogot, amely automatikusan, a maga erejénél fogva fejlődik tovább, az ország egyes törvényhatóságaiban az általános választójogot nyomban életbelépteti, másutt megközelíti és a kultúra fokozatos haladásával fokozatosan mindenütt megvalósítja.

Javaslatunk rendszerében az írás-olvasás tudása általános

kellék, csakúgy, mint az állampolgárság és az életkor. Mert nézetünk szerint a társadalom mai gazdasági és kulturális fejlettsége, a forgalom, érintkezés, közlekedés, az irodalom és a sajtó jelenlegi haladottsága mellett az írás-olvasás tudása a választójog öntudatos gyakorlásának úgyszólván fizikai lehetősége. Az a választó, aki nem tudja elolvasni a hozzá intézett felhívást, aki olvasás útján önmaga nem szerezhethet az eseményekről értesülést, ma, amikor a nézetek természetének már nem a szó a szokásos eszköze, hanem az írás, csak kivételesen lehetne öntudatos választó. A titkos szavazás pedig, akárhogy is gondoskodjanak szellemesen konstruált rendszerek az analfabéták titkos szavazásának módozatairól, csak az írni-olvasni tudók választójogával lehet életteljes, komoly valósággá.

Választójogunk fejlődése feltárta előttünk, hogy már az 1848. évi V. t. c. alkotói előtt is ott lebegett az értelmiségi cenzus gondolata. Az iskoláztatás akkori fejlettsége mellett nem alapíthatták a választójogot még a legalacsonyabb értelmiségi cenzusra sem, mert így választójoguk túlságosan szűkkörű lett volna. Választójogot fűztek tehát a magasabb értelmiséghez, de amidőn emellé megcsinálták a tulajdon, jövedelem és foglalkozás cenzusát, ezt abban a feltevésben tették, hogy ezekről, »minthogy egy bizonyos. vagyonnal vagy jövedelemmel bírnak, valószínűleg feltehető, hogy magukat némileg kiművelhették«. Idősb *Andrássy* Gyula gróf nyilatkozatából tudjuk, hogy az 1848. évi nemzedék az írás-olvasást nagyobb minősítésnek tekintette, mint az 1848. évi V. t. c.-ben megállapított cenzust.

Láttuk azt is, hogy a választójog kiterjesztésére irányuló mozgalmakban időnkint felcsillmálott az értelmiségi cenzus eszméje és az általános választójogért folytatott küzdelmek mindig megnyugvást találtak az írni-olvasás tudásához kötött választójogban. De az írás-olvasás és az értelmiségi cenzus szerepe a választójog rendszerében természetesen aszerint változik, miként alakul az ország népiskoláinak ügye, és az írás-olvasás elterjedésének mértéke. *Schwarz* Gyula, aki elméleti munkáiban és a képviselőházban a «kultúrdemokrácia» tanait hirdette, 1872-ben az írás-olvasás tudásához kötött választójogot még úgy követeli hogy azon az alapon az 1818. évi V. t. c. cenzus választó mellett az írni-olvasni tudók, mint a választók új csoportja jussanak be a választók sorába. Hogyan is gondolhatott volna az írni-olvasás tudására, mint általános kellékre, midőn csak 1868-ban iktattuk törvénybe az általános tankötelezettséget, s midőn még ötezer faluban nem volt iskola, és 100 újonc közül 78, Erdélyben pláne 91, nem tudott írni.

Ebben a korszakban talán a népiskolázás ügynek elmaradottsága adott külön varázst annak a rendszernek, amely a választójogot a népoktatással akarja összekapcsolni. Ez a gondolatmenet mintegy kristályosodva mutatkozik abban a levélben, amelyet *Kossuth* Lajos 1868 március 3-án épen *Schwarz* Gyulához intézett s amelyben egyebek között a következőket mondja: «Ami

engem illet, én a demokrácia és közművelődés között a válhatlan összefüggést annyira lényegesnek tartom, hogy épen mert csak a demokrácia megerősödésével tudok hazánknak jövődőt ígérni, azt óhajtanám, hogy az államszervezetben, a politikai intézüciókon a közoktatásügy érdeke, ezen viszont a nemzet politikai érdekei egymásba fonódva, egy szakadatlan fonál gyanánt végigvonuljanak s egymást kölcsönösen elősegítsék és biztosítsák, Minő áldásos volna így a kölcsönös hatás a politikai intézüció s közművelődés között! Nem mondom, hogy a tankötelezettség biztosításának egyéb módjait is mellőzni kellene, hanem meg vagyok győződve, hogy maga a választói jognak az elemi tanfolyam végzettségéhez kötése, minden ellenszenv-ébredés nélkül nagyobb sikerrel volna az elemi iskolába járás általánosítására, mint akármi kényszer tehetné. A második nemzedéknél már nem fordulna elő a kényszereszközök, bírságok, büntetések alkalmazásának esete, A törvény azon felséges előnnyel bírma, mellyel a természet törvényei bírnak, hogy magamagát végrehajtaná«.

Midőn az 1896. évi, ismertetett képviselőházi vitában az általános választójog követelését már összekapcsolták az írás olvasás tudásával, az analfabéták száma még mindig akkora volt, hogy e feltétel mellett a választójogot alig lehetett volna általánosnak mondani. Hiszen még 1900-ban is a 20 éven felül levő férfilakosságnak még mindig 34.3 %-a nem tudott írni-olvasni. Az \$10, évi népszámlálás adatai már kedvezőbb képet tárnak fel A, 4,951.000 huszonnégv éven felül levő férfilakosságból írni-olvasni tud 3,019,000, vagyis 71 %. A különböző korcsoportokban mutatkozó arányszámok azonban kétségtelenné teszik, hogy 7. esztendő óta az analfabéták száma épen úgy csökkent, miként számokban kimutathatóan apadt 1900 és 1910 között. 1910-ben a férfinépeségben az egyes korcsoportok között következő volt az analfabéták arányszáma:

a 70 éven felül levők között	51.4 % _{or}
a 60—69 évesek között	42.1 % _{or}
a 50—59 » »	36.3 % _{or}
a 40—49 » »	29.2 % _{or}
a 30—39 » »	21.0 % _{or}
a 20—29 » »	18.8 % _{or}
a 15—19 » »	17.8 % _{or}
a 12—14 » »	15.1 % _{or}

Tehát a 19 éven felül levő férfinépeségben az analfabéták arányszáma 25.4% volt.

Természetes, hogy a lakosságnak életkorra idősebb rétegei, amelyekben az analfabéták arányszáma nagy, idővel elfogynak és ezek helyébe a fiatalabb korcsoportok lépnek, amelyekben az analfabéták arányszáma jelentékenyen kisebb, úgy hogy az analfabéták aránya a férfinépeségben folytonosan csökken, A választójog szempontjából különösen javult a helyzet évről-évre az 1910. óta eltelt

7 év alatt, mert azok, akik 1910-ben 12-14 évesek voltak, ma 19-21 évesek, akik 1910-ben 15-19 évesek voltak, ma 22-26 évesek, stb., tehát ezek ma már belekerültek a választói életkorba. Az analfabétáknak korcsoportok szerint való szemlélete önmagában is mutatja, hogy az írni-olvasni tudók száma szakadatlanul emelkedik.

Ehhez azonban még hozzájárult egyéb körülmény is. 1913 óta erősebben kezdett fejlődni a felnőttek oktatása is, különösen írásra és olvasásra tanító tanfolyamok alakultak. Az Országos Közművelődési Tanács kimutatásai szerint, egyedül az általa rendezett tanfolyamokon 1910 óta 85.000-en tanultak meg írni és olvasni, pedig ezenkívül még több ilyen tanfolyam végezte az oktatás munkáját, amelyek kimutatásait nem ismerjük. De mint az írás-olvasás terjesztésének tényezője lép fel a hadsereg intézménye is. Már az 1910. évi népszámlálás adatai szerint is a katonák között, figyelmen kívül hagyva e számításnál a tiszteket és a csendőrséget, az analfabéták arányszáma csak 12.6% volt. A háborúban pedig a hadsereg az oktatásnak ezt a munkáját valószínűleg a nép széles rétegeire kiterjedően végezhetette el.

Összefoglalva mindezeket, úgy véljük, hogy újabb népszámlálási adatok nélkül is nyugodtan állíthatjuk, hogy ma a 24 éven felül levő férfilakosságnak legalább 75%-a ír és olvas.

Az olyan választójog pedig, amely – nem is szólva itt egyelőre sem a régi jogon szavazókról, sem a 24 éven alul levők személyhez kötött választójogáról – a választói életkorban lévő férfilakosság háromnegyed részét csekély kivétellel nyomban választójoggal ruházza fel és esztendőről esztendőre lehetővé teszi e szám szaporodását, joggal nevezhető általános választójognak.

Az írás-olvasás tudásának elterjedése ma olyan fokon van hazájukban, hogy ma a választójog általános kellékéül megtenni már lehet, de még nem felesleges.

Franciaország általános választójogában például az írás-olvasás kikötésének alig lehet értelme, midőn 1910-ben a 25 éven felül levő férfiak között csak 11.7% volt analfabéta. Viszont *Bulgária* nem alkothatott ezen az alapon általános választójogot, amidőn 1910-ben a 15 éven felül levő férfilakosságban még 52.55% analfabétát mutatott ki. *Olaszország* 1882-ben nagy választójogi reformját az írás-olvasás általános kellékéhez kötötte és választóinak számát egyszerre 621.000-ről 2,017.000-re emelte fel. De a reform hatása itt hosszú időre megakadt. Az általános tankötelezettséghez fűzött remények Olaszországban nem váltak be, az írás-olvasás nem terjedt eléggé és választójogának a konok analfabétaságból származó ez a fejlődésképtelensége volt az oka annak, hogy 1912-ben az írás-olvasás tudását, mint általános kelléket el kellett ejtenie, és ma a 21-29 évesek választójogában az értelmiségi cenzust már csak az elemi iskola alsóbb tanfolyamának elvégzéséhez fűzött választói jogcím képviseli. Az 1912. évi törvény indokolása szerint (40. 1), 1912-ben a tiszta általános választójog alapján

szavazó 30 éves választók között 41% volt még mindig az analfabéták arányszáma, az összes választók között pedig 35.2%.

Az eddigiekből kiderül, hogy az írás-olvasás tudásához kötött általános választójog nem ellentétes a demokráciával. A gondolat első jelentkezését az 1795. évi direktóriumi alkotmányban találjuk. Ez az alkotmány – amely épen úgy, mint az 1789. december 22-iki választójogi törvény és az 1791. szeptember 3-iki alkotmány, igen alacsony cenzushoz kötötte a választójogot (3 napi napszám értékének megfelelő adó) és egyúttal választójogot adott cenzustól menten azoknak a polgároknak is, akik valamely hadjáratban részt vettek, – az egyedüli francia alkotmány, amely nem kifejezetten ugyan, de közvetve, külön intézkedéssel, megköveteli az írás-olvasás tudásának igazolását. A választójog előfeltétele ugyanis a polgárok névjegyzékébe való felvétel, ez pedig csak a 25. életév betöltésével és az írás-olvasás tudásának igazolásával történhetett meg.

De a legrégebbi demokrata közösségek, az Északamerikai Egyesült-Államok egyes országai is igazolják azt a tételünket, hogy az írás-olvasás tudásának megkövetelése nem ellentétes a demokratikus választójoggal: California, Delaware, Massachusetts, Maine, Mississippi államokban nem szavazhat, aki nem tudja angolul elolvasni az állam alkotmányát; ezenkívül California, Delaware, Massachusetts, Maine még azt is megköveteli, hogy a választó le tudja írni a nevét; New-Hampshire-ban nem szavazhat, aki nem tud írni; Virginiában, aki nem tudja maga megírni a kérelmet, hogy vegyék fel a választók közé; Washingtonban, aki nem tud angolul írni és olvasni.

Az írás-olvasás tudásához kötött általános választójog az elméletben is mindenkor programja volt a »kultúrdemokraciának«. Jeremy *Bentham*, akinek kitartó, agitatori erejű tudományos munkássága alapozta meg az újkori angol radikalizmust, az általános választójogért és a parlamenti reformért küzdő munkáiban az írás-olvasás tudását a választójog szükséges kellékének tekinti. 1819-ben Bentham választójogi reformjavaslatot (Radical Reform Bill. The Works of Jeremy Bentham. III. 558-597.) tett közzé. Szerinte »a radikális reform lényege a titkos, általános, egyenlő és évenként való szavazás«. A birtok és az egyenes adó cenzusa ellenkezik az általános választójoggal; ellenben az írni-olvasni tudás kikötése nem kirekesztő hatású, sőt üdvös. »Az írni-olvasni tudás ismerve – úgymond – első látszatra kirekesztőnek látszik. Két-három hónap alatt azonban, a pihenés óráiban, időtöltésből megtanulhatják mindazok a felnőttek, akiknek szemében a jogosultság ezt az áldozatot megéri. Ha pedig valakinek nem éri meg, az ne panaszkodjék ... A nép az olvasásnak köszönheti minden erejét, azt az erőt, amelytől a zsarnokok remegnek.« (Id. m. 560. 1.) Bentham, – aki a tanácskozási rendről írott híres munkáját (»Essay on political tactics.« 1791.) egyenesen azzal a céllal írta meg, hogy hatással legyen a francia nemzetgyűlésre, – sűrű érintkezésben állott nemcsak a franciákkal, akik a nagy forradalom idején tiszteletből a

»citoyen« címet adományozták neki, hanem amerikai írókkal és politikusokkal is. Nem állapítható meg, és nem lehetetlen tehát, hogy az ő tanításainak nyomait látjuk a francia direktóriumai alkotmányban és egyes amerikai államok választójogi törvényeiben.

Bentham tanításait tovább fejlesztette tanítványa, az angol tudományos radikalizmus kiemelkedő alakja, *John Stuart Mill*, az 1867. évi Reform Bill előtt megjelent niunkájában. (Consideration on Representative Government 1861. Magyar kiadása; A képviseleti kormány. Ford. Jánosi Ferenc) Mill az arányos képviselet és az általános választójog alapján áll, amelyet ő már a nőkre is ki akart terjeszteni, amíg Bentham még azt írta; »Senki sem gondol arra, hogy a gyermek, aki épen csak hogy megtanulta a beszédet, szavazzon, és úgy látszik, senki sem gondol arra, hogy a nőknek szavazatuk legyen.« (Id. m. 559. 1.) Mill a választójog gyakorlásához feltétlenül megköveteli az írás-olvasás tudását: »Én teljesen megengedhetetlennek tartom, hogy egy írni-olvasni, és hozzáteszem, hogy számolni nem tudó ember a szavazásban részt vegyen. Ha a társadalom nem teljesítette kötelességét azzal, hogy mindenkit reásegített ennyi ismeretre, akkor szigorú a kizárás, de e szigorúságot méltányolni kell. Ha a társadalom elhanyagolta két ünnepélyes kötelességének teljesítését, a legfontosabbat és legjelentékenyebbet kell először teljesítenie; az oktatásnak kell az általános választójogot megelőzni« (id. m. 167-168. 1) Az angol tudó. «lányos radikalizmus által így megalapozott »kulturdemokráciának« programját néhány szóba foglalja össze a belga Emile *Laveleye*: »A tudomány forrása minden közgazdasági jóllétnek és minden katonai hatalomnak, és a népoktatás az alapja, minden észszerű demokráciának.« (Essay sur les formes du gouvernement «tans les sociétés modernes. 1872. Magyar kiadás: Kormányformák az újkori társadalmakban, Ford. Tóth Lőrinc 107. 1.)

Ez az az eszmekör, amelyben Kossuth Lajos tanításai és Schwarz Gyula írásai is mozognak.

Az írni-olvasni tudás terjedéséről közölt adatok kétségtalonná teszik, hogy nálunk az írás-olvasás tudásához kötött választójog egyenlő értékű az automatikusan, a törvény és a természetes fejlődés erejéből fokozatosan életbe lépő általános választójoggal.

E rendszer hatása alatt a választójog és a kultúra kölcsönösen előreviszi egymás ügyét, A kultúra terjedésével szaporodik a választók száma; a választójog pedig, midőn a törvény általános feltételként az iratolvasás tudásához, köti és már az elemi népiskola 4 osztályának sikeres elvégzéséhez választójogot fűz, szaporítja az írni-olvasni tudók és az elemi ismereteket elsajátítók számát. Már az 1913. évi XIV. t.-e. megalkotása után – amely az analfabéták 40 koronás adócenzusától és az 1913. évi névjegyzékbe felvett analfabéták személyhez és helyhez kötött választójogától eltekintve minden választótól legalább is az írás-olvasás tudásának igazolását követeli meg, észrevehető volt a hatás: a felnőttek oktatásának bizonyos lendülete. Az írás-olvasás tudásához, mint általános kellék-

hez és az elemi népiskola 4. osztályának elvégzéséhez, mint alapvető főjogcímhez kötött választójog minden irányt, minden pártot, amely a nép körében akarja terjeszteni elveit, arra kényszerít, hogy a nép oktatásában és felvilágosításában keresse a maga erejét. De javaslatunk rendszere szerint az állam nem óhajtja e kultúrfeladat elvégzését csak egyesek vagy pártok tevékenységére bízni. Komoly törekvésünk, hogy a múltak fogyatkozásait és hiányait kipótoljuk, és amidőn az elemi ismeretek elsajátításától akarjuk függővé tenni a jogot, egyúttal az állam erejével akarjuk megszervezni nemcsak az írás-olvasás, hanem az elemi ismeretek oktatását is. A javaslat felhatalmazza a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az elemi népiskola 4. osztályának megfelelő képzettség, úgyszintén az írni-olvasni tudás elsajátítása végett a felnőttek számára tanfolyamokat állítson fel és ezek szervezetét rendeletileg szabályozza. Ez a felnőttek állami népoktatása, amelynek révén nemcsak az elemi népiskola ismeretei, hanem a nép számára hasznos gazdasági ismeretek is terjeszthetők.

Ezt a gondolatot kívánjuk megvalósítani már az írni-olvasni tudás igazolásának szabályozásánál is. Javaslatunk szerint a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik oly könyvnek a magyar államnyelven és az országban tömegesen használt más nyelveken való kiadásáról, amely a felnőtt lakosság szempontjából fontos alkotmányjogi és gazdasági ismereteket tartalmazza. A belügyminiszter a könyvet a központi választmány útján a szükséges példányszámban az összeíró küldöttségek rendelkezésére bocsátja. A küldöttség az írni-olvasni tudás igazolásánál mind az olvasás, mind a tollbamondás céljaira ezt a könyvet köteles használni. Remélhető, hogy mindazok, akik az írás-olvasás vizsgáján jelentkezni óhajtanak, majdan már előzetesen kezükbe veszik ezt a művet és az írás-olvasással együtt tanulják meg a magyar állampolgár jogait, kötelességeit és sajátítják el a legfontosabb ismereteket.

Arra nézve, hogy az írás-olvasás tudása mily mértékben terjedt el egyes törvényhatóságokban, két táblázatot közlünk, még pedig külön a törvényhatósági joggal felruházott városok és külön a vármegyéék feltüntetésével;

*Az írni-olvasni tudók aránya a 24 éven felül levő férfiak között
százalékban.*

A törvényhatósági joggal felruházott városok sorrendje:

1. Sopron	97.7	11. Solmekz- és Bólabánya	87.2
2. Budapest	95.8	12. Pécs	87.1
3. Pozsony	94.7	13. Debreczen	85.6
4. Székesfehérvár	93.3	14. Marosvásárhely	84.6
5. Győr	92.1	15. Szatmárnémeti	84.3
6. Komárom	91.2	16. Temesvár	83.8
7. Miskolcz	90.2	17. Hódmezővásárhely	82.2
8. Kassa	89.1	18. Arad	81.7
9. Fiume	88.4	19. Kőfőzsvár	81.4
10. Nagyvárád	87.5	20. Ujvidék	79.5

21. Baja	77·7	25. Kecskemét	71·7
22. Szeged	77·6	26. Zombor	60·4
23. Versecz	77·6	27. Szabadka	58·9
24. Pancsova	75·1		

Az írni-olvasni tudók aránya a 24 éven felül levő férfiak között százalékban.

A vármegyék sorrendje:

1. Moson	92·3	33. Heves	72·7
2. Sopron	92·1	34. Csongrád	70·1
3. Esztergom	87·8	35. Nagy-Küküllő	70·0
4. Veszprém	87·5	36. Udvarhely	69·8
5. Komárom	87·1	37. Szeben	68·7
6. Vas	87·0	38. Trencsén	68·4
7. Tolna	86·4	39. Torontál	67·9
8. Hont	86·3	40. Szabolcs	66·0
9. Pozsony	86·1	41. Temes	65·9
10. Győr	86·0	42. Háromszék	65·0
11. Zólyom	85·0	43. Zemplén	64·5
12. Liptó	84·9	44. Fogaras	61·2
13. Gömör és Kis-Hont	84·6	45. Krassó-Szörény	59·2
14. Fejér	84·3	46. Sáros	57·5
15. Brassó	84·1	47. Csik	57·2
16. Békés	83·9	48. Szatmár	56·3
17. Somogy	82·7	49. Bereg	54·0
18. Pest-Pilis-Solt-Kiskun	82·6	50. Bihar	53·7
19. Baranya	81·5	51. Maros-Torda	53·2
20. Nyitra	81·3	52. Beszterce-Naszód	52·9
21. Hajdú	81·1	53. Kis-Küküllő	50·4
22. Bars	80·6	54. Arad	49·3
23. Turóc	80·2	55. Ung	49·0
24. Borsod	79·6	56. Ugocsa	47·6
25. Nógrád	78·8	57. Szilágy	42·8
26. Jász-Nagykun-Szolnok	77·6	58. Alsó-Fehér	39·6
27. Zala	77·5	59. Torda-Aranyos	38·6
28. Bács-Bodrog	76·7	60. Hunyad	35·6
29. Árva	76·0	61. Kolozs	34·9
30. Abauj-Torna	74·6	62. Szolnok-Doboka	28·4
31. Csanád	74·4	63. Máramaros	27·9
32. Szarvas	73·8		

E táblázatok valósággal lépcsőfokok szerint tüntetik fel, hogy milyen arányban lép életbe egyes törvényhatóságokban az általános választójog. Magától a néptől függ, hogy elérje a magas kultúrfokon levő törvényhatóságokat, amidőn az állam maga is segítőkészséget nyújt neki ehhez a törekvéshez. A táblázatok áttekintése egyúttal megcáfolja azt az elterjedt téves véleményt is, mintha az írás-olvasás tudásához kötött választójog egyoldalúan a városok lakosságának kedvezne. Sok vármegyében kedvezőbb az írni-olvasni tudók aránya, mint egyes törvényhatósági városokban. Ennek bizonyítására szolgálnak a következő adatok.

27 városi törvényhatóság közül csak 4 van olyan, ahol a 24 éves magyar állampolgár férfilakosságából az írni és olvasni tudók százaléka nagyobb, mint bármely vármegyében. Ez a 4 város Sopron, Budapest, Pozsony és Székesfehérvár.

Az ötödik a városok sorában Győr (92.1%). Ezt már eléri két vármegye: Sopronmegye 92.1% és Mosonmegye 92.3%, sőt az utóbbi felül is múlja.

Kilenc városi törvényhatóság van összesen, amelyben az írni és olvasni tudók száma a 24 éves férfiak között 88%-ot meghalad.

10, 11. és 12. sorban Nagyvárad 87.5%, Selmec- és Bélabánya 87.2% és Pécs 87.1%. Ezekkel egyenlő értékű Esztergommegye 87.8%, Veszprémmegye 87.5%, Komárommegye 87.1% és közel vannak hozzájuk Vasmegye 87.0%, Tolnamegye 86.4%, Hontmegye 86.3%, Pozsonymegye 86.1% és Győrmege 86%. Vagyis nyolc vármegye.

Eszerint a 24 éves férfiak között az írni-olvasni tudók száma 86%-ot elér 12 városi és 10 megyei törvényhatóságban.

86%-on alul van a városok között Debrecen 85.6%. Ennek megfelel Zólyommegye 85%.

84% fölött vannak a városok közül Marosvásárhely 84.6% és Szatmárnémeti 84.3%. Ezeknek megfelel Liptómege 84.9%, Gömörmege 84.6%, Fejérmegye 84.3% és Brassómege 84.1%.

A 24 éves férfiak közül tehát írni és olvasni tud legalább 84%, 15 városi és ugyancsak 15 vármegyei törvényhatóságban.

16. Temesvár 83.8%. Ennek megfelel Békésmegye 83.9%.

17. Hódmezővásárhely 82.2%. Ezt felülmúlják Somogymege 82.7% és Pestmege 82.6%.

18 és 19. Arad 81.7% és Kolozsvár 81.4%. Ezekkel egy fokon van Baranyamege 81.5%, Nyitramege 81.3% és Hajdúmege 81.1%.

20. Újvidék 79.5%. Fölötte van Barsmege 80.6%, Turócmege 80.2%, együtt van vele Borsodmege 79.6% és közel van hozzá Nógrádmegye 78.8%.

Tehát 78%-ot meghalad az írni és olvasni tudók száma a 24 éves férfiak között 20 városi törvényhatóságban és 25 vármegyei törvényhatóságban.

21–23. A városok közül Baja 77.7%, Szeged 77.6%, Versec 77.6%. Ezeknek megfelel Jász-Nagykun-Szolnok mege 77.6% és Zalamegye 77.5% és közel van hozzájuk Bács-Bodroge 76.7% és Árva mege 76%.

Vagyis 76%-on felül van 23 városi és 29 vármegyei törvényhatóság

24. Pancsova 75.1%. Ehhez közel áll Abaúj-Tornamege 74.6% és Csanád mege 74.4%.

25. Kecskemét 71.7%. Fölötte áll Szepesmege 73.8%, Hevesmege 72.7% és közel hozzá Csongrádmegye 70.1% és Nagyküküllőmege 70%.

Eszerint Kecskeméttel egyforma %-ban, vagyis legalább 70%-on vagy ezen felül van az írni és olvasni tudók száma a 24 éves férfiak között 25 városi és 35 megyei törvényhatóságban, vagyis a megyei törvényhatóságoknak több mint a felében.

Ha még hozzávesszük Zombort, 60.4%, ezt eléri 44 megyei

törvényhatóság és Szabadkát (58.9%), eléri 45 megyei törvény hatóság), akkor megállapíthatjuk, hogy a 60%-on felül van az írni és olvasni tudók száma 86 városi és 44 megyei törvényhatóságban; vagyis a megyei törvényhatóságok több mint kétharmad részében

Javaslatunknak az írás-olvasás tudásán alapuló rendszere egyetlen kivételt ismer, A javaslat az 1013 évi XIV. t.-e, 12 §-ának megfelelően kimondja (3. §.). Annak, akit a választóknak az 1914. évre érvényes névjegyzékébe jogerősen felvettek, választójoga van mindaddig, amíg változatlanul fennáll a régi jogcíme abban a községben (város), amelynek névjegyzékébe az 1914. évre felvették.

Az L bekezdésben megszabott korlátozás nélkül választójoga van annak, akit az 1914. évre érvényes névjegyzékbe az 1874. évi XXXIII, t.-c. 2. §-án alapuló régi jogosultság jogcímén vettek fel.

Habár olyan nagymértékű jogkiterjesztés mellett, mint amilyent a javaslat tervez, és habár közjogok terén általában alig lebet szerzett jogok megsértéséről beszólni, mégis a javaslatnak ez a rendelkezése méltányos, célszerű és a magyar jogkiterjesztések hagyományainak megfelelő. Az 1848, évi V. t.-c. 1. §-a annak kijelentésével kezdődött: »Politikai jogélvezetet azoktól, akik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezheti.« Az 1874. évi XXXIII t.-c. ugyancsak tiszteletben tartotta a régi jogosultságot. E nyomon járt az 1913. évi XIV. t.-c. is, és intézkedéseit a javaslat csak annyiban módosítja, hogy az 1913. évi névjegyzék helyett a legutolsó, 1914. évi névjegyzéket veszi fel alapul. Azoktól az analfabéta választóktól, akik már a megelőző választásokban résztvettek, méltánytalan volna a választójogosultságot elvenni, de ezenkívül egyes, különösen északkeleti és erdélyi vármegyékben, ahol az írni-olvasni tudók számaránya nem eléggé kedvező, az írás-olvasás tudásához kötött választójog e nélkül az átmenet nélkül túlságosan csökkentő hatással volna a választók számára. Ezen a jogcímen az analfabéták közül különben is a statisztikai adatok szerint mindössze 170.000 választó kerülne be. Ez a szám természetesen évről-évre apadna, de az apadást viszont helyrehozná az írni-olvasni tudók várható szaporodása.

Az írás-olvasás tudásához kötött választójog csak akkor lesz az élet valóságában komoly joggá, ha a törvény az írás-olvasás tudásának igazolását, anélkül hogy a megkövetel. mérték komolysága szenvedne, intézményesen, minden lehető eszközzel megkönnyíti. Enélküi ennek a kelléknek megkövetelése súlyos teherrel nehezded» nek a választóra, és a törvény betűje szerint megadott választójog megszerzésének nehézségeivel a gyakorlatban megszükitené

Javaslatunk számol ezzel a nehézséggel és nem elégszik meg az 1913. évi XIV. t.-c. 51. §-ának azon rendelkezésével, hogy az írni-olvasni tudásnak bizonyítását mellőzni kell azokra nézve, akiknek olyan állásuk vagy foglalkozásuk van vagy volt, amely a törvény által iskolai képzettséghez van kötve vagy volt kötve akkor, amidőn az illető az állást betöltötte vagy a foglalkozást folytatta, továbbá mellőzni kell ezenfelül azokra nézve, akik foglalkozásuk

természeténél fogva – bár az törvényes minősítéshez nincs kötve – az írni-olvasni tudást nem nélkülözhetik. A mi javaslatunk egyenként felsorolja a választók azon csoportjait, amelyekről vélelmezni kell az írni-olvasni tudás kellékének fenforgását és ehhez képest e kellék igazolását nem kell tőlük megkívánni,

Ezenfelül az összeírás olyan módszerét akarja megszervezni (vallomási kényszer, hivatalos számlálólapok), mely az állam segítő erejével juttatja a polgárokat választójogukhoz.

Javaslatunk az írás-olvasás kellékének igazolása alól vélelem alapján a következőket menti fel (20. §.):

11 aki az elemi népiskola negyedik osztályának vagy ezzel egyenlő értékű iskolának vagy tanfolyamnak sikeres elvégzését, vagy az elemi népiskola negyedik osztályának megfelelő képzettség igazolására szolgáló vizsgának (4. §.) letételét igazolta, valamint, akire nézve az elemi népiskola negyedik osztályának sikeres elvégzését a 21. §. értelmében külön igazolás nélkül beigazoltnak kell tekinteni;

2. aki az állam vagy valamely törvényhatóság vagy község szolgálatában álló közhivatalnok, továbbá, aki közintézetnek, közalapnak, állami, községi vagy más közüzemnek, egyesületnek, alapítványnak, vagy nyilvános számadásra kötelezett vállalatnak tisztviselője, valamint akinek jelenlegi vagy korábbi állásához vagy foglalkozásához ennek természeténél fogva az írni és olvasni tudás feltétlenül szükséges;

3. aki a fegyveres erő vagy a csendőrség szolgálatában altiszti fokozatot ért el;

4. aki iparendély vagy iparigazolvány alapján ipart űz vagy kereskedést folytat;

5. aki ipari üzlet vagy vállalat körében van állandóan alkalmazva (6. §.);

6. aki hatóságtól, közhivataltól vagy nyilvános jellegű intézménytől eredő adat szerint írni és olvasni tud;

7. aki a számlálólapot (54. §.) sajátkezűleg kitöltötte és aláírta, ha nem merült fel kétség abban az irányban, hogy a kitöltés és aláírás magától a vallomást szolgáltatótól származik, vagy hogy rendelkezik-e a vallomást szolgáltató az írni és olvasni tudásnak a jelen §. 1. bekezdésében megkívánt mértékével;

8. aki az Országos Közművelődési Tanács által az írni és olvasni tudás elsajátítása céljából felnőttek számára rendezett tanfolyamot sikeresen elvégezte és ezt eredeti vagy hiteles másolatban kiállított bizonyítvánnyal igazolja;

9. aki a 22. §. értelmében szervezett bizottságnak eredeti vagy hiteles másolatban kiállított bizonyítványa szerint írni és olvasni tud.

A javaslatban tervezett összeírás rendszere kizárja azt, hogy analfabéták – kivéve az 1914. évi névjegyzékbe személyhez és helyhez kötött jogon felvetteket – a választók sorába bekerülhessenek. Aki nem tud írni és olvasni, a számláló (jelentkezési) lapot

sajátkezűleg nem töltheti ki, vallomásának helyességét sajátkezű aláírásával nem erősítheti meg és nem terjesztheti elő a számláló-lapon azt a kérelmet, hogy a választók névjegyzékébe felvéssék Azt, aki vallomásában akár saját személyére, akár másokra nézve tudva valótlan adatot szolgáltat, büntető megtorlás fenyegeti. Ha pedig valakiről utólag kétségtelenül kiderül, hogy analfabéta, még akkor sem vehető fel a választók névjegyzékébe, ha a polgárok olyan csoportjához tartozik, amelyről az írni-olvasni tudás kellékének fenforgását a javaslat szerint vélelmezni kell.

Foglaljuk már most össze, hogy a választójog általános kellékeinek megállapításánál mi az eltérés javaslatunk és az 1913. évi XIV. t-c. között.

Az 1913. évi XIV. t-c. a választójogot csak a *férfinemhez* tartozóknak adja meg. Javaslatunk választójogot ad a *nőknek* is, és erről külön fejezetben rendelkezik.

A *magyar állampolgárság* a választójognak olyan természetes feltétele, hogy ezt az általános kelléket javaslatunk változás nélkül átveszi. De egyúttal gondoskodni kíván arról is, hogy e kellék fenforgását komolyan ellenőrizzék. A választói névjegyzékek összeállításánál eddig nem fordítottak arra elég gondot, hogy ki magyar állampolgár. Gyakran előfordult, hogy nem magyar állampolgárok éveken át gyakoroltak Magyarországon választójogot. Minthogy a háború következtében sok idegen állampolgár telepedett le Magyarországon, különösen nagyobb városokban, kiterjedt választójog mellett az állampolgárság ellenőrzésének jelentősége még fokozódott. A javaslat erről az ellenőrzésről egyszerű intézkedéssel újí kíván gondoskodni, hogy a választói névjegyzékben az eddigi rovatok mellett kötelezővé teszi a születési hely rovatának vezetését is, és minden esetben, ahol nem magyarországi születési helyről van szó, kötelezővé teszi a magyar állampolgárság külön igazolását.

Az 1913. évi XIV. t-c. kétféle választói életkort (*korhatárt*) ismer; a magasabb értelmiségiéknél (a középiskola legmagasabb osztályának sikeres elvégzése) a betöltött 24. életévet és másoknál általában a betöltött 30. életévet. Javaslatunk, a magánjogi teljeskorúság mértékével egyezően, a választójogot a betöltött 24. életévhez fűzi. Ez alól csak egy kivételt ismer: azoknak, akik azon az alapon nyernek választójogot, hogy vitézségi érem tulajdonosai, vagy a Károly-csapatkeresztet elnyerték, életkorukra való tekintet nélkül ad választójogot.

Az 1913. évi XIV. t. c. a választójog általános kellékei közé sorolja az *állandó lakóhely* igazolását is, kimondván, hogy a választójogosultsághoz megkívánt állandó lakhelye annak van, aki e törvény hatályosságának területén legalább egy év óta ugyanegy községben lakik, vagy lakással bír, Az, aki a választójogot megszerezte, ezt az állandó lakóhely kellékének hiánya miatt abban az esetben sem veszti el, ha lakását egy éven belül egy ízben más községbe helyezi át«: (1. és 3. §.) Ezek után a törvény felsorolja azokat, akiknél kivételképen bármily rövid ideig tartó lakás elegendő

a választójogosultsághoz. E kivételek számát *Tissa* István gróf még szaporítani kívánta, mert 1917. június 2-án tartott beszédében kijelentette: »Az ipari állandó munkásokra nézve el kívánjuk ejteni a domicilium kellékét.« Ilyen körülmények között alig lehet már jelentősége az egyévi, vagy helyesebben félévi domicilium kikötésének. Kiterjedt választójog mellett ugyanis az alkalmazottak és munkások tömegeinél kivételt kellene tennünk, tehát épen azokat mentenők fel a domicilium kellékének igazolása alól, akik lakóhelyüket változtatják. Már most viszont alig volna indokolható, hogy épen azoktól követeljük meg az egy évi vagy félévi domicilium kimutatását, akiknél ez a kellék amúgy is okvetlenül fennforog. Az 1913. évi XIV. törvénycikk javaslatához csatolt Statisztikai Melléklet 6 oldalán levő táblázat adatai szerint» 4,251.348 huszonnégy éven felül levő magyar állampolgár férfinépességéből csak 197.874 olyan találtatott, aki egy évnél rövidebb idő óta laknék egy helyben, holott 3,789.385 olyan, aki legalább 3 év óta lakott egy helyben. E számok mellett nem szorulna bővebb indokolásra a domicilium kellékének elejtése. De még ehhez hozzátehetjük, hogy a választói névjegyzékek készítésének nálunk szokásos és a javaslat szerint is fentartott módja kizárja azt, hogy a valóságban nagyobb számmal szavazhassanak olyanok, akik legalább . egy év óta nem laknak az illető választókerületben vagy szavazókörben. A névjegyzékek készítése egy évet vesz igénybe és a következő évre érvényes. A választás idején tehát rendszerint csak az szavazhat, aki ezen egy év eltelte után is még helyben lakik. Azok számára, akik időközben más kerületekbe költöztek, a távolság fizikailag a minimumra csökkenti le a szavazás lehetőségét. A domiciliumnak csak azokban a választójogi rendszerekben lehet jelentősége, ahol a választói névjegyzékek a választások előtt közvetlenül néhány hónappal készülnek.

Az 1874 évi XXXHI t.-c. nem ismerte az egyévi vagy félévi domicilium kellékét. Kétségtelen, hogy a domiciliumnak jogosultsága van a törvényhatósági és községi választásoknál, ahol a választójog gyakorlásához tényleg szükségesnek látszik a helyi közösséggel való állandó kapcsolat. Az országos választójog terén javaslatunk visszatér az 1874. évi XXXIII t.-c. rendszeréhez..

Pótolni fogja - eszerint a domicilium kikötését a választók összeírására vonatkozó az a rendelkezés, amely az 1874. évi XXXIII, t.-c. 38. §-ának megfelelően kimondja, hogy a választót abban a szavazókörben kell a névjegyzékbe felvenni, melyben rendes lakóhelye van. Így az átutazókat vagy rendes lakóhely nélkül szükkülő elemeket a választók sorából amúgy is kizárjuk. Megjegyezhetjük még, hogy a domicilium kellékének fenforgását az eddigi összeírások során amúgy sem ellenőrizték; és az egész rendszer épen a városokban, ahol jelentősége lehet, tulajdonképpen a papíron maradt,

Az írás-olvasás tudását az 1913. évi XIV. t.-c. nem teszi meg a választójog általános kellékének. Lényegileg azonban mint külön kellék a választók minden csoportjától megköveteli: mert

a választójog különös kellékeinél vagy a középiskola legmagasabb osztálya vagy az elemi iskola 6. osztálya elvégzésének, vagy az írni-olvasni tudásnak igazolását kívánja. Kivételt csak kettőt ismer. *Először* az 1913. évi névjegyzékben foglaltak személyhez és helyhez kötött választójogánál. Ezt a rendelkezést, az 1914. évi névjegyzék-téve az 1913. évi helyébe, javaslatunk is átveszi. *Másodszor* választójogot ad az analfabétáknak, akik legalább 40 korona egyenes állami adóval vannak megróva. Ezen a jogcímen az 1915-1916. évi névjegyzékben az egész országban Összesen 18.656 választót írtak össze. Javaslatunk ezt a rendelkezést nem veszi át, mert nem tartja célszerűnek, hogy a régi jogon választóktól eltekintve, választójogot adjon azoknak, akik még ma sem tudnak írni-olvasni. Azt pedig, hogy valaki, aki 40 koronánál több egyenes állami adót fizet és még sem tanul meg írni-olvasni, nem tartja külön elismerésre méltónak, mert itt a szerényebb sorsúak analfabétaságának mentességét sem találhatja meg.

Abban, hogy az írás-olvasás tudása a választójog általános kerete, javaslatunk megegyezik az 1913. évi XIV. törvénycikkkel. Be e kereten belül nem szűkkörű, hanem általános választójogot akar teremteni. -

A javaslat *jogcíme az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzése.*

E főjogcím mellett javaslatunk több *kisegítő jogcímet* ismer. Ezeket kettős célzattal alkalmazza: először azért, hogy az írni-olvasni tudók közül azok, akik nem végezték ugyan el az elemi népiskola 4. osztályát, de a társadalomnak értékes tagjai, minél többen juthassanak választójoghoz; másfelől, hogy megkönnyítse a választójog megszerzését azoknak, akik az elemi népiskola 4. osztályát elvégezték ugyan, de ezt a körülményt nehezen tudnák igazolni.

A javaslat első kisegítő jogcíme *az adócenzus.* Az 1913. évi XIV. törvénycikkben megkövetelt 20 koronás adócenzust javaslatunk 10 koronára szállítja le.

Második kisegítő jogcím *a katonák választójoga.* Javaslatunk nemcsak azoknak a katonáknak kíván választójogot adni, akik vitézségi érem tulajdonosai vagy a Károly-csapatkeresztet elnyerték, hanem a katonai szolgálatot a választójog megállapításánál teljes mértékben méltányolni kívánja és választójogot ad annak, aki rendes tényleges katonai szolgálati kötelezettségének eleget tett, vagy háború ideje alatt legalább két évig – bár megszakításokkal – tényleges katonai szolgálatot teljesíteti Az 1913. évi XIV. t.-c. ezt a jogcímet egyáltalában nem ismeri, csupán azoknak ad választójogot, akik katonai vagy csendőrségi szolgálatban altiszti fokozatot értek el. Javaslatunk megtartja az altisztek választójogát is, de az altiszteket, minthogy kétségtelen, hogy írni-olvasni tudnak és képzettségük az elemi népiskola 4. osztályának elvégzésével legalább is egyenlő értékű, az írni-olvasni tudás igazolása alól felmenti.

Ezenkívül javaslatunk még két kisegítő jogcímet ismer, amelynek alapja bizonyos *foglalkozás* gyakorlása. Nevezetesen az önállóak közül, követve az 1848. évi V. t. c. útmutatását, ilyen módon ad választójogot azoknak, akik *iparendély vagy iparigazolvány alapján ipart űznek vagy kereskedést folytatnak* és így juttatja választójoghoz *az állandó ipari munkásokat az állandó mezőgazdasági munkásokat és mezőgazdasági cselédeket is*, kimondván, hogy választójoga van annak, aki ipari üzlet vagy vállalat körében – ideértve a bányászatot, a kereskedelmet és az iparszerűen folytatott közlekedést is – van állandóan alkalmazva, vagy az őstermelés körében mint munkás vagy cseléd van állandóan alkalmazva (2. §. 6. pont), és később külön szabályozva, hogy mi tekintendő állandó alkalmazásnak. A foglalkozás alapján szavazók legnagyobb része egyébként tulajdonképpen már az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzése, az adócenzus és a katonák választójoga révén amúgy is választójoggal bír.

E jogcímek természetesen összetalálkoznak. Világos ez, mert hiszen a 24 éven felül levő 3,019.027 írni-olvasni tudó férfilakosságból javaslatunk főjogcímén, az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzése alapján választó *hm.*: 2,624.995, – vagyis 394.032, azaz 13% kivételével az összes választói életkorban levő írni-olvasni tudó férfiak.

Ezért nevezhető a többi jogcím kisegítőnek.

A 10 koronás egyenes állami adócenzus alapján a választói életkorban levő írni-olvasni tudó férfiak közül választójoghoz juthat 1,305.546 Vagyis 470.000-rel több, mint az 1913. évi XIV. t.-c-ben megkövetelt 20 koronás egyenes állami adócenzus alapján).

A katonák választói jogcímein a megejtett számítások szerint a 24 éven felül. levő írni-olvasni tudó férfiak közül 1,741.000 kerülhet a választók sorába. Ha pedig ehhez még hozzáadjuk a vitézségi érem tulajdonosai és a Károly-csapatkeresztet elnyertek közül azoknak számát, akik javaslatunk szerint 24 éven alul jutnának választójoghoz, a katonák választói jogcímein összesen 2,184.000 írni-olvasni tudó férfi állampolgárnak volna igénye a választójogra.

Ezek mind milliókra menő számok.

Így igazolódik be, hogy javaslatunk általános választójogot ad, mert főbb jogcímei az állampolgárok egész tömegeire terjednek ki. Minden választó bizonyára azon a jogcímen fogja választójogát igényelni, amelynek igazolása reá nézve a legkönnyebb.

A választóknak a javaslat alapján várható számát és a választók megoszlását még részletesen fogjuk tárgyalni. De már itt közöljük az összefoglaló eredményeket:

Az írni-olvasni tudó 24 éven felül levő férfiak közül a javaslat alapján választó lehet 2,982.000.

A régi jogon választó analfabéták száma 170.000.

Ez összesen 3,152.000.

A vitézségi érem tulajdona vagy a Károly-csapatkereszt elnyerése alapján 24 éven alul levő választók száma 443.000.

Ez összesen 3,595.000.

A választóknak legutóbb említett csoportja azonban csak átmeneti, mert ezeknek a korosztályoknak utánpótlása nincs.

A férfiválasztók száma tehát javaslatunk alapján átmenetileg 3,595.000, állandóan pedig 3,152.000 lenne.

A női választók száma számításaink szerint 260.033.

Az összes választók száma tehát: átmenetileg 3,855.033, állandóan pedig 3,412.033.

Javaslatunk választói jogcímeinek kiválasztásánál nem önkényes, hanem azt a gondolatot akarja megvalósítani, hogy az állampolgári kötelességeknek jogok s a jogoknak kötelességek felelnek meg. A tankötelezettség teljesítésének következménye az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzéséhez fűzött választójog. Az adózási kötelezettségnek felel meg a 10 koronás állami adócenzus választói jogcíme. A védkötelezettségből származik a katonai szolgálat teljesítésének elismerése a választójog megállapításánál Végül az állandóan teljesített hasznos társadalmi munka méltánylása az állandó foglalkozás alapján gyakorolható választójog.

Javaslatunk így a jogok és kötelességek harmóniáján épül fel, mert minden polgárt, aki kötelességeit teljesítve a nemzeti társadalom munkájának részese, az alkotmány részesévé akar tenni.

IX.

A választójog különös kellékei (jogcímek).

Nem szólva egyelőre a nők választójogáról, külön-külön óhajtjuk vizsgálódásunk tárgyává tenni a választójog különös kellékeit, egyes jogcímeit.

A javaslat főjogcíme: az elemi népiskola negyedik. osztályának sikeres elvégzése.

Hogy miért vettük fel az elemi népiskola negyedik osztályát a hatodik osztály helyett, már az 1913. évi XIV. t.-c. bírálatánál megokoltuk. Az elemi népiskola, negyedik osztályának sikeres elvégzése önmagában jogcím. Tehát az általános kellékek (magyar állampolgárság, választói életkor) fenforgásán kívül a férfiválasztónak más kelléket igazolnia nem kell. Nem szükséges természetesen igazolnia az általános kellékek közül az írás-olvasás tudását sem, mert azt az elemi népiskola negyedik osztályának sikeres elvégzése amúgy is bizonyítja.

Az 1910. évi népszámlálási adatok szerint a 24 éven leülvő magyar állampolgár férfilakosságból négy elemi végzett 2,625.000. Az 1913. évi XIV. t. c. alapján készült első választói névjegyzék csak 1,627.136 választót tüntet fel. A négy elemi elvégzésének jogcíme tehát önmagában is az 1913. évi XIV. cikkel szemben már közel 1,000.000 választó-szaporulatot jelent és ezen a jogcímen már az önálló gazdáknak, iparosoknak, kereskedőknek, valamint az ipari és mezőgazdasági munkásoknak és cselédeknek jelentékeny száma választóvá lesz.

A 2,625.000 négy elemi végzett 24 éven felülvő férfiből magyar anyanyelvű 1,687.000, vagyis 64.3%, német 13.4% sőt 10.4% román 6.9% rutén 0.4%, szerb, 2.3, horvát 1%. A 24 éven felülvő írni-olvasni tudók közül ezzel szemben magyar 63.1%, német 12.8% tót 10%, román 8.6%, rutén 0.6%, szerb 2.4%, horvát 1.1%. A magyarság számaránya az összes 24 éven felülvő férfinepességben 55%, a németeké 10.4%, a tótoké 9.5%, a románoké 17.4%, a ruténeké 2%, szerbeké 2.8%, horvátoké 1.1%. A magyarság aránya tehát nagyobb a négy elemi végzettek, mint az írni-olvasni tudók között és ez utóbbiak között ismét nagyobb, mint az össznépességben.

A következő két táblázat lépcsőzetes sorrendben tünteti fel

külön a törvényhatósági joggal felruházott városok és külön a vármegyék szerint, hogy milyen mértékben terjedt el az országban az elemi népiskola 4. osztályának elvégzése.

A 4. elemi végzetek aránya a 24 éven felül levő férfiak között százalékban.

A törvényhatósági joggal felruházott városok sorrendje:

1. Sopron	95-0	15. Temesvár	72-8
2. Budapest	91-6	16. Arad	72-1
3. Pozsony	88-5	17. Kolozsvár	69-8
4. Győr	87-0	18. Marosvásárhely	68-8
5. Komárom	84-9	19. Szeged	68-6
6. Kassa	82-5	20. Ujvidék	67-8
7. Miskolc	82-4	21. Versecz	67-3
8. Székesfehérvár	82-1	22. Baja	65-7
9. Pécs	81-1	23. Pancsova	64-6
10. Fiume	79-3	24. Kecskémét	52-5
11. Selmecez- és Bólabánya	76-3	25. Hódmezővásárhely	49-7
12. Debreczen	76-1	26. Zombor	44-9
13. Nagytárad	75-8	27. Szabadka	31-0
14. Szatmárnémeti	74-8		

A 4. elemi végzetek aránya a 24 éven felül levő férfiak között százalékban.

A vármegyék sorrendje:

1. Moson	88-0	33. Jász-Nagykun-Szolnok	62-6
2. Sopron	88-0	34. Udvarhely	62-2
3. Veszprém	83-3	35. Széchenyi	59-2
4. Vas	82-7	36. Csanád	58-2
5. Hont	82-5	37. Temes	57-9
6. Zólyom	82-0	38. Háromszék	57-8
7. Gömör és Kis-Hont	81-5	39. Trencsén	57-3
8. Komárom	81-5	40. Torontál	57-3
9. Tolna	80-9	41. Zemplén	53-3
10. Liptó	80-7	42. Szabolcs	53-1
11. Esztergom	80-4	43. Fogaras	48-3
12. Győr	78-8	44. Csongrád	47-7
13. Pozsony	78-4	45. Sáros	46-8
14. Baranya	77-5	46. Bihar	46-5
15. Fejér	77-4	47. Krassó-Szörény	46-0
16. Brassó	77-0	48. Szatmár	45-5
17. Somogy	76-8	49. Csík	44-3
18. Békés	74-7	50. Maros-Torda	43-5
19. Pest-Pilis-Solt-Kiskun	73-9	51. Bereg	42-9
20. Turóc	73-5	52. Beszterce-Naszód	41-7
21. Nyitra	73-1	53. Kis-Küküllő	40-2
22. Borsod	72-9	54. Arad	38-2
23. Bars	72-8	55. Ung	36-4
24. Nógrád	72-7	56. Ugocsa	32-7
25. Árva	70-8	57. Szilággy	28-4
26. Szepes	70-4	58. Alsó-Fehér	27-5
27. Hajdu	68-7	59. Torda-Aranyos	27-0
28. Abauj-Torna	67-1	60. Kolozs	25-3
29. Bács-Bodrog	66-1	61. Hunyad	24-8
30. Zala	63-5	62. Máramaros	18-0
31. Nagy-Küküllő	63-2	63. Szolnok-Doboka	15-9
32. Heves	62-9		

A táblázatok áttekintéséből ismét kiderül, hogy a négy elemihez kötött választójognak sincsen egyoldalúan városi jellege. A választói életkorban levő férfilakosságnak több mint 80%-a végezte el az elemi népiskola 4. osztályát 9 törvényhatósági jogú városban és 11 vármegyében, – több mint 70%-a 16 törvényhatósági jogú városban és 26 vármegyében, – több mint 60%-a 23 törvényhatósági jogú városban és 34 vármegyében.

Ha már most az írni-olvasni tudók számát összehasonlítjuk a négy elemi osztályt elvégzettek számával, a következő eredményeket kapjuk: az 1910. évi népszámlálási adatok szerint a 24 éven felül levő írni-olvasni tudó magyar állampolgár férfinépesség lélekszáma 8,019.027, – a négy elemi népiskolai osztályt végzettké pedig 2,624.995. A kettő között a különbség tehát csekély, mindössze 394.032, vagyis átlag 13%. Ez a különbség természetesen törvényhatóságok szerint változik. Egyes törvényhatóságokban, ott, ahol a gyermekek legalább négy osztályt jártak végig, kisebb, másutt, ahol már elébb otthagyták az iskolát és csak írni-olvasni tanultak meg, nagyobb. Sopron városában például a 24 éven felül levő férfiak között az írni-olvasni tudók százaléka 97,7, a négy elemi végzettké pedig 95,0; a különbség tehát mindössze 2,7%. Budapesten az írni-olvasni tudók arányszáma 95,8%, a négy elemi végzettké pedig 95,6%; a különbség tehát mindössze 0,2%. A vármegyék közül Mosonban az írni-olvasni tudók arányszáma 92,3%, a négy elemi végzettké 88,0%; a különbség tehát mindössze 4,3%. Sopronvármegyében az írni-olvasni tudók arányszáma 92,1%, a négy elemi végzettké pedig 88,0%, a különbség mindössze 4,1%. Veszprémmegyében az írni-olvasni tudók számaránya 87,5%, a négy elemi végzettké pedig 83,3%; a különbség tehát mindössze 4,2%.

Amint látjuk, egyes törvényhatóságokban már az elemi népiskola 4. osztályának elvégzéséhez kötött választójog is általános választójogot jelent. Az írás-olvasás tudásához kötött kiegészítő jogcímekeket azonban épen azért kellett felvenni, hogy a választójog ott is általánossá váljék, ahol a négy elemi végzettké és az írni-olvasni tudók száma között nagyobb a különbség. Népiskoláink ügyének öröndetes fejlődésével egyre több lesz azoknak a választóknak a száma, akik az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzése jogcímén jutnak választójoghoz.

Míg 1880-1910-ig a népesség 1,749.603-ról 18,264.533-ra emelkedett, vagyis 4,514.930-cal, azaz 8%-kal szaporodott, addig az elemi iskolai tanítók összes száma 20.720-ról 32.609-re emelkedett, vagyis 11.889-cel, azaz 57,4%-kal szaporodott. Megjegyzendő, hogy az elemi népoktatás fejlődésének igazi mértéke nem az iskolák, hanem a tanítók számának szaporodása. A szóbanforgó 30 év alatt tehát a tanítók száma lényegesen nagyobb arányban szaporodott, mint a népességé. Ebből következik, hogy az iskolába járó növendékek és ezek között a negyedik osztályt végzettké száma is állandóan szaporodik.

Ez adatok alapján jogos az a feltevés, hogy a jövőben az

írni-olvasni tudóknak úgyszólván teljen száma a negyedik elemi népiskolai osztályt is elvégzi s nem sok idő múlva a magyar társadalom minden értékes eleme művelés jogcímén lehet a nemzet politikai életének részesévé.

A magyarságnak helyzetét iskoláztatásunk legújabb fejlődésében a következő adatok tüntetik fel

1907/8-ban az összes tanulókból 54.7% és a negyedik osztályú fiútanulókból 55.9% a magyar anyanyelvű, Erdélyben pedig az összes tanulóknak 38.4%-á és a negyedik osztályú fiútanulóknak 41.4%-a magyar. 1910/11-ben az összes tanulóknak 55.8%-a és a negyedik osztályú fiútanulók 67.2 %-a magyar anyanyelvű, Erdélyben pedig az összes tanulók 40.4% a és a negyedik osztályú fiútanulók 43.6%-a. 1913/14-ben az összes tanulók 56.2%-a és a negyedik osztályú fiútanulók 57.8%-a magyar anyanyelvű, Erdélyben pedig az összes tanulók 40.8%-a és a negyedik osztályú fiútanulók 43.7%-a.

Kitűnik ez adatokból, hogy:

1. mind a három tanévben a magyar anyanyelvűek aránya nagyobb a negyedik osztályú fiútanulók között, mint az összes tanulók közt;

2. minden következő időszakban a magyar anyanyelvűek aránya emelkedik az összes tanulók és különösen a negyedik osztályú fiútanulók között.

A magyarság térfoglalása a negyedik elemi végzettek sorában tehát a jövőben is állandónak tekinthető.

1903/4-től 1913/14-ig Magyarországon a mindennapi iskolába járt tanulók között a magyar anyanyelvűek aránya 53.1%-ról 56.2%-ra emelkedett, a németeké viszont 13.5%-ról 11.8%-ra, a tótoké 13.2%-ról 13.0%-ra és a románoké 13.0%-ról 11.7%-ra csökkent.

A 17 erdélyi törvényhatóság közül tizenötben emelkedett a magyar anyanyelvű tanulók aránya, még pedig 0.1%-tól 9.2%-ig és csak 2 törvényhatóságban (Háromszék, Udvarhely) csökkenni. A német anyanyelvűek aránya csökkent tizenhárom törvényhatóságban 0.1%-tól 3.9%-ig, nem változott háromban és csak egyben emelkedett (Csík). A román anyanyelvűek aránya csökkent tizenegy törvényhatóságban 0.2%-tól 9.1%-ig; emelkedett hatban (Beszterce-Naszód, Brassó, Háromszék, Kis Küüllő, Nagy-Küküllő, Szeben). Erdélyben összesen a magyar anyanyelvűek aránya emelkedett átlag 4.2%-kal, a németeké csökkent átlag 1.4%-kal, a románoké is 2.8%-kal. Ez is a magyarságnak »z iskoláztatásában való térfoglalását igazolja.

A magyar népoktatás külső fejlődésének megfelelő belső fejlődésének legújabb alakulása is. Egyre jobban képzett tanítók állnak rendelkezésére. Újabban kiépült a tanítóképzőintézetek állandó szakfelügyelete és életbe léptek a társadalmi és nemzeti szempontokat szem előtt tartó új tantervek. Magának az elemi népiskolának új tanterveiben teljesen érvényre jutnak a nemzeti és modern gazda-

sági élet igényei. Ma már az elemi népiskola 4. osztályt végzett tanulóit az írás és olvasás teljesebb ismeretén felül a hazai földrajzra és történelemre vonatkozó tudnivalóval is ellátja és nemzeti érzést önt beléjük. Párhuzamosan erősödik az állam befolyása, bármily jellegű népiskolák belső életének ellenőrzésében.

Az 1907. évi XXVII t. cikk a magyar nyelv eredményes tanítását és a nemzeti szempontból kifogástalan oktatást fegyelmi büntetés súlya alatt bármily jellegű népiskola kötelességévé teszi. Az 1913. évi XVI t.-c, a tanítók minősítését, tehát nemzeti és kulturális munkájának felülbíráását az állam szerveire bizza. Maguk az állami népoktatási intézetek száma egyre nő. A fentebb közölt táblázatból kivehetőleg 1880-ban a 20.720 elemi iskolai tanítóból mindössze 410, azaz 2.0% volt állami tanító, 1910-ben pedig már a 32.609 elemi iskolai tanítóból 7687, azaz 23.6% állami. S míg e 30 év alatt a tanítók összes száma 11.889-cel azaz 57.4%-kal emelkedett, az állami tanítók száma 7277-tel, azaz 1775%-kal növekedett.

Ha iskolaügyünk külső fejlődésétől a választók számának fokozatos szaporodását remélhetjük, a magyar iskolaügy legújabb belső fejlődéséből viszont azt a meggyőződést meríthetjük, hogy azok, akik az iskolákban és a felnőttek államilag szervezett tanfolyamain szerzett ismereteik alapján lesznek majd az alkotmányos jogok részeseivé, magukkal hozzák a magyar nemzeti állam teljesebb megértését és szeretetét.

Midőn javaslatunk az elemi népiskola 4. osztályának elvégzéséhez választójogot fűz, nemcsak elméletben akar jogot adni, hanem egyúttal meg akarja könnyíteni ennek a jogcímnek igazolását. A könnyítésben tovább megy, mint az 1913. évi XIV. t.-c. 51. §-a, amely szerint mellőzni kell az elemi népiskolai 6. osztály sikeres elvégzésének bizonyítását azokra nézve, akiknek olyan állásuk vagy foglalkozásuk van vagy volt, amely a törvény által iskolai képzettséghez van kötve, vagy volt kötve akkor, midőn az illető az állást betöltötte vagy a foglalkozást folytatta. Javaslatunk ennél tovább megy: kimondja, hogy az elemi népiskola sikeres elvégzésének, igazolását attól sem kell megkívánni, akire nézve – habár állását vagy foglalkozását nem is törvény köti iskolai képzettséghez – az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzése, jelenlegi vagy korábbi állásának vagy foglalkozásának természeténél fogva nem kétséges«. Ilyenek például azok a magánalkalmazottak, akiknek alkalmazási minősége kétségtelenné teszi, hogy legalább is az elemi népiskolai 4. osztály elvégzésének megfelelő képzettségük van.

Jelentékeny könnyítés továbbá a javaslatnak az az intézkedése, hogy azon esetre, ha valaki az iskolai bizonyítványt felmutatni nem képes, azonban akár a számlálólap (jelentkezési lap) kitöltésekor, akár utóbb megjelöli, hogy mely iskolában, és hogy legalább hozzávetőleg mikor végezte el az elemi népiskola 4. osztályát, – amennyiben más jogcímen nem volna felvehető, – a bizonyítvány vagy a szükséges adat beszerzése iránt hivatalból kell intézkedni.

De legjelentősebb újítása a javaslatnak, hogy nemcsak az írni-olvasni tudás, hanem az elemi népiskola 4. osztályának megfelelő képzettség igazolására is állandó. állami bizottságok alakítását rendeli el és emellett a vallás- és közoktatásügyi minisztert felhatalmazza a felnőttek állami népoktatásának megszervezésére. Ilyen állandó bizottságok működnek minden törvényhatósági joggal felruházott városban, továbbá minden vármegyei törvényhatóság székhelyén, végül ott, ahol kir. tanfelügyelői kirendeltség van. Hogy azonban a többi rendezett tanácsú városok, továbbá a kis- és nagyközségek lakossága is alkalmat nyerhessen az elemi népiskola 4. osztályának megfelelő képzettség igazolására, minden rendezett tanácsú városban, feltéve, hogy ott állandó bizottság nem alakult, továbbá minden nagyközségben és ezenfelül legalább is minden körjegyzőség székhelyén, évenként legalább egy ízben a kir. tanfelügyelőnek vagy helyettesének közreműködésével ilyen bizottság alakulna és kiszállás útján végezné munkáját.

E bizottságok előtt tett vizsgán természetesen az 1907. évi. XXVII. t.-c. 19. §-ának rendelkezései irányadók. Ha a régi elemi iskolai bizonyítványokkal szemben nem is helyezkedhetünk a jelenleg érvényben levő törvény alapjára, viszont kétségtelen, hogy a törvény életbelépte után leteendő választói vizsgánál csakis az élő törvény lehet irányadó. A törvény hivatkozott szakasza szerint a magyar nyelvet a nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban is olyan mértékben kell tanítani, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégzésével gondolatait magyarul élőszóval és írásban ki tudja fejezni. így válnék tehát a választói vizsga egyúttal a magyar államnyelv terjesztésének is eszközévé; még pedig abban a legszebb formában, hogy általa alkotmányos jogot adna bármely nemzetiségű magyar állampolgárnak.

Midőn pedig az állam nemcsak vizsgálóbizottságokat állít fel, hanem meg akarja szervezni a felnőttek állami oktatását is, egyúttal bizonyosságot tesz arról, hogy a nemzeti állam pilléreit nem a tudatlanság alapjára kívánja helyezni, hanem iskolaügyével, valamint tanfolyamaival, a jogok kiterjesztését és a jogok kiterjesztésével a kultúrát akarja szolgálni.

A választójoghoz megkívánt különös kellékek valamelyikének (jogcím) az a férfi is megfelel, aki akár egy adónemből külön, akár több adónemből együttvéve – akár ugyanegy, akár több községben – *legalább 10 korona egyenes állami adóval, van megróva.*

Javaslatunk nem tér vissza a területi cenzushoz. Választójogunk történelmi fejlődésének során láttuk, hogy az egynegyed úrbéri telekhez kötött cenzus aránytalanságait már 1848-ban felismerték, az 1872. évi javaslat és az 1874. évi XXXIII. t.-c. tárgyalásainál újra kimutatták és azóta is úgyszólván egyértelmű volt az a nézet, hogy választójogunkból a területi cenzust ki kell küszöbölni.

Szemben az 1913. évi XIV. t.-c. által megkövetelt 20 korona

egyenes állami adócenzussal, melynek 835.000 huszonnégyszerű éven felül levő írni-olvasni tudó férfi felelt meg, a javaslat közel 471.000-rel szaporítja e jogcímen a választók számát, mert a választói életkorban lévő írni-olvasni tudó férfiak közül legalább 10 korona egyenes állami adóval van megróva 1,305.546. A választók ezen csoportjában a magyarság számaránya 64.4%, tehát 1.3%-kal kedvezőbb, mint az összes írni-olvasni tudók számában, ahol számaránya 63.1%; a németek számaránya 15.1%, tehát 2.3%-kal kedvezőbb, mint az összes írni-olvasni tudók között, ahol számaránya 12.8%.

Külön táblázatban fogjuk, még kimutatni a különböző jogcímek összetételét. Be már itt reámutatunk arra, hogy az adócenzus tényleg csupán kiegészítő jogcím, mert az ezen alapon bejutó 1,305.546 választó közül az elemi, népiskola 4. osztályát elvégezte 1,142.000. E jogcímnek megvan tehát az a jelentősége és értéke is, hogy aki elvégezte az elemi iskola 4. osztályát, de az adócenzus különös kellékét könnyebben igazolhatja, az igazolás ezen módjához fog folyamodni.

Javaslatunk e jogcím igazolását tüzetesen szabályozza és megkönnyíteni igyekszik. A kir. adóhivatalok és a községi (városi) közegek kötelességévé teszi, hogy azokról a férfiakról, akik 10 korona vagy ezt meghaladó állami egyenes adóval vannak megróva, a választók összeírásának céljaira évenként jegyzéket állítanak össze. Az írni-olvasni tudás igazolásának szabályozása viszont arra kötelezi az előírás előkészítésével megbízott közegeket és az összeíró küldöttségeket, hogy a jegyzékben foglaltak közül mindazokat egyszerűen beiktassák a jogosultak közé, akikről az írni-olvasni tudást vélelmezni kell és ehhez képest e kellék igazolását nem kell megkívánni

A *katonák választójogát* a háború vetette felszínre. A gondolat első jelentkezési formájában azoknak követelt választójogot, akik a harctéren teljesítettek katonai szolgálatot. Javaslatunk szélesebb körben és teljesebb mértékben valósítja meg a katonai szolgálaton alapuló választójogot: a választójoghoz megkívánt különös kellékek valamelyikének nemcsak az a férfi felel meg, aki vitézségi érem tulajdonosa vagy a Károlycsapatkeresztet elnyerte. E személyhez kötött, kitüntetés jellegű választójog, melyben a nemzet hálás elismerése nyilvánul meg azok iránt, akik tényleges részt vettek a honvédő harcokban, a választóknak olyan értékes csoportját teremti meg, amely az idők folyamán egyre rogy, anélkül, hogy megvolna kellő utánpótlása. A katonai szolgálat teljesítésén alapuló választójog igazságos követelése így egyidőre talán kielégítést nyerne, de csakhamar, a mutatkozó fogyatékok után, újabb erővel támadna fel. Ezért kíván a javaslat választójogot adni annak is, aki (akár békében, akár háborúban) rendes tényleges szolgálati kötelezettségének eleget tett, vagy háború ideje alatt legalább két évig – bár megszakításokkal – (mint tartalékos, póttartalékos, népfelkelő) tényleges katonai szol-

gálatot teljesített; vagy tekintet nélkül szolgálati idejére, a fegyveres erő vagy a csendőrség szolgálatában altiszti fokozatot ért el.

Mindegyik csoportról elmondható, hogy joggal igényelhet helyet a választók sorában

A. rendes tényleges katonai kötelezettsége jelenleg a véderőről szóló 1912. évi XXX. t.-c é. §-a szerint általában két esztendeig tart, a lovasságnál és a lovagló tüzérségnél 3 évig, a tengerészetnél pedig 4 évig. A hadsereg kötelékében eltöltött hosszabb idő kétség nélkül nevelő és fegyvelmező hatású, a legegyszerűbb ember tudását is gyarapítja, látókörét tágítja. Az írni-olvasni tudó katonáknak így megszerzett képzettsége joggal tekinthető egyenlő értékűnek az elemi népiskola 4. osztályának elvégzésével, A háborús szolgálat pedig a maga változatosságával, elevenességével és fokozott felelősségérzetével még gyorsabban érleli meg a katonákban a tapasztalato-
kat, mint a békében. Ez a háború ideje alatt teljesített legalább 2 évi tényleges szolgálathoz fűzött választójog indokolása.

Az. 1910. évi népszámlálás adatai szerint a 3,019.027 huszonnégy éven felül levő írni-olvasni tudó férfineveltségéből rendes tényleges katonai szolgálati kötelezettségének 1,201.584, vagyis 39.8% tett eleget. A katonaviseltek közelít 779.432, vagyis 64.7 % magyar anyanyelvű; 144.554, vagyis 12.0 % német; 120.300, vagyis 10.0 % tót; 96.225, vagyis 8% román. Eszerint az írni-olvasni tudó katonaviseltek között a magyar anyanyelvűek számaránya 1.6 %-kal kedvezőbb, mint az összes választói életkorban levő írni-olvasni tudó férfiak között.

Azok közül, akik békében rendes tényleges szolgálati kötelezettségüknek eleget tettek, az elemi népiskola 4. osztályát elvégezte 1,045.700. Itt is látjuk tehát, milyen erővel érvényesül a javaslat főjogcíme. Katonaviselt polgárnak pedig e ponton is megvan az az előnye, hogy katonai. szolgálat alapján igazolhatja választójogát, ha számára más jogcím igazolása nehezebb volna.

Természetes, hogy ez a jogcím összetetallokozik a katonai szolgálat alapján megadott többi választói jogcímmel is, mert hiszen azok között, akik a békében eleget tettek rendes tényleges szolgálati kötelezettségüknek, vannak olyanok, akik háborúban is szolgálnak, vitézségi érem tulajdonosai vagy a Károly-csapatkeresztet elnyerték és végül elnyerték az altiszti rendfokozatot, A honvédelmi minisztertől beszerzett adatok alapján a központi statisztikai hivatal által végzett számítások szerint az 1,201.584 huszonnégy éven felül levő ilyes jogcímen jogosult közül 510.000 Károly-csapatkereszt és 180.000 az altiszti rendfokozat alapján is választójogot igényelhetne.

Azoknak a számáról, akik a háborúban, eddig, legalább hét évig tényleges katonai szolgálatot teljesítettek természetesen a számot végleg le nem zárva – a honvédelmi miniszter útján kapunk adatokat, de rájuk vonatkozó részletes statisztikánk természetesen nem lehet. Feltehető, hogy ennek a csoportnak a megszólása is nagyjában és egészében megegyezik az előző csoport megszólásával.

A központi statisztikai hivatal számításai szerint – leszámítva azokat, akik már a békében teljesített rendes tényleges szolgálati kötelezettség alapján választójoghoz juthatnának – 418.000 volna a háborúban legalább két évi tényleges szolgálatot teljesített, írni-olvasni tudó 24 éven felül levő katonák száma. Ezek közül a Károly-csapatkereszt alapján is választójogot igényelhetne 209.000, altiszti rendfokozat alapján is 60.000.

A katonák választójoga körében kiemelkedik a fronton harcolók választójogának csoportja

Ide tartoznak azok, akik vitézségi érem tulajdonosai vagy a Károly csapatkeresztet elnyerték. A katonai választóknak ettől a csoportjától a javaslat nem kívánja meg a 24. életév betöltését, hanem kimondja, hogy tekintet nélkül életkorukra, van választójoguk. *A Károly-csapatkeresztet Ő Felsége 1916. december 13-án kiadott legfelsőbb hadsereg- és hajóhadparancsával alapította, mélyben a következőket mondja:* »Valamennyi derék harcosom közül ebben a háborúban a csapatbelieknek jutott a legnehezebb feladat osztályrészül Ok azok, akik az eddig még nem ismert heveségű és tartamú harcokban hőiesen végzik kötelességüket és állandó veszélyben, esküjükhöz híven, életüket vetik latba igaz ügyünkért Hogy e derék katonákkal szemben hálámat és elismerésemet tanúsítsam, a Károly-csapatkeresztet alapítom.«

A Károly-csapatkereszt alapszabályai részletesen szabályozzák, hogy kik és mily feltételek mellett bírnak igénnyel a Károly-csapatkeresztre. *E feltételek közül a legfontosabb a következő:* » ha az ellenség előtt a csapatnak harcra kijelölt részeinél *legalább 12 heti harctéri össz-szolgálatot* beigazolnak és ez alatt a harctéri szolgálat alatt az imént említett részeknél *harcban részt vettek.*«

Valószínű, hogy aki vitézségi érem tulajdonosa, egyúttal elnyerte a Károly-csapatkeresztet is; a nagyobb csoportban bizonyára benne van a kisebb. De mivel mégis megeshetik, hogy van olyan katona, kinek vitézségi érme van, de az alapszabályok szerint nincs igénye a Károly-csapatkeresztre, vagylagosan fel kellett vennünk jogcímül a Károly-csapatkereszt elnyerése mellett a vitézségi érem tulajdonát is. A statisztikai adatok összeállításánál azonban nem foglalkozunk külön a vitézségi érem tulajdonosaival, hanem tekintettel az eltérés csekélységére, úgy vesszük őket, mintha a Károly-csapatkeresztet elnyertek számában benne foglaltatnának.

A Károly-keresztések számára vonatkozólag többféle statisztikai adatunk van. Az egyik a honvédelmi miniszter kimutatása arról, hogy 1917. október 10-éig, majd november 23-ig a beérkezett jelentések szerint, a horvát-szlavonországi községi illetőségűek kivételével, hány magyar állampolgár nyerte el tényleg a Károly-csapatkeresztet, illetőleg hányat hoztak annak adományozására javaslatba. Az így kimutatott számok fix számok, de természetesen

nem lezártak, mert az igények megállapítása még folyamatban van. E kimutatások szerint az október 10-ig, a Károly-csapatkereszttel tényleg ellátottak száma 133,718, a javaslatba hozottaké 297.693, a várhatóan igénnyel bíró sebesülteké 28.762, vagyis összesen 460.173. Meg kell jegyezni, hogy ebben a számban nincsenek benne azok a Károly-keresztesek, akik altiszti rendfokozatot értek el. Az altisztekről külön kimutatásunk van; ezeknek száma 1917. október 10-éig 183.456. Felemlíthetjük még, hogy ugyanezen ideig a legénység közül arany vagy ezüst vitézségi éremmel tüntettek ki 38.647-et, bronz vitézségi éremmel pedig 153.535-öt. Az időközi szaporodást tünteti fel a november 2 3-iki kimutatás. Eszerint a november 23-ig a Károly-csapatkereszttel tényleg ellátottak száma 142.619 (szaporodás 8901), a javaslatba hozottaké 316.582 (szaporodás 18.889), a várhatóan igénnyel bíró sebesülteké 28.880 (szaporodás 118), vagyis összesen 488.081 (szaporodás 27.908). Az altisztek száma november 23-ig 191.103 (szaporodás 7647). A legénység közül ugyanezen ideig arany vagy ezüst vitézségi éremmel kitüntetettek száma 40.829 (szaporodás 2182), a bronz vitézségi éremmel kitüntetteké 167.803 (szaporodás 14.268).

Ezenkívül a központi statisztikai hivatal a honvédelmi miniszter közlései alapján valószínűségi számítását is végzett arról, hogy, számításba véve már a hazatérő hadifoglyokat is, a horvát-szlavónországi községi illetőségűeket leszámítva, mekkora lehet azoknak a magyar állampolgároknak maximális száma, akiknek – tekintet nélkül a korhatárra és az írni-olvasni tudásra – a Károly-csapatkeresztre igényük lehet. E számítások szerint a várható legnagyobb szám 1,600.000 volna. Ebben a számban azonban már az altisztek is benfoglaltatnak. Készletezve: 24 éven alul levő 540.000, 24–29 éves 460.000, 30 éven felül levő 600.000. Átlagszámítás szerint az első korcsoportban írni-olvasni tud 443.000, analfabéta 97.000 (18%), a második korcsoportban írni-olvasni tud 374.900, analfabéta 85.100 (18.5%), a harmadik korcsoportban írni-olvasni tud 450.000, analfabéta 150.000 (25.0%). Eszerint az írni-olvasni tudó Károly-keresztesek nyers száma 1,267.900 volna, az analfabéták száma pedig 332.100. Ezen valószínűségi statisztikánál természetesen csak az írni-olvasni tudó férfinepesség adatai os megoszlása szolgálhattak alapul.

Ha már most szemügyre vesszük, hogy a Károly-csapatkereszt címén mennyivel szaporodik a választók száma, különböztetnünk kell a 24 éven felül levők és alul maradtak között. A rendes választói korhatáron alul van 443.000 írni-olvasni tudó Károlykeresztes; ez, bárcsak átmenetileg, a választók számának tiszta szaporodása. Huszonnégy éven felül van 824.900 írni-olvasni tudó; ezek közül azonban átlagos számítások szerint békében való katonai szolgálat alapján már 540.000, kétévi háborús katonai szolgálat alapján 209.000, az elemi népiskola 4. osztályának elvégzése alapján 720.700, a 10 koronás egyenes állami adó cenzusa alapján 346.500 jutna választójoghoz. Úgy látszik tehát, mintha a Károly-

csapatkereszt jogcíme a javaslat kiterjedt választójoga mellett a 24 éven felül levőknél nem sokat jelentene. A valóságban azonban ez a jogcím ahhoz az előnyhöz juttatja a katonaviselt polgárokat, hogy nem kell sem az elemi népiskola 4. osztályának elvégzését, sem a változásnak alávetett 10 koronás egyenes állami adó cenzusát igazolniuk, hanem ezen az alapon könnyen és egyszersmindenkorra igazolják választójogukat. Ilyen módon ez a jogcím is egyik tényezője lesz a választók szaporodásának és hozzájárul a javaslat azon célzatának megvalósításához, hogy a választójog az élet gyakorlatában semmivel se maradjon el a törvényben megadott választójog mögött.

Az eddigiekben mindig a központi statisztikai hivatal valószínűségi számításait vettük alapul. De az így nyert kép módosul, ha figyelembe vesszük, hogy már eddig is két eltérés tárult elénk a katonák és az össznépeség viszonyai között. Láttuk, hogy a tényleges szolgálatot teljesítő katonák írni-olvasni tudására vonatkozó arányszám (a legénységénél csak 12.6% az analfabéta) kedvezőbb, mint az összes 24 éven felül levő férfinépeségben. Az eltérés nagyobb, semhogy azt pusztán a korcsoportok különbségéből lehetne megmagyarázni; megfejtése inkább az, hogy a besorozottak a katonai szolgálat idején megtanulják az írás-olvasást. Láttuk továbbá, hogy azok között a 24 éven felül levő férfiak között, akik rendes tényleges szolgálati kötelezettségüknek eleget tettek, a magyarság számaránya kedvezőbb (1.6%-kal), mint az ugyanazon korban levő összes férfinépeségben. Kétségtelennek látszik, hogy ugyanezek a jelenségek a Károly-kereszteseknél ismétlődnek. Az analfabéták száma tehát bizonyára kisebb, a magyarság számaránya pedig nagyobb közöttük, mint amennyit a valószínűségi átlagszámítások szerint várhatunk.

1917. év szeptember havában megindítottuk a Károly-keresztesek statisztikai adatainak részletes felvételét. A kibocsátott számlálólapok minden, választójogi javaslatunk szempontjából figyelembe vehető körülményre kiterjedően tették fel a kérdéseket. A háborús viszonyok miatt a számlálólapok csak késedelmesen érkeztek be, de eddig már 300.000-ot felülhaladó egyéni választ kaptunk kérdéseinkre. Ezeknek az adatoknak feldolgozása folyamatban van, és ha eredményeiből nem is kapunk fix, hanem csak úgynevezett reprezentatív számokat, ezekből mégis joggal következtethetünk az átlagos viszonyokra. Már az eddigiekből is megállapítható, hogy úgy az írni-olvasni tudás, mint a magyarság számarányának kedvező volta tekintetében feltevéseink helyesek voltak.

A november végéig feldolgozott 233.667 számlálólap a következő eredményeket tünteti fel: Az összes számból a 24 éven felül levőkre 163.286, a 24 éven alul levőkre 70.381 esik. A 24 éven alul levők száma tehát az összes szám 30.1%. Eszerint a fiatal Károlykeresztesek száma 3.6%-kal kisebb volna, mint amennyit, a valószínűségi számításoknál az össznépeség korcsoportjainak megoszlási

arány száma szerint felvettünk. Az írni-olvasni tudók száma a 24 éven felül levőknél 137.860, az analfabétáké 25.426; a 24 éven alul levők közül írni-olvasni tud 63.559, nem tud 6822. A próbafeldolgozás eredményei szerint tehát az írni-olvasni tudás aránya jóval kedvezőbb itt, mint a megfelelő korú férfinepességben. A 24 éven felül levő Károly-keresztesek közül írni-olvasni tud 84.4%, míg a megfelelő korú férfinepességben (itt a 25-40 éveseket vettük fel) ez az arányszám 79.4%. Tehát a választói életkorban levő Károly-keresztesek arányszáma 5%-kal kedvezőbb. A 24 éven alul levő Károly-keresztesek közül írni-olvasni tud 90.3%, míg a hasonló korú férfinepességben (itt teljesen megegyező korcsoport hiányában a 20-24 évesek arányszámát vettük fel) az írni-olvasni tudók arányszáma, a népszámlálási adatok szerint 81.4%; itt tehát a különbség már, nagyobb: 8.9%. A 24 éven felül levő Károly-keresztesek közül (írni-olvasni tudók és analfabéták együttevve) magyar 62.2%, a 24 éven alul levők közül pedig 61.8%. A próbafeldolgozás adatai szerint tehát a magyarság aránya a károly-keresztesek között 5-6%-kal kedvezőbb, mint a megfelelő korú össznépeességben. Az írni-olvasni tudó Károly-keresztesek között is kedvezőbb a magyarság számaránya, mint az össznépeesség megfelelő korcsoportjainál: a 24 éven felül levők közül magyar 66.2%, míg a hasonló korú írni-olvasni tudó férfinepességben 63.5%, – a Károly-keresztesek arányszáma tehát 2.7%-kal kedvezőbb; a 24 éven alul levő írni-olvasni tudó Károly-keresztesek között pedig magyar 64.1%, míg a hasonló korú írni-olvasni tudó férfinepességben 63.1%, tehát a Károly-kereszteseknél az arány még ebben a korcsoportban is 1%-kal kedvezőbb.

Javaslatunk a vitézségi érem és a Károly-csapatkereszt jogán azért nem köti a választójogot korhatárhoz, mert nézetünk szerint a harctéren teljesített szolgálat a fiatal katonát is olyan komollyá és éretté fejleszt, hogy honvédő cselekedeteivel önmaga szerzi meg közjogi önjogúságát. Midőn a háborúban keletkezett külföldi választójogi reformokat és javaslatokat ismertettük, láttuk, hogy Angliában, bár ott a választói korhatár 21 esztendő, a 19 éves katonáknak is választójogot kívánnak adni. A fiatal katonai választók száma különben a valóságban nem volna olyan nagy, mint azt a valószínűségi számítás kimutatta; hiszen közülök a 23 évesek már választói életkorban levőknek tekinthetők és az összeírás idején ezt az életkort bizonyára el is érik. A honvédelmi miniszterhez érkezett jelentések alapján készült kimutatások feltüntetik a születési évfolyamokat is, és így kitűnik, hogy az 1917. november 23-ig kimutatott (altisztek nélküli) 488.081 Károly-kereszt között 18-22 éves volt 132.846, vagyis 27.2%. Joggal alkalmazható körülbelül ugyanez a százalékarány a Károly-keresztesek összes várható számára. Kiindulva a Károly-kereszteseknek maximum 1,600.000-re becsült számából, a 18-22 évesekre jutna 435.200; e számból a Károly-keresztesek lapjainak feldolgozásából merített arányszám (90.3%) alapul vételével írni-olvasni tud

393.000,¹⁾ analfabéta 42.200. A 24 éven alul levő Károly-keresztesek valószínű száma ezek szerint nem 443 000, hanem 50.000-rel kevesebb. Ehhez járul még, hogy a fiatal Károly-keresztesek a rendes választói életkor elérése előtt tulajdonképpen csak egyszer szavazhatnak, mert a következő ciklusban már valamennyien belejutnának a rendes választói életkorba.

A teljesség kedvéért meg kell még emlékeznünk az *altisztek választójogáról*. Javaslatunk szerint a választójoghoz megkívánt különös kellékek valamelyikének megfelel az a férfi is, aki – tekintet nélkül szolgálati idejére – a fegyveres erő vagy a csendőrség szolgálatában altiszti fokozatot ért el.

Az 1913. évi XIV, t.-c. is Választójogot adott már az altiszteknek, de csak az elemi iskola hatodik osztályának sikeres elvégzésétől vagy az írás-olvasás igazolásától feltételezetten. Ez a korlátozás teljesen felesleges volt, mert hiszen az altisztek kétségtelenül mind írnak és olvasnak. Az pedig igazán érthetetlen, hogy mi célja lehet a magasabb minősítés (6 elemi) kikötésének, ha már az alacsonyabb is választójogot ad.

Az 1913. évi XIV. t.-c. alapján történt első választói összeírásnál választó volt ezen a jogcímen 6 elemivel 4992, írni-olvasni tudás alapján 20.938, vagyis összesen, 25.930.

Javaslatunk az altiszteket felmenti az alól, hogy az írni-olvasni tudást igazolják. Az e címen várható választók száma jelenleg sokkal nagyobb, mint az előbb ismertetett eredmény, mert a háborúban az altisztek száma szaporodott és az igazolás megkönnyítése ennek a szaporodásnak teljes érvényt fog szerezni. A 24 éven felül levő választó altiszteknek várható száma számításaink szerint 285.000; de természetes, hogy ezeknek nagy része más ícetonai jogcímen is választó lehet

Javaslatunk részletesen szabályozza a katonai választójog igazolásának módozatait is. (24. és 181. §.) Más az igazolás módja, ha az összeírás békében, és más, ha a háború ideje alatt történék, Mindkét esetben azonban a javaslat következetes rendszere szerint hivatalból kell a jogosultak névjegyzékét összeállítani. Békében rendszerint a községi előljárásnál (városi tanács) vezetett nyilvántartás alapján hivatalból történik az igazolás; békében a katonai hatóságok a nyilvántartás céljaira külön a tartózkodási helyek szerint illetékes községi előljárással (városi tanáccsal) csak azokról közölnek adatot, akik a fennálló törvényes rendelkezések értelmében jelentkezési kötelezettség alá nem esnek. (24. §.) Ha a választók összeírása háború ideje alatt történék, a tényleges katonai szolgál-

¹⁾ Az írni-olvasni tudók összes száma pedig, szintén a feldolgozás eddigi eredményének figyelembe vételével, körülbelül következőkép oszlik meg anyanyelvek szerint:

	SZ.	%		SZ.	%
magyar	251.900	64.1	rutén	2400	0.6
német	36.500	93	horvát	4300	11
tót	51.100	130	szerb ... „.....	6300	1.6
román	39.300	10.0	egyéb	1200	0.3

latot teljesítő azon személyek összeírásának módját, akik a javaslat valamelyik katonai választói jogcímének megfelelnek, a minisztérium rendelettel szabályozná. (181. §.)

Javaslatunk választójogot ad annak is, aki *iparendedély vagy iparigazolvány alapján ipart üz vagy kereskedést folytat* Már az 1848. évi V. t.-cikk kimondotta, hogy választók, »akik mint kézművesek vagy kereskedők, gyárosok telepedve vannak, tulajdon műhellyel vagy kereskedési teleppel vagy gyárral bírnak és ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak«. Láttuk, hogy 1848-ban a városi követek a kézművesek számára is minden feltételtől mentes választójogot kívántak. Amiként már elmondottuk, ugyanezt a követelést támasztotta az 1874. évi XXXIII. t.-c. tárgyalásainál a függetlenségi párt nevében *Szederkényi* Nándor, aki választójogot követelt mindazoknak, »kik mint kereskedők, gyárosok, kézművesek, üzletüket az ipartörvények értelmében önállóan gyakorolják«. Javaslatunk rendelkezése tehát történelmi nyomon halad.

De meg kellett állapítanunk ezt a külön jogcímet már azért is, mert ez mintegy természetes következménye és kiegészítése az állandó ipari alkalmazottak választójogának.

Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint iparendedély vagy iparigazolvány alapján a 24 éven felül levő írni-olvasni tudó férfiak közül ipart üz vagy kereskedést folytat 379.200. Ezek közül magyar anyanyelvű 250.800 (66.2%). Közülök azonban már az elemi népiskola negyedik osztályának sikeres elvégzése alapján is választó lehetne 337.500, a tíz korona egyenes állami. adó cenzusa alapján 265.400, ha pedig a katonai szolgálattal kapcsolatos jogcímeiken bejutókat is hozzászámítjuk, mindezen jogcímeiken együttvéve 373.900, vagyis 98.6% lehetne választóvá és mindössze 5300, azaz 1.4% olyan, aki csak a külön ipari vagy kereskedői foglalkozás jogcímén szerezhet választójogot. Ezek az adatok is azt bizonyítják, hogy ez a külön választói jogcím tulajdonképen csak igazolási könnyebbséget jelent az önálló iparosok és kereskedők számára. Ezt azonban meg kellett nekik adni, mert az állandó ipari alkalmazottak választó joga is csak hasonló célokat szolgál. A választók e csoportjáról, foglalkozásuk természeténél fogva, melynél az írás-olvasást nem nélkülözhetik, az írni-olvasni tudás kellékének fennforgását a javaslat vélelmezi és ehhez képest tőlük e kellék igazolását nem kívánja meg. Írni-olvasni tud az önálló iparosok 92.2%-a az önálló kereskedők 92.1%-a, a közlekedés önállóinak 71.0%-a.

E jogcím igazolása hivatalból történik az elsőfokú iparhatóságok jegyzékei alapján.

Javaslatunk választójogot ad annak, aki *iparüzlet vagy vállalat körében – ideértve a bányászatot, kereskedelmet és az iparszerűen folytatott közlekedést is – van állandóan alkalmazva*. Állandó alkalmazottnak azt kell tekinteni, aki akár ugyanegy, akár több munkaadónál

az utolsó két évi időtartamon belül – bár megszakításokkal – legalább 12 hónapon át, vagy az utolsó egy évi időtartamon belül – bár megszakításokkal – legalább hat hónapon át, alkalmazásban volt.

Elejtjük tehát az 1913. évi XIV. t.-c. korlátozásait. Ez a törvény az ipari alkalmazottaknak részint az elemi népiskola 6. osztálya elvégzésének, részint az írni-olvasni tudásnak igazolása mellett ad választójogot: hat elemivel választójoga van annak az ipari alkalmazottnak, aki bármennyi idő óta, de nem csupán alkalmilag felfogadott napszámosként van alkalmazva; az írni-olvasni tudás alapján pedig annak, aki nem csupán alkalmilag felfogadott napszámosként van alkalmazva, ha vagy iparostanonc volt és a tanviszony befejeztével az iparhatóságtól bizonyítványt kapott, vagy az utolsó öt évi időtartamon belül akár egyfolytában, akár megszakításokkal legalább három éven át ugyanegy ipari munkanemben (szakmában) dolgozott.

Javaslatunk tudvalevőleg már az elemi népiskola negyedik osztályának elvégzése alapján minden egyéb különös kellék igazolása nélkül választójogot ad. A 484.800 huszonnégy éven felül levő írni-olvasni tudó iparforgalmi alkalmazott közül tehát már ezen a jogcímen választójoghoz juthat 410.300. Nem szólva itt egyelőre arról, hogy hányan juthatnak még közülük a katonai választói jogcímek révén is választójoghoz, világos, hogy kiterjedt választójogi rendszerünkben az állandó ipari alkalmazottak külön választójogának csak alárendelt jelentősége lehet. Ha mégis ezt a választói jogcímet is megállapítottuk, de főleg azért történt, mert az ipari alkalmazottak társadalma ezt választójoguk könnyebb igazolása szempontjából kívánatosnak tartotta, és mi ezen a ponton is megakartuk valósítani gyökeres reformunknak azt a célzatát, hogy minden irányban megnyugvást teremtsünk.

Az 1913. évi XIV. t.-c. rendelkezéseinek helytelenségét már a javaslat szerzői és támogatói is elismerték. Semmiféle értéke sem lehet annak, ha kutatjuk, hogy az alkalmazott állandóan megmarad-e bizonyos szakmában. A szakma állandósága a modern ipar termelési viszonyai mellett ma nem igazi ismerve az alkalmazás állandóságának. Az állandóság bizonyítására követelt időtartam pedig, tekintve az ipari munka természetét, indokolatlanul hosszú. Javaslatunk elejti azt a korlátozást is, amely az ipari alkalmazottak között különböztetni akar és a választójogot a szakmunkások csoportjára szorítja. A magyar ipar mai fejlettsége mellett ez a kézműipar korszakából megmaradt megkülönböztetés nem indokolt. A munkamegosztás uralkodó rendszere és a géptechnikai mai haladottsága mellett nem található meg a biztos határvonal szakmunkás és nem szakmunkás között. Az ipari munkások társadalmának ilyen szétválasztása tehát nem volna igazságos és felesleges, módon keserűséget támasztana.

Az 1913. évi XIV. t.-c. korlátozó rendelkezéseinek következ-

ménye volt, hogy a törvény alapján készült első összeírásnál hat elemi alapján 24.220, az írni-olvasni tudás alapján 77.989 állandó ipari alkalmazott került a választók közé, vagyis összesen csak 102.209.

Javaslatunk kizárólag az ipari munka állandóságát követeli meg és az állandóság megállapításánál tekintettel van az ipari munka természetére.

Az állandóság ismervének kutatásánál ugyancsak tekintettel voltunk az ipari alkalmazottak azon régi óhajtására, hogy az igazolás céljaira használjuk fel az ipari alkalmazottakat nyilvántartó intézményeket. A javaslat szerint ipari üzlet vagy vállalat körében alkalmazottra nézve az állandó alkalmazás igazolása rendszerint annak kimutatásával történik, hogy az alkalmazott az utolsó két-évi időtartamon belül – bár megszakításokkal – legalább tizenkét hónapon át, vagy az utolsó egyévi időtartamon belül – bár megszakításokkal – legalább hat hónapon át kerületi munkásbiztosító vagy vállalati betegsegélyző-pénztárnak, a bányatörvény alapján létesített bányabetegsegélyző-pénztárnak (társláda), illetőleg állami dohánygyárban fennálló betegsegélyző-pénztárnak – betegség esetére való biztosítási kötelezettség alá eső – biztosított tagja volt. Az említett pénztárak betegség esetére való biztosítási kötelezettség alá eső tagjaikat akként kötelesek nyilvántartani, hogy azoknak a huszonharmadik életévüket betöltött biztosított férfiakkal jegyzéke, akik a választójog szempontjából megkívánt állandó alkalmazás kellékének megfelelnek, a választók összeírásának céljára községenként, illetőleg szavazókörök szerint minden évben összeállítható legyen. (26. §.) Részletesen szabályozzuk a nyilvántartás és a bejelentés módozatait és itt is következetesen végrehajtottuk javaslatunk alapgondolatát, hogy már az összeírás előkészítésének során hivatalból kell kutatni és megállapítani, kik felelnek meg a választójog kellékeinek. Az ipari alkalmazottak külön választójogának éppen ez ad értéket és jelentőséget. Az ipari alkalmazottak nagyobb tömegekben főleg nagyobb városokban laknak, ahol a választók hivatalos nyilvántartása sokkal nehezebb, mint kisebb községekben. Lakóhelyüket és lakásukat foglalkozásuk természeténél fogva sűrűbben változtatják, mint a népesség egyéb osztályai. Ezért kell számukra megadni annak a lehetőségét, hogy fázostó utánjárás nélkül, az érdekükben alkotott intézmények nyilvántartásainak felhasználásával igazolhassák választójogukat. Hogy az állandó ipari alkalmazottak külön választójoga tényleg csak az igazolás könnyebbsége, nem pedig kedvezményes anyagi választójog, ezt bizonyítja az a körülmény, hogy a 484.800 huszonnégy éven felül levő írni-olvasni tudó ipari alkalmazott közül 456.700, vagyis 94.2% a mi kiterjedt választójogunk egyéb jogcímein különben is választójoghoz jutna, tehát összesen 28100, vagyis 5.8% azoknak a száma, akik csak az állandó ipari alkalmazottak külön jogcímén kerülhetnének be a választók sarába.

Javaslatunk szerint választó, aki az őstermelés körében mint munkás vagy cseléd van állandóan alkalmazva. Állandó alkalmazottnak azt kell tekinteni, aki akár ugyanegy, akár több munkaadónál az utolsó 5 évi időtartamon belül – bár megszakításokkal – 3 éven át állott alkalmazásban.

Az 1913. évi XIV. t.-c. ezt a jogcímet ilyen terjedelemben és ilyen alakban nem ismeri. Az őstermelés körében alkalmazott munkások közül külön csak a vezetőmunkási vagy felügyelői tennivalók végzésére alkalmazottokról rendelkezik; ezeket, amennyiben elvégezték az elemi népiskola 6. osztályát vagy írni-olvasni tudnak, bármily rövid tartamú alkalmazás alapján választójoggal ruhazza fel. Az őstermelés körében alkalmazott munkások és cselédek nagy tömegeiről azonban külön nem emlékezik meg, hanem általánosságban szabályozza a köz- vagy magánszolgálatban állandóan alkalmazottak választójogát, és ezeknek, amennyiben 6 elemet végeztek, azzal a feltétellel ad választójogot, ha ugyanannál a munkaadónál legalább 3 év óta vannak állandóan alkalmazva, – amennyiben pedig írni-olvasni tudnak, ha ugyanannál a munkaadónál legalább 5 év óta állanak alkalmazásban.

Az 1913. évi XIV. t.-c. alapján történt első összeírásnál, mint őstermelésnél vezetőmunkás, 6 elemivel 2374, írni-olvasni tudással 13.691, vagyis összesen 15.965 került a választók közé. Hogy a többi állandó mezőgazdasági munkás, vagy cseléd közül mennyi lett választó, nem deríthető ki, – mert mint láttuk – a törvény a köz- vagy magánszolgálat minden foglalkozási körére nézve egységes kelléket állapított meg. Csak az az adat áll tehát rendelkezésünkre, hogy az összes állandó köz- és magánalkalmazottak közül a választók közé felvettek 6 elemivel és ugyanazon munkaadónál eltöltött 3 évi szolgálattal 25.572-t, írni-olvasni tudással és ugyanazon munkaadónál eltöltött 5 évi szolgálattal 85.500-at, vagyis összesen 111.072-t. Ebben a számban azonban benne vannak a közszolgálatnak, iparnak, kereskedelemnek, közlekedésnek és a magánháztartásoknak összes állandó alkalmazottai is.

Az 1910. évi népszámlálás mezőgazdasági cseléd- és erdészeti segédszemélyzet címén 159.282 huszonnégy éven felül levő írni-olvasni tudó férfit mutat ki. Ezek közül magyar anyanyelvű 121.550, vagyis 76.3%. Mezőgazdasági és erdészeti munkások és napszámosok címén a népszámlálás 451.145 huszonnégy éven felül levő írni-olvasni tudó férfit talált. Ezek közül magyar anyanyelvű 287.055, vagyis 63.8%. A magyarság számaránya tehát a mezőgazdasági cselédek között jelentékenyen (13.2%), a mezőgazdasági munkások között kisebb mértékben (0.7%) nagyobb, mint az összes írni-olvasni tudó férfiak között.

A vezető vagy felügyelő alkalmazott megkülönböztetését nem tartjuk helyesnek. Nem lehet célszerű, hogy közjogot magánügyének elhatárolásától és rendelkezésétől tegyünk függővé, és hogy ilyen előléptetésből választójog és ilyen lefokozásból jogfosztás következ-

hessék. El kellett ejtenünk azt a kikötést is, mely szerint az őstermelésben alkalmazott munkás vagy cseléd csak akkor tekinthető állandó alkalmazottnak, ha 3 vagy 5 esztendeig, ugyanannál a munkaadónál szolgált. Ez ismét magánjogi és közjogi viszonyok összezavarása, és bizonyos esetekben, midőn a munkaadó, teljesen indokolatlan, magánjogával él, alkalmat adhatna arra a gyanúsításra, hogy közjogi célzatokat követ. Mihelyt egyszer szakítottunk azzal a régi felfogással, – amelytől még a francia forradalmi alkotmányok, maga az 1793. évi jakobinus-alkotmány sem tudtak elszakadni, és amely az általános választójog modern országában, Dániában is 1915. évig tartotta magát – hogy t. i. cselédek és magánháztartásban alkalmazottak egyáltalában nem lehetnek választók, nyomban el kell ismernünk, hogy az alkalmazás nem függőség viszonya. Ha ettől az előítélettől megszabadultunk, az alkalmazás állandóságának megállapításánál nem tehet többé különbséget, vajjon ugyanannál vagy más munkaadónál van-e a munkás vagy cseléd állandóan alkalmazva.

Javaslatunk is az őstermelés körében alkalmazott munkástól vagy cselédétől csak az alkalmazás állandóságát követeli meg, és amennyiben az állandó alkalmazás ismervéül látszólag hosszabb időtartamot állapít meg, mint az ipari munka körében, ez a különbség az ipar és az őstermelés munkaviszonyainak különbségében és az őstermelő munka nagyobb állandóságában gyökerezik.

Itt is meg kell ismételni, amit már az állandó ipari alkalmazottak külön választójogánál megjegyeztünk. Az őstermelés állandó munkásainak és cselédeinek külön választójoga kiterjedt választójogunk rendszerében teljesen alárendelt jelentőségű és csak mint külön igazolási módnak van értéke. A 496.500 huszonnégy éven fejlű levő írni-olvasni tudó mezőgazdasági munkás és cseléd közül ugyanis már az elemi népiskola elvégzésének alapján választójoghoz juthatna 416.500; rendes tényleges katonai szolgálat teljesítése alapján 212.600; a Károly-csapatkereszt elnyerése alapján 136.100; a 10 korona egyenes állami adó cenzusa alapján 99.300; háborúban teljesített 2 évi katonai szolgálat alapján 73.900; altiszti rendfokozat alapján 35.000; – vagyis közülük más jogcímen választó lehet összesen 469.400, azaz 94.5%. Kizárólag az állandó alkalmazás jogcímeire tehát ebből a csoportból csak 27.100, az egésznek 5.5%-a szorul. Az írni-olvasni tudó mezőgazdasági munkások és cselédek nagy tömegei tehát akkor is bejutottak volna a választók sorába, ha ezt a külön jogcímet nem is vesszük fel. Felvettük mégis, mert habár lényegében az előbb említett jogcímeiken a javaslat már tényleg választójoggal ruházza, fel az írni-olvasni tudó állandó mezőgazdasági munkások és cselédek nagy tömegeit, kerülni akartuk még a látszatát is annak, mintha az ő választójogukról is nem akarnánk teljes mértékben gondoskodni.

*) Itt természetesen csak azoknak a hozzávetőleges számát (az összesnek kb. 80%-a) vehetjük, akik az állandóság kikötött kellékének meg fognak felelni.

A különböző jogcímenek bejutó 24 éven felül levő férfi-olvasni tudó férfiak maximális száma és a választói jogcímenek összetételüközása:

	Választói jogcímenek	4 elemi	10 K adó	Katonai jogcímenek				Önálló iparos és kereskedő	Iparfor-galmi munkás	Mezőgazd., család és munkás
				Katonai szolgálat a békében	2 évi katonai szolgálat a háborúban	Károly-csapat-kereszt	Altiszti rendfokozat			
1	4 elemi	2,625,000								
2	10 K adó	1,142,000	1,265,540							
3	katonai szolgálat a békében	1,045,700	504,800	1,202,000						
4	2 évi katonai szolgálat a háborúban	371,800	175,600	—	418,000					
5	Károly-csapatkereszt	720,700	346,500	540,000	209,000	924,900				
6	Katonai jogcímenek altiszti rendfokozat	258,000	119,700	180,000	60,000	125,000	288,000			
7	Önálló iparos és kereskedő	337,500	265,400	162,300	56,500	104,900	26,900	379,200		
8	Iparforgalmi munkás	410,300	51,900	207,800	72,200	133,600	34,300	484,300		
9	Mezőgazd., család és munkás állandó alkalmazásban	416,500	99,300	212,600	73,900	136,100	35,000	—	494,500	

Méltányosnak tartottuk továbbá, hogy számukra is, miként az állandó ipari munkások részére, választójoguk igazolására újabb könnyebbséget teremtsünk. Az igazolás megkönnyítésére javaslatunk úgy intézkedik, hogy a gazdasági munkások munkásigazolványának és a gazdasági cselédek szolgálati cselédkönyvének kiállítását a földművelésügyi miniszter úgy szabályozza, hogy ezek a választójog megállapításához szükséges személyi adatokat (családi- és utónév, születési hely és év, írni-olvasni tudás) is tartalmazzák. (27. §.)

Meggyőződésünk, hogy az állandó mezőgazdasági munkások és cselédek választójoga újabb értékkel gyarapítja nemzeti társadalmunkat és alkotmányos életünket. Szervezettségük hiánya nem lehet ok arra, hogy a jogkiterjesztés velük szemben mostoha és szűkkörű legyen, sőt egyenes konzervatív érdek, hogy közülök is tömegek kezdjék meg az alkotmányos jogok gyakorlását. A gyökeres reform hiánya ezen a téren volna leginkább végzetes, és itt igazolódna be tételünk igazsága, hogy az elkésett reformok romboló hatásúak.

Hogy az egyes választói jogcímek a 24 éven felül levő írni-olvasni tudó férfiak közül mekkora csoportokat ölelnek fel, a 105. oldalon levő, táblázat tünteti fel.

X.

A nők választójoga.

Javaslatunk, eltérően eddigi választójogi törvényeinktől, választójogot kíván adni a nőknek is.

Úgy az 1848. évi V. t.-c, mint az 1874. évi XXXIII. t.-c, valamint az 1913. évi XIV. t.-c. is a választójogot kizárólag a férfiakra szorították.

A 70-es évek kezdete óta a nők kizárása ellen már a képviselőházban is el-elhangzott egy-egy tiltakozás, de a nők választójogáért küzdő mozgalom komolyabb alakban csak a legújabb időben jelentkezik.

A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. t.-c. képviselőházi tárgyalásánál az 1871 március 13-iki ülésen *Madocsányi* Pál már »több özvegy nő által aláírt kérvényt« mutat be a Háznak, amelyben »a megyék és községek folyamatban levő rendezésénél és a választási törvény alkotásánál az őket is illető választási jog megadásáért esedeznek«.

A nők választójogának követelése tehát első jelentkezési formájában nyilvánvalólag a rendi alkotmány hagyományaiból merítette erejét, midőn az özvegyek részére kívánt községi, törvényhatósági és országgyűlési választójogot.

Az 1848 előtti magyar országgyűléseken ugyanis a távollévő főpapok, főurak, valamint az elhalt főurak hátrahagyott özvegyei magukat megbízottakkal képviseltethették (távollevők követei, *absentium*: 1625: 62., 1655: 61., 1723: 7. t.-c). Az 1681. évi 51. törvénycikk következőleg rendelkezik a mágnás urak és özvegyeik követeinek az országgyűlésre küldéséről; »Es mivel a karok ^s rendek észrevették, hogy a mágnás uraknak és azok özvegyeinek némely követei öt-hat-hét személy követségét is magukra szokták vállalni, ami elég helytelenül történt, ennél fogva végezték, hogy ezentúl jövőre egy követ, bármi rendű legyen is, csak két szegényebb mágnásnak vagy ezek özvegyeinek helyettesítője lehessen a követségekben.« A távollévő követei az alsótáblán foglaltak helyet, a többi követektől korlással elválasztva külön ültek és szavazattal nem, csak szólási *joggal* bírtak.

Madocsányi előterjesztésének hatásáról csak annyit, jegyez fel a képviselőház naplója, hogy »derűtség«-gel fogadták. Ámde ha a törvényhatósági és az országgyűlési női választójog kérdésében ez jelzi is az uralkodó hangulatot, a községi választójog rendezésénél mégis már 1871-ben bizonyos formák mellett és bizonyos korlátozásokkal törvénybe iktatták a nők választójogát. A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. t.-c. 38. §-a, midőn megállapítja a községi választójog kellékeit, ezt a kitéfelt használja: »minden 20 éves községi lakos« · a kizáró okokat felsoroló 39. §. nem említi a nőket, a 40. §. pedig kifejezetten kimondja, hogy a nőket meghatalmazott képviseli a választásnál.

Ezt a rendelkezést fentartotta a községekről szóló 1886. évi XXII. t.-c. is.

A törvény 32. §-a értelmében ugyanis a községi »képviselőtestület felerészben a legtöbb egyenes állami adót fizető községi lakos vagy nagykorú birtokosból, illetőleg a község területén fekvő vagyonuk után legtöbb adót fizető *nagykorú hajadon, özvegy, vagy törvényesen elvált nők* és jogi személyek *meghatalmazottjaiból...*, hason felerészben pedig a választóközönség választottjaiból és azokon kívül még az állásuknál fogva szavazati joggal bíró előljárásági tagokból áll. A községben fekvő vagyon után legtöbb adót fizető a képviselőtestület tagja csak az esetben lehet, ha honpolgár, és a képviseltetés minden esetben csak olyan meghatalmazott által gyakorolható, aki nagykorú honpolgár-és akire a 34. §-ban felsorolt kizárási esetek nem vonatkoznak«. A törvény 36. §-a szerint pedig »*községi választó* minden 20 évet betöltött *községi lakos*, aki saját vagyonától vagy jövedelmétől az állami adót a községben már két év óta fizeti; aki azonban az I. osztályú kereseti adón kívül egyéb adót nem fizet, csak azon esetben, ha gazdái hatalom alatt nem áll«. A 38. §. szerint *a községben fekvő vagyonnal bíró kiskorúakat és gondnokság alattiakat a gyám, illetőleg a gondnok, a nagykorú nőket*, testületeket, intézeteket, társulatokat, cégeket és általában minden jogi személyt, *a meghatalmazott képviseli a választásnál*. Egy személy csak egy meghatalmazást nyerhet . . . Ha valaki egy és ugyanazon választásra több meghatalmazást állított ki, annak valamennyi meghatalmazása érvénytelen.«

A nők községi választójoga Erdélyben bizonyos alárendelt mértékben kihat az országgyűlési képviselőválasztói jogra is. Az 1848. évi II. erdélyi törvénycikk 4. §-ának a) pontja, valamint az 1874. évi XXXIII. t.-cikk 5. §-ának 3. bekezdése ugyanis fentartotta azt a régi jogállapotot, amely szerint »mindegyik község, amely az 1791. évi 12. (erdélyi) t.-cikk nyomán jogosítottakon kívül legalább 100 füstöt számlál, két, kisebb községek pedig egy szabadon választott képviselő által folynak be a képviselőválasztásba« (1874. évi XXXIII. t.-c. 5. §. 3. bekezdés). »A füstök számának megállapítása és a községi képviselők választása iránt, a központi választmány felhívására, a törvényhatóság akként intézkedik, hogy ezen választás az összeírás megkezdése előtt legalább 14 nappal

megtörténjék. *Ezen választást az 1871. évi XVIII. t.-cikk* (a községek rendezéséről) 38. §-ában megjelölt községi választók – (akik alatt, a 40. §. 1. bekezdésében foglalt rendelkezésből kitűnőleg, nők is értendők) –, *az azon törvénycikk 49. §-ában előírt módon teljesítik.* A megválasztottak az összeíró küldöttség által azon évi névjegyzékbe felveendő» (1874. évi XXXIII. t.-c. 109. §. 1–3. bekezdése).

A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. t.-c. most idézett szakaszainak helyébe azóta a községekről szóló 1886. évi XXII. t.-cikk lényegileg azonos tartalmú 36. és 47. §-ai léptek.

Az 1848. évi II. erdélyi törvénycikk hatályának területén tehát meghatalmazott útján közvetett országgyűlési képviselőválasztói joggal bírnak azok a nők is, akiknek az 1871. évi XVIII. törvénycikk 38. §-a és az ennek helyébe lépett 1886. évi XXII. t.-cikk 36. §-a értelmében községi választójoguk van.

A nők országgyűlési választójogát, Madocsányi kezdeményezésétől eltérően, már általánosabb formában követeli Zenta város országgyűlési képviselője, Majoros István, aki 1871. november 20-án »a nőknek a férfiakkal egyenjogúsításáról« törvényjavaslatot terjesztett elő és azt 1872. január 13-án tartott beszédében külön meg is indokolta. A javaslat 1. §-a szerint »a nőnemhez tartozók, kik e hazában születtek, vagy honosítottak, kivétel nélkül minden politikai jogélvezetekben a férfiakkal egyenjogúsítatnak«, a 2. §. szerint pedig »mindazon eddig fennállott törvények, melyek a nőnemet a polgári és politikai jogok gyakorlásától eltiltották, ezennel hatályon kívül tételnek«.

Az 1872. évi választójogi törvényjavaslat tárgyalásánál az 1872. február 23-iki ülésen Kállay Ödön, anélkül hogy határozott indítványt tett volna, a régi magyar hagyományokra hivatkozva követeli a nők országgyűlési választójogát: »Olyasmit indítványozok, mit az 1848 előtti arisztokratikus világ sem tagadott meg az özvegyektől.« Illogikusnak tartja a nők kizárását: »Mi jogositja fel a férfi világot arra, hogy a szavazást a nőktől megtagadja, midőn egynegyed telekkel bíró nem iskolázottnak szavazási jogot ad, s a nőktől, bármily műveltek is, bármennyi vagyonnal, bármily jövedelemmel bírjanak is, megtagadja a szavazási jogot?«

Az 1874. évi XXXIII. t.-c. tárgyalásánál 1874. július 8-án ismét Majoros István hangoztatja a nők kizárásának igazságtalanságát; indítványozza, hogy a javaslat 1. §-ába vegyék fel azt a rendelkezést, hogy »a választói jog az állampolgárokat nemi különbség nélkül illeti meg«. A tárgyalás további során pedig azt kívánja, hogy választójogot kapjanak azok a nők, akik »bármely szaktudományban nyilvános vizsgán képesítési oklevelet nyertek«. Ezt az indítványt támogatja Stanescu Imre is, aki ezenkívül választójogot követel azoknak a nőknek is, »kik váltótörvénykönyvünk szerint bejegyzett céggel bírnak és így kereskedők«, továbbá »az oklevelés tanárnőknek, távirásznőknek, postatisztnőknek, bábáknak stb.« A Ház ezeket a módosításokat elvetette, mert a nők választójogának

akkor még csak szórványosan voltak a képviselők között hívei. Ezért mondja *Majoros* István: »Nem egyedül vagyok itt. Kevesek ugyan, de mégis vannak a Házban, hála az égnek, néhány barátaim, kikre számíthatok, kik velem a polgári jogoknak a nőkre való kiterjesztésére nézve egyetértenek.«

A társadalom gazdasági és kulturális viszonyainak átalakulásával a 90-es évek folyamán megváltozott a nők gazdasági és kulturális helyzete is. Ennek az átalakulásnak mértföld jelzője *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1895. évi december hó 19-én kelt leirata, melyet a budapesti és a kolozsvári egyetem tanácsához intézett. Ez a leirat, mely a nők számára megnyitja a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészi pályákat, okfejtésében olyan erős és az átalakulások leírásában olyan világos, hogy hosszú fejtegetéseknél többet mond néhány kiszakított mondata:

»A társadalmi viszonyok átalakulása, a létért való küzdelem megnehezülése a nők társadalmi helyzetében is nagy változást idézett elő. Ma már a műveltebb körökhöz tartozó nők is mind nagyobb számmal kénytelenek résztvenni az élet küzdelmeiben és a családi élet nyugalmasabb körét gyakran kell felváltaniuk a kenyérkereset nehéz s fárasztó munkájával. Azt bizonyára nem lehet tagadni, hogy azon kereseti módok, amelyeket a régebbi társadalmi felfogás a nők számára – elég mostohán – kijelölt, elégségeseknek nem bizonyultak. A változott társadalmi és művelődési viszonyok arra kényszerítették a nőket, hogy az eddig megszokott foglalkozások helyett más, a megélhetést jobban biztosító kereset után lássanak és az e célra szükséges ismereteket elsajátítsák. Ennek a következménye volt, hogy a nők általános műveltségének és ismeretkörének fokozatos gyarapodása mellett lassanként oly hivatáskörök is, amelyekre a tudományos készütség bizonyos foka megkívánatik s amelyeket azelőtt a férfiak kizárólagos pályájául tartott a társadalmi felfogás, a nők számára megnyitáltak. E nemzedék szemei előtt történt meg a női hivatáskörökre vonatkozó felfogás átalakulása és a társadalom nézetét nyomon követte az állam appreciációja is, mert saját intézeteinél is oly állásokra, melyeket azelőtt kizárólag férfiak töltöttek be, nőket nagy számmal alkalmazott és mindenki tudja, teljes sikerrel. A régebbi társadalmi felfogás tehát azokkal az intézkedésekkel, melyeket az állam a nők hivatáskörének kiterjesztésével már eddig tett, helyet adott egy újabb felfogásnak és ez az, hogy a nő a komolyabb életpályákat is be tudja tölteni, ha erre hajlama, tehetsége és hivatása van.«

A változott viszonyok hatása alatt mindinkább szembeszökő lesz az ellentét a nők teljes magánjogi cselekvőképessége és közjogi cselekvőképességük fogyatékosága között. A nők választójogát sürgető mozgalom terjedni kezd, de a nők választójoga még most sem lesz a választójogi reformjavaslatok kiegészítő része.

1907. május 8-án a Nőtisztviselők Országos Egyesülete és a Feministák Egyesülete kérvénnyel fordul a képviselőházhoz, hogy a választójog készülők kiterjesztésénél a nőket is figyelembe vegyék.

gróf *Andrássy* Gyulának 1908. november 11-én benyújtott javas- a a választójogot még szintén a férfiakra korlátozza, kimondván, hogy »gyakorlati célszerűségi szempontok a törvényhozások túlnyomó többségét idáig a nőknek a politikai jogok gyakorlásából kizárására indították«) Az 1913. évi XIV. t-c. ugyancsak kizárja a nőket a választójogból. A miniszteri indokolás ezt azzal támogatja, hogy a választójog kiterjesztésével új választóközönség lép a politikai jogok gyakorlásába és ezért »nem volna időszerű az átmenet megrázkódtatásait azzal fokozni, hogy a politikai küzdelemben éppen most bevonjuk a nőt is«. A törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásának során *Lukács* György 17 képviselő aláírásával támogatott indítványt adott be, amely azt kívánta, hogy a választójog általános kellékeinek megállapításánál töröltessék »a férfinemhez tartozás« feltétele. Első lépésként csak a felsőbb iskolát vagy középiskolát végzett nők számára követelt aktív és passzív választójogot. Az eddigiekből világos, hogy a nők választójogának kérdése a magyar parlamentben eddig néni vetett nagyobb hullámokat; de ezen nem csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy a külföldi európai államokban is jóformán csak az utolsó évtizedben jelentkezett nagyobb erővel és csak a világháborúban lett igazán megérett kérdéssé.

Amidőn az 1908. évi *Andrássy*-féle törvényjavaslat indokolása megjelent, a nőknek csak az Északamerikai Egyesült-Államok négy államában (Wyoming, Colorado, Idaho, Utah), az ausztráliai államszövetségben és Finnországban volt általános választójoguk, míg a kis Man-szigeten és Norvégiában a férfiak választójogánál korlátozottabb mértékben részesültek országgyűlési választójogban. 1908 óta azonban választójoggal ruházta fel a nőket az Északamerikai Egyesült-Államoknak újabb 14 állama, Canadának 6 provinciája, Dánia és Izland, és általános választójogot adott a nőknek is Norvégia. Hollandia új választójogi törvényében eltörölte azt a rendelkezést, amely a választhatósághoz férfinemet kívánt meg, és alkotmányát módosítva, lehetővé tette, hogy olyan törvény keletkezhessek, amely a nőknek aktív választójogot is adhat. A jogkiterjesztő reformok legnagyobb, része a világháború idejére esik, így az Északamerikai Egyesült-Államok 7 államának (1914-17.), Canada 6 provinciájának (1916-17.), Dániának és Izlandnak (1915.), Norvégiának (1915.) és Hollandiának (1917.) reformjai.

A világháború korszakában azonban a nők választójoga terén a legnagyobb esemény az angol választójogi reformjavaslat, amelynek a nők választójogára vonatkozó részét az alsóház 1917. június 19-én 385 szavazattal 55 ellen már bizottsági tárgyaláson is elfogadta. Angliában a helyi önkormányzat választásainál már régebben választójoguk volt az önálló nőknek (nagykorú hajadonok, özvegyek és elvált nők) és fokozatosan 1894-ben és 1907-ben elnyerték a passzív választójogot is; a férjes nők pedig, ha képesek is voltak külön kimutatni azokat a kellékeket, amelyekhez a törvény a férfiaknál a választójogot köti, csak a legalsóbb önkormányzati

egységekben juthattak választójoghoz. Az 1917. évi reformjavaslat a nőknek megadja az országgyűlési választójogot is, de a korhatárt máskép állapítja meg a nőknél, mint a férfiaknál; a férfválasztók korhatára 21 év marad, a nő választóké 30 esztendő. Ennek a rendelkezésnek az a magyarázata, hogy az angol jogkiterjesztés nagymértékű, és a korhatárban való különböztetés nélkül az az eredmény következett volna be, hogy az új női választók száma elérte, sőt túlhaladta volna a férfválasztókét. Országgyűlési választójoga van a 30 éves korhatár mellett minden brit állampolgár nőnek, aki a helyi önkormányzatban választásra jogosult, vagy pedig ilyen férfválasztónak a felesége. A férjes nő tehát férje jogán szavaz, az önálló nő, ha önmaga jogosult. Az egyetemi választók sorában, ugyancsak 30 éves korhatárral, a nők csak a maguk jogán lehetnek választók, a férfakkal egyébként azonos feltételek mellett. Ugyanezt a megszorítást alkalmazza a javaslat a nők helyi önkormányzati választójogánál is: itt a feleség a férj jogán nem választó, és ugyanazon tulajdon vagy bérlet alapján házastársak közül vagy csak a férj, vagy csak a feleség gyakorolhat választójogot, nem pedig mind a ketten. A választhatóság jogát országgyűlési választásokra nézve a javaslat a nőknek nem adja meg. Érdekes e ponton Anglia és Hollandia ellentéte: az egyik hat millió nőnek ad aktív választójogot a választhatóság joga nélkül, a másik megadja a nőknek a választhatóság jogát, de eddig még javaslatot sem készített a nők aktív választójogáról. A hat millió angol női választó közül öt millió férje jogán, egy millió pedig a maga jogán jutna választójoghoz. A nők országgyűlési választójogának megállapításánál az angol javaslat tehát két korlátot állít fel, amellyel a választójogot a nőknél szigorúbb feltételekhez kötötte, mint a férfiaknál: az egyik a magasabb korhatár, a másik, hogy a nők országgyűlési választójogának a helyi önkormányzati választójog az alapja, amely a javaslat szerint is szűkebbkörű, mint az országgyűlési választójog. Az országgyűlési választójog alapja a lakás vagy üzlet, a helyi önkormányzati választójogé a tulajdon vagy a bérlet.

A nők választójogának parlamenti tárgyalásaiból kiderül, hogy a háború tapasztalatai hódították meg az elméket a nők választójoga részére. *Asquith*, aki azelőtt határozott ellensége volt a nők választójogának, beszédében mintegy ünnepélyesen visszavonja minden érvét, amit azelőtt a nők választójoga ellen felhozott: »Azt hiszem – mondotta – velem együtt sokan mások sem tekintik már ezt a kérdést abból a nézőpontból, amelyből a háború előtt tekintették. Egész politikai életem folyamán szembeszálltam a nők részleges vagy teljes országgyűlési választójogára vonatkozó különböző javaslatokkal, amelyeket időről-időre a parlament elé terjesztettek; noha ezalatt állandóan annak szenteltem legjobb munkásságomat, hogy a nők előtt megnyissam a tevékenységnek olyan köreit, amelyeket a múltban kizárólag a férfiak számára tartottak fenn. Ellentállásom a nők választójogával szemben mindig és kizárólag a közérdek megfontolásán alapult. Úgy emlékszem, évekkel

ezelőtt azt mondtam egyszer: »Dolgozzanak a nők megváltásukért«. Non, most a háború alatt, megdolgoztak érte. Hiszen, a harctéri fegyveres szolgálattól eltekintve, alig van a tevékenységnek olyan ága, amelyben a nők ne járultak volna legalább is annyira hozzá az ügyünkért való küzdelemhez, mint a férfiak, bármerre nézzünk, azt látjuk, hogy lelkesedéssel, sikerrel és női méltóságuk csorbulása nélkül végeznek olyan munkát» amelyről még három évvel ezelőtt azt hittük volna, hogy kizárólag a férfifoglalkozások közé tartozik. Ez nem az érzelmek kérdene többé, hanem a komoly meggyőződéllé és ítéleté, és ez készlet arra a kijelentésre, hogy a probléma még sokkal nagyobb fontosságú a háború után következő újjászervezés kérdéseinek szempontjából. Én az igazságosságot és a célszerűséget egyaránt sértő képtelenségnek tartom, hogy amidőn az újjászervezkedés korszakában a női munkára és általában a női tevékenységre vonatkozó kérdések szükségképen felmerülnek, e kérdések eldöntésében megtagadjuk a nőktől azt a jogot, hogy szavukat közvetlenül is hallassák«

Összefoglalva az eddigieket, az a jelenség bontakozik ki előttünk, hogy a nők választójoga elsősorban a skandináv és az angolszász népeket hódította meg, míg a latin népeknél alig mutathat fel sikereket. Bár a női választójog klasszikus tudományom harcosai között az angol *John Stuart Mill* melleit ott találjuk a francia *Edouard Lahoulaye*-t is, a franciák máig is megmaradtak a nagy forradalom álláspontján, midőn *Condorcet* pártolása dacára visszautasították a francia nőknek választójogot sürgető kérvényét. A skandináv és angolszász társadalmak állásfoglalása kétségtelenül összefügg a nőről vallott erkölcsi világnézetükkel, és épen azért, mert a magyar társadalom hagyománya már a gazdasági átalakulások előtt is a nő megbecsülése és külön jogi védelme volt, teljes összhangban vagyunk a magyar felfogással, midőn mi is, levonva a világháború tanulságait, értékesítve tapasztalatait, megszüntetjük a logikailag nem indokolható különbséget a nők teljes magánjogi cselekvőképessége és közjogi cselekvőképességük hiányossága között.

Joggal hivatkozott 1915. évi december hó 9-én *Giesswein* Sándor, midőn a »nemi cenzus« eltörlését követelte, a világháború következtében beállott változásokra,

A harctéren küzdő férfiakat idehaza nálunk is a nők helyettesítik. Elvégzik a férfiak munkáját a termelés minden ágazatában, De helyt állnak a férfiakért a közhivatalokban, a kereskedelem, ipar és hitel hivatalnoki munkájában is. A háborús közjótékonyaság terén a legelsők. Munkájuk és áldozatkészségük egyik tényezőjü annak a nemzeti erőnek, amelynek a háborúban fenmaradásunkat köszönhetjük. Amíg az utolsó évtizedekben a gond, a tisztességes megélhetés vágya, az étellel való küzdelem súlyosbodása kényszeríti a nőket kenyérkereső pályákra, addig a háború korszakában a női munka kilép az egyének és osztályok érdekeinek és érvényesülésének köréből, és közérdekké válik. Lehetetlen tehát, hogy midőn a férfiak választójogát széles rétegekre terjesztjük ki, továbbra is teljesen

kizárjuk a választójogból a nőket, bármily értéket képviseljenek is a társadalom munkájában. Ha hozzászokhattunk ahhoz, hogy a nők közhivatalt viseljenek, tehát közvetlenül cselekedhessenek az állam jogán, elvileg nem tagadhatjuk meg többé a kevesebbet: a közvetett befolyást az állam ügyeire, a választójog gyakorlása útján. Ha nyugodtan reabízzuk a tanítónőkre a jövő választóinak oktatását és nevelését, ezt az értelmi erőt nem utasíthatjuk vissza a közjogok gyakorlásánál.

Javaslatunk a választójog általános kellékeinek megállapításánál nem tesz különbséget nők és férfiak között. Tehát országgyűlési képviselőválasztói joga van minden nőnek, aki életének 24. évét betöltötte, magyar állampolgár, írni és olvasni tud és ezenfelül a felsorolt különös kellékek valamelyikének megfelel.

A *választhatóság* feltételei is ugyanazok a nőknél, mint a férfiaknál.

Nem állapítottunk meg a nőknél magasabb *korhatárt* miként az angolok, mert ennek a megkülönböztetésnek, amint már említettük, Angliában az volt az oka, hogy enélkül az új női választók száma esetleg túlhaladta volna a férfiakét. Minthogy a női választójog elvének törvénybeiktatásánál nem megyünk el addig a határig, mint az angol javaslat, és csak első kezdeményezésről van szó, nálunk ilyen szempont nem érvényesülhet.

A választójog *különös kellékeinek* megállapításánál akadályként tornyosult elénk, hogy az 1910. évi népszámlálásnak a nőkre vonatkozólag nincsenek a választójog szempontjából megbízható adatai. Azt megállapíthatjuk, hogy a nők között *az írni-olvasni tudók arányszáma* kedvezőtlenebb, mint a férfiaknál, ami a női iskolázás hátramaradottságának következménye. A 24 éven felül levő nők közül 1910-ben csak 66% tud írni-olvasni. Ellenben nincsen adatunk arról, hogy hányan végezték el a 24 éven felül levő nők közül az elemi népiskola 4. vagy 6. osztályát, és nincsen adatunk arról sem, hányan vannak és milyen összeg ügyenes állami adóval megróva.

Az 1910. évi statisztika korra való tekintet nélkül *a kereső és a háztartásban foglalatzkodó nők* között különböztet és a kereső nőket foglalkozási ágak szerint csoportosítja, a választójog különös kellékeinek szempontjából használható részletes adatokat azonban itt sem tartalmaz. A kereső és nem kereső nő megkülönböztetését különben sem tartjuk jogosnak. Ez a megkülönböztetés szociális szempontból nem indokolt, és a háború után következő korszakban különösen nem kívánatos. A nők ilyen kiválasztásában a feleség és anya hivatásának és munkájának lebecsülése mutatkoznék.

Ilyen körülmények között javaslatunk alapelvét tartva szem előtt, a nők választójogának megállapításánál is az *értelmiségi cenzust* kellett alapul felvennünk, még pedig addig a határig, ameddig megbízható és részletes statisztika áll rendelkezésünkre. Nem elégedtünk meg azzal, hogy a választójogot a középiskola 8. osztályát végzett nőkre szorítsuk, mert ezeknek a száma a 24 éven felül

levő nők között 1910-ben összesen csak 28.731 volt. Részletes statisztikánk van azoknak a 21 éven felül levő nőknek számáról, akik elvégezték a polgári iskola vagy ezzel egyenlő értékű más középiskola 4. osztályát. Ezeknek a száma 1910-ben 160.033 volt. Ez a szám azóta szaporodott. 1910-ben ugyanis a 17 éven felül levő négy középiskolát végzett nők száma 226.701 volt. Ez a korcsoport az azóta elmúlt 7 esztendő alatt teljes egészében a 24 éven felül levők sorába került. E számból azonban le kell számítani az elmúlt 7 év alatt elhaltakat, akiknek száma a halandósági adatok figyelembevételével 25-30.000-re tehető. 1917. év végén tehát a 24 éven felül levő négy középiskolát végzett nők számát kerekén 200.000-re becsülhetjük. A választók összes számának feltüntetésénél azonban, miként indokolásunk során mindvégig, az 1910. évi adatokat vesszük fel alapul. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint a 160.033 négy középiskolát végzett 24 évⁿ felül levő nő közül magyar anyanyelvű volt 131.215, vagyis 82³/₄ német anyanyelvű 19.997, vagyis 12.5%, tót anyanyelvű 1186, vagyis 0.7%, román anyanyelvű 2657, vagyis 1.7%.

A nők választójogának főjocíme tehát a polgári iskola 4. osztályának sikeres elvégzése. A választójog szempontjából a polgári iskola 4. osztályának elvégzésével egyenlő " értékű a felső népiskola harmadik osztályának, a törvény kihirdetésének napján már fennálló nyolcosztályú elemi népiskolák nyolcadik osztályának, a felső leányiskola negyedik osztályának vagy valamely középiskola negyedik osztályának elvégzése. Ugyanez áll azokra az iskolákra, tanfolyamokra és vizsgákra, amelyeket a minisztérium a választójog szempontjából a polgári iskola negyedik osztályával egyenlő értékűnek nyilvánít. (12. és 13. §.)

Bár ez magasabb értelmiségi cenzusnak látszik, mégsem teremt osztályválasztójogot, sőt demokratikus hatású. A nők iskolázásának fokozatos terjedése mellett szerényebb sorsú polgárcsaládok, sőt munkáscsaládok gyermekei is sűrűn keresik fel a polgári iskolát, hogy kenyérkereső pályára lépve, megszerezzék a szükséges képzettséget. Így nemcsak orvosnők, gyógyszerésznők, tanárnők, tanítónők és kisedővönők, hanem a vasút, posta, táviró, telefon, az összes állami és önkormányzati hivatalok, a kereskedelem, ipar és hitel női alkalmazottai is választójoghoz jutnak. De választók lesznek e mindinkább terjedő képzettség mellett azok a nők is, akik nem mennek kenyérkereső pályára, hanem családi körben teljesítik hivatásukat. A négy polgári vagy négy középiskola nem a vagyonos társadalom exkluzív iskolája; sőt e jogcímet véve alapul, számolni kellett azzal, hogy éppen a vagyonosabb társadalmi rétegben régebben nem volt szokás a leánygyermeknek nyilvános iskolába való járatása, hanem a leánygyermek otthon nyertek a négy polgári osztály képzettségével felérő vagy azt túlhaladó műveltséget. Éppen ezért, – miként a férfiak választójogánál állandó bizottságok szervezésével gondoskodtunk arról, hogy bárki beigazolhassa, hogy az elemi népiskola 4. osztályának megfelelő

képzettsége van, – javaslatunk hasonló módon gondoskodik arról is, hogy iskolai bizonyítvány hiányában a nők is igazolhassák a polgári iskola 4 osztályának megfelelő képzettségüket.

Már kimutattuk, hogy 1910 (Ha körülbelül 40.000-rel szaporodott azon nők a nőknek a száma, akik ezen a jogcímen választókká lesznek. Ez a szám évről-évre szaporodni fog, Az értelmiségi censushoz kötött választójognak ugyanis megvan az a nagy előnye, hogy fejlődésképes és a kultúra növekedésével párhuzamosan szaporítja a választók számát. Minthogy a nők művelődébe épen a legújabb időkben lendült fel, és a társadalom Makit azzal a helytelen nézettel, mintha a nők nem szorulnának reá az intenzívebb iskoláztatásra, vagy mintha ennek a megszerzése ellenkemiék női hivatásukkal, – kétségtelen, hogy a négy középiskola jogcímén évről-évre növekvő számmal jutnak a nők választójoghoz

Habár a női választójog főjogcíme – miként kimutattuk – demokratikus, a társadalmi igazság szempontjából mégis gondoskodnunk kellett más jogcímről is, Kétségtelen ugyanis, hogy a kisgazdák ős iharosok társadalmához, valamint a mezőgazdasági és ipari alkalmazottak osztályához tartozó nők a női választási jog főjogcímén aránylag kisebb mértékben részesülnének választójogban. Amidőn ez aránytalanság kiegyenlítését keressük, abban az eszmekörben találjuk meg a segítséget, amely a férfiak választójogának megállapításánál a harcosok választójogának elismerésem vezetett. Így jutunk el a *családfenntartó hadiözvegyek választójogához*. Javaslatunk szerint választó az a nő, akinek férje az 1914. évben kezdődött háború ideje alatt tényleges katonai szolgálatot (14. §.) teljesített és elesett, vagy ezen katonai szolgálata közben szerzett betegség vagy szenvedett sebesülés vagy sérülés vagy a hadiférfadalmak következtében meghalt (hősi halált halt), ha ezen férjétől – a férj halálának időpontjában életben levő – törvényes (törvényesített) gyermeke származott (12. §. 2. pont),

A női választók e csoportjától csak írni-olvasni tudás általános kellékének igazolását kívánjuk meg. A központi statisztikai hivatal számításai szerint ezen a jogcímen körülbelül 100000 huszonnégy éven felül levő nő nyerne választójogot. Az írni-olvasni tudó 20-34 éves nők anyanyelvi megoszlását véve alapul, ezek között magyar volna 65.8%, német 11.6%, tót 10.6%, román 5.8%. rutén 0.7% horvát 1.1%, szerb 2.1%. Az írni-olvasni tudó nők között a magyarság számaránya még kedvezőbb, mint a férfiak között.

Ez a választójog az elhunyt hősök megbecsülése. Az ő helyükbe lépnek a családfenntartó özvegyek. Örökségük nemcsak a kötelesség, hogy gyermekeikről a harctéren elesett családfenntartók helyett gondoskodjanak, hanem örökükbe lépnek a közjogok gyakorlásában is. Komoly és tiszteletreméltó rétege lesz ez a választóknak, amelytől csekélyebb műveltségi fok mellett is a közügyeknek érett és megfontolt elbírálása Tárható.

A nők harmadik választói jogcímének alig van számokban

mutakozó jelentősége. Amidőn a javaslat *választójogot kíván adni annak a nőnek, aki két év óta működő tudományon, irodalmi vagy-történeti egyesületnek vagy társulatnak a tudomány, irodalom vagy művészet terén működő tagja*, tulajdonképen csak azt a fonákságot óhajtja, hogy az értelmiségi cenzuson alapul választójogból, iskolai bizonyítvány vagy állandó bizottság előtt történő igazolás hiányában, a tudomány, irodalom vagy művészet terén tényleg működő nők kimaradjanak,

A női választók száma az eddigiek szerint, a két főjogcímet véve csak alapul, 260.033 volna. Közöttük magyar 75.5% német 12.6% tót, 4.5 %, román 3.8%, rutén 0.8%, horvát 0.6%, szerb 1.5%. Már Kimutattuk, hogy négy középiskolát végzett 24 éven felül levő nők száma 1910. év óta legalább 40 ezerrel (szaporodott, Így a valóságban 300.000, vagy azt valamivel felül is haladó női választóra számíthatunk.

Magunk is tudjuk, hogy a női választójognak így tervezott rendszere csak töredékes. De fogyatékoságának okára rá mutatunk. A rendelkezésünkre álló adatok alapján nem alkothattunk teljesebb művet. Az első lépésnél azonban gondosan ügyeltünk arra, hogy azok a női választók, akik először jelennek majd meg választásainkon, a maguk komolyságával igazolják be a nők választójogának jogosultságának üdvös. hatását!

Ha kezdeményezésünk, miként bizton reméljük, megállja az idő próbáját, küllő adatok birtokában a törvényhozás a jogok kiterjesztésében e téren is tovább haladhat.

Mindazokban a külföldi államokban, ahol a nőket országgyűlési választójoggal ruházták föl, a női választók sehol nem csoportosultak külön női érdekek szerint külön párttá, hanem mindenütt a meglévő politikai pártok kereteibe beilleszkedve, a közjó érdekében érvényesítették politikai befolyásukat, ha a nők választójogának törvénybeiktatását mindenütt nyomon kísérte a szociális értékű törvényalkotások sorozata.

Az a meggyőződésünk, hogy a nők választójogának nálunk is az lesz az eredménye, és a választóknak a női társadalom komoly és értékes tagjai fal való gyarapodása üdvös hatással lesz hazánk egész közéletére.

XI.

A választási eljárás újításai.

Az anyagi választójog kérdésével egyenlő fontosságú a választási eljárás kérdése. A törvényben megadott választójog csak elmélet, csak ígéret, ha az összeírás rendje nem gondoskodik arról, hogy lehetőleg minden jogosult könnyűszerrel és biztosan belekerüljön a választók névjegyzékébe, és ha a választási eljárás intézményeiben nincsen biztosíték arra, hogy a választó választójogát szabadon és zavartalanul gyakorolhassa.

A választási eljárás terén kifejezetten megtartottuk az 1913. évi XIV. t.-c. egyes helytálló rendelkezéseit és ragaszkodtunk a megszokott magyar intézmények alapjaihoz. Csak ött nyúltunk újításokhoz, ahol kitűzött célunk érdekében ezt elengedhetetlenül szükségesnek tartottuk.

Megtartottuk a *központi választmány* gyökeres magyar intézményét. Helyesnek tartottuk, hogy továbbra is az önkormányzatnak ez a szerve irányítsa a választók névjegyzékének elkészítését és évenkénti kiigazítását, valamint a képviselőválasztások előkészítését. Nem követtük külföldi törvényhozások példáját, amelyek a mi központi választmányunk feladatait részben vagy egészben elsőfolyamodású törvényszékekre bízák (Görögország, Bulgária), vagy a mi központi választmányunkhoz hasonló szervezetek élére a törvényszéki elnököt, illetőleg ennek helyettesét állítják (Belgium, Spanyolország és részben Franciaország).

A választási szabadság szempontjából természetesen még kevésbé fogadhattuk el azt a rendszert, amely a választások vezetésénél választási biztosok kirendelése által döntő befolyást biztosít a kormányhatalomnak (Németbirodalom, egyes német államok, Ausztria). Ragaszkodtunk a központi választmány intézményéhez, lényegében nem változtattunk szervezetén, de gondoskodni kívántunk arról, hogy működésében biztosítsuk a törvényesség uralmát és visszaszorítsuk a párturalom romboló hatását.

A központi választmány szavazás útján alakul. Heves pártharcok esetén megtörténhetik tehát, hogy a többségben levő párt ebből az intézményből tel-

jesen kizorítja a kisebbséget. Ezt meg akarjuk akadályozni és *a kisebbség képviselőtét* törvényesen akarjuk biztosítani. Számot vetve a magyar észjárással, e cél megvalósítására nem fordultunk a külföldi törvényekben szokásos komplikált módszerekhez. Nem helyezkedtünk arra az alapra, hogy a szavazók nem szavazhatnak a megválasztandó tagok összes számára, hanem hogy a kisebbség is helyhez juthasson, szavazatuk korlátozva van, például 12 tag választásánál csak 10-re, 24 tag választásánál csak 20-ra szavazhatnak. Nem javasoljuk az olasz módszert sem, mely szerint a községi tanács (képviselőtestület) akként választja meg a választói névjegyzékeket felülvizsgáló bizottság tagjait, hogy minden községi tanácsos csak egy tagra szavazhat és azok tekintendők megválasztottaknak, akik nagyobb számú, de legalább három szavazatot kaptak. Mi a kérdést egyszerűen 2-4 fős számú központi választmányi tag megválasztásának és behívásának lehetőségével oldjuk meg. Javaslatunk szerint a központi választmány tagjaiul megválasztottaknak kell tekinteni azokat, akik a leadott szavazatok viszonylagos többségét elnyerték. Amennyiben azonban az így megválasztottakon kívül olyanok is vannak, akikre a leadott szavazatoknak legalább $\frac{1}{4}$ része esett, ez utóbbiak közül, ha 24-nél több tag volt választandó, legfeljebb négy, minden más esetben kettő, az elnyert szavazatok számának sorrendjében, szintén megválasztott tag lesz és mint ilyen, a meghatározott számú tagon felül a központi választmányba behívandó. A kisebbség tehát képviselőt nyer, anélkül hogy a többség szavazási joga korlátozható. Ezt is csak akkor, ha nem egészen törpe, hanem egyes jelöltjei a leadott szavazatoknak legalább $\frac{1}{4}$ részét elérik.

Ez a rendszer egészen egyszerűen kezelhető. Ahol nincsen pártharc, ott a központi választmány tagjainak törvényesen megállapított rendes számán felül nem lesz fős számú (kisebbségi) tag. Nem lesz ott sem, ahol a kisebbség elenyésző. Ámde az nem lesz többé lehetséges, hogy az egyik párt a másikat, még ha az elég tekintélyes is, többségi hatalmával teljesen kizorítsa a központi választmányból. A kisebbség képviselője szerény, 2-4 tagra szorítkozik. Aki azonban a testületek lélektanát ismeri, az tudja, hogy 2-4 kisebbségi tag jelenléte is jótékonyan és hatályosan ellenőrizheti a központi választmány működését.

A törvényesség és a pártatlanság biztosítására szolgál javaslatunknak az, az intézkedése is, hogy a választott tagokon kívül *a központi választmányban helyet foglal egy királyi ítélőbíró is*. Ezt a tagot és helyettesét a királyi ítélőtábla elnöki tanácsa az elsőfokú bíróságok vagy a kir. ítélőtábla ítélőbírái közül jelöli ki. Hatásköre kettős: 1. az ideiglenes névjegyzékek ellen benyújtott felszólalások és észrevételek tárgyalásánál és általában olyan kérdésekben, amelyekben a határozat ellen a közigazgatási bíróság előtti eljárásnak van helye, a központi választmánynak szavazati joggal bíró előadója; 2. a központi választmány hatáskörébe tartozó, minden egyéb ügyben a

hozandó határozathoz, kizárólag a törvényszerűség szempontjából, hozzászólhat.

Nem mentünk el tehát, miként már említettük, a bíróság garanciális közreműködésének igénybevételeiben addig, mint egyes külföldi államok, amelyek a központi választmány hatáskörét vagy egészben reáruhazzák az elsőfolyamodású törvényszékekre, vagy pedig bírót államférfiak a központi választmányhoz hasonló intézmények élére.

Nem tettük ezt azért, mert a központi választmány nemcsak a választójogosultságot érintő kérdésekben határoz. Már pedig a bírának olyan határörben való exponálása, amely nem sajátos bírói hatáskör, a bíróságok szükséges köztekintélyének szempontjából nem volna kívánatos olyan ügykörben alkalmazzuk és tartjuk meg tehát a bírót, amely méltó az ő hivatásához, amidőn olyan jogi kérdenek előadójává akarjuk megtenni, melyekben legfelsőbb fokon bíróság dönt, és midőn kizárólag a törvényesség kérdésében kívánunk neki hozzászólani jogot adni így a bírói tag a központi választmányban a törvényesség öre és bizalmiférfia. Távolmarad minden pártoskodó harctól és képviselője a minden szemponton felett álló igazságnak. A bírói tagnak így körülhatárolt közreműködése csak üdvös hatása lehet és a kisebbség képviselőiténak szerény mértékű törvényes biztosításával egyetemben, csak emelheti a központi választmány pártatlanságát és közhitelét.

A központi választmány mellett megtartottuk az általa választott *összeíró küldöttségek* intézményét is. Minthogy azonban a választói névjegyzékek kellő időben való elkészítése közérdek, javaslatunk szerint az összeíró küldöttség tagjai a választást elfogadni kötelesek. Arra, aki a választást alapos ok nélkül el nem fogadja, vagy a megválasztásából folyó köteleességeknek alapos ok nélkül nem tesz eleget, a központi választmány 50-5000 K-ig terjedhető pénzbírságot szabhat, egyben helyét mással tölti be.

Községi (kőr-) jegyzők (segédjegyzők), továbbá nyilvános, úgyszintén nyilvánossági joggal felruházott elemi iskoláknál alkalmazott férfitanítók bírság helyett fegyelmi felelősség terhe mellett kötelesek a választást elfogadni és a megválasztatásból folyó köteleességeket teljesítőin. Szemben az 1913. évi XIV. t.-c. rendelkezéseivel, javaslatunk szerint az összeíró küldöttségnek csak választott tagja volna. Ha azonban a községi (kőr-) jegyző (segéd jegyző) választás útján nem lett tagja a küldöttségnek, az összeíró küldöttség eljárásánál, fegyelmi felelősség terhe alatt, mégis jelen lenni köteles. Ugyancsak szükséges a javaslat szer jut egy elemi népiskolai vagy polgári iskolai tanító jelenléte, akit a kir. tanfelügyelő jelöl ki. A községi (kőr-) jegyző (segédjegyző) jelenléte hivatalos felvilágosítások megadása végett szükséges; a tanító jelenlétét pedig az teszi szükségessé, hogy az írni olvasni tudásnak esetleg az összeíró küldöttség előtt való igazolását ő vezeti.

Javaslatunk az *összeírás új rendszerét* állapítja meg. Vezérlő gondolatunk, hogy a választójog

közjog. Megszerzését nem bízhatjuk tehát a jogosultak tetszésére és magántevékenységére, hanem az állam támogató és kényszerítő erejével nyomozzuk ki a jogosultakat és gondoskodunk arról, hogy a választók névjegyzékébe belekerüljenek.

Mínthogy a választók száma megszorodik, az összeíró küldöttségek az eddig divó rendszer szerint képtelenek volnának elvégezni az összeírás terhes feladatát. Gondoskodnunk kellett tehát az összeírás előkészítéséről. Ez új intézménye javaslatunknak. Az összeírás előkészítését a központi választmány utasításai szerint a községek (városok) végzik. Az előkészítés abban áll, hogy községekben a jegyzők (körjegyzők), városokban a tanács által szükséges számban kijelölt tisztviselők, részint hivatalos adatok, részint a polgárok által szolgáltatott vallomások alapján bivaltából kinyomozzák, kik azok, akik a választójoghoz megkívánt különös kellékeknek megfelelnek. Javaslatunk abból indul ki, hogy a választójogosultsággal bírók hivatalos kinyomozása éppen úgy állami feladat, mint az adókötelesek vagy védkötelesek kipuhatólása.

A közei (kör) jegyző, vagy kijelölt városi tisztviselő államköltségen *hivatalos számlálólapokat* osztat ki a lakosság között. A *számlálólapnak* kérdéseket kell tartalmaznia a választójog megállapításához szükséges személyi adatokról (családi én utónév, születési hely és év, állás vagy foglalkozás, lakóhely, írni és olvasni tudás), továbbá a választói jogcímeknek fenforgásáról. Minden férfi, aki életének 29. évét betöltötte, rendes lakóhelyén vallomást tartozik szolgáltatni azokról az adatokról, amelyek annak megállapítására szükségesek, hogy van-e választójoga. Aki a vallomásnak a megszabott időben és módon való szolgáltatását alapos ok nélkül elmulasztja, kihágás miatt 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Aki pedig vallomásában tudva valótlan adatot szolgáltat, vétséget követ el, amelynek büntetése 2 évig terjedő fogház és 2000 koronáig terjedhető pénzbüntetés.

A számlálólapot sajátkezűleg kell kitölteni és a vallomás helyességét sajátkezű aláírással kell megerősíteni. Amennyiben a vallomást szolgáltató a kérdésekre adott válaszok alapján valamely jogcímen választójoggal bírónak tartja magát, a számlálólapon kérelmet terjeszthet arra nézve hogy a választók névjegyzékébe felvéteessék. Azok helyett, kik írni nem tudnak, vagy a számlálólapot testi fogyatkozás miatt vagy más okból kitölteni és aláírni nem képesek, valamint távollevők helyett a számlálólapot a közei (kör) jegyző (kijelölt városi tisztviselő), esetleg a számlálóbiztos tölti ki. Ilyenkor meg kell említeni, hogy a számlálólap sajátkezű kitöltése és aláírása mily okból maradt el.

Javaslatunknak ez az intézkedése úgyszólván lehetetlenné teszi, hogy valamely jogosult a választók névjegyzékéből kimaradjon. Mindenki otthon, rendes lakóhelyén kapja kézhez a számlálólapot, és amidőn azt saját kezűleg kitölti és sajátkezűleg aláírja, egyúttal bizonyítékot szolgáltat arra nézve is, hogy írni-olvasni tud.

A vallomási kényszer egyik előnye, hogy a választók nagy tömege az írás-olvasás fáradtságos igazolásától megszabadul, mert – büntető szankció alá lévén helyezve a vallomás igazsága, – a vallomás kitöltése és aláírása után az összeíró küldöttség csak abban az esetben követelheti az írni-olvasni tudás külön igazolását, ha kétség merült fel abban az irányban, hogy a kitöltés és aláírás magától a vallomásszolgáltatótól származik-e, vagy hogy rendelkezik-e a vallomást szolgáltató az írni-olvasni tudásnak a törvényben megkívánt mértékével. Második előnye pedig, hogy ez a rendszer úgyszólván automatikus erővel rekeszti ki az analfabétákat, akik a számlálólapot sajátkezűleg kitölteni és aláírni képtelenek; róluk a községi (kör-) jegyző (kijelölt városi tisztviselő), vagy a számlálóbiztos a számlálólapon egyszerűen feljegyzi, hogy írni-olvasni nem tudnak.

A számlálólap kitöltése és annak a kérelemnek előterjesztése, hogy a vallomást szolgáltató a választók névjegyzékébe felvétessék, azzal a következménnyel jár, hogy abban az esetben, ha e kérelemnek az összeíró küldöttség helyt nem adna, a központi választmány őt erről jogának megóvhatása végett értesíteni tartozik.

A polgárok vallomási kötelezettségét kiegészíti a hatóságok adatszolgáltatási kötelezettsége. Javaslatunk tüzetesen szabályozza, miként kell az~ egyes választói jogcímekeket igazolni és megállapítja, hogy milyen hatóság milyen adatokról köteles nyilvántartást vezetni és ennek eredményét évenként az összeírás előkészítése végett a központi választmánnyal, illetőleg a községi (kör-)jegyzővel vagy a városi tanáccsal közölni. Az összeírás előkészítésének során így két forrásból állanak bőséges adatok az összeírást előkészítő közegek rendelkezésére. Az összeírást előkészítő közegek ezek után átvizsgálják a számlálólapokat és a rendelkezésre álló hivatalos adatok alapján ellenőrzik a vallomások valóságát. Ilyen hivatalos adatok vagy hivatalos tudomás hiányában hivatalból is nyomozzák az egyes kellékek fennforgásának igazolására alkalmas adatokat és evégből a szükséghez képest a vallomást szolgáltatót további adatok szolgáltatására vagy okiratainak bemutatására hívják fel. Ha a vallomást szolgáltató az okiratot bemutatni nem képes, ennek beszerzése iránt hivatalból intézkednek. Ugyancsak megvan az a joguk is, hogy a vallomás szolgáltatására kötelezett olyan egyéneket, akik a számlálólapot ki nem töltötték, a számlálólap kitöltése végett megidézhetik.

. Az összeíró küldöttség ilyen módon előkészített és átvizsgált anyagot kap rendelkezésre. Az összeírást előkészítő közegek már előre hitelességre emelik a számlálólapokban foglalt vallomások adatait, de felsorolják azokat is, akik ha nem is adtak vallomást, a hivatalos adatok tanúsága szerint választójogosultsággal bírnak. Maga az összeíró küldöttség azonban vallomás és hivatalból rendelkezésre álló adat nélkül is felveheti azt, aki választójogát előtte külön igazolja.

Az összeírás előkészítésének új intézménye lényegesen meg-

könnyíti az összeíró küldöttségek feladatát. Az összeíró küldöttségek működésében is irányadó elv, hogy hivatalból nyomozzák ki, kik felelnek meg a választójoghoz megkívánt kellékeknek, és az ezen kellékek fenforgását igazoló adatokat – amennyiben ezek hivatalból rendelkezésre nem állnak, vagy beszerzésük az összeírás előkészítése során meg nem történt volna – hivatalból szerzik be. A nyomozás elvének megfelelően meg kellett adni az összeírd küldöttségek számára az idézési kényszer jogát. Idézésre pénzbírság terhe alatt mindenki köteles az összeíró küldöttség előtt megjelenni és felhívásra okiratait felmutatni. Különösen fontos ez a rendelkezés az írni-olvasni tudás Igazolhatásának szempontjából. Javaslatunk felsorolja a választók azon csoportjait, akikről az írni-olvasni tudást vélelmezni kell és ezektől ehhez képest e kellék fenforgásának igazolását nem lehet megkívánni. Ezek közé tartoznak, mint láttuk, mindazok, akik ja számlálólapon nem aggályos módon sajátkezüleg kitöltötték és aláírták.

A választók ezen csoportjait az összeírd küldöttség úgy köteles tekinteni, mintha az írni-olvasni tudást igazolták volna, és ha bármely választói jogcímnek.; megfelelnek, köteles őket a választók ideiglenes névjegyzékébe felvenni. De azokat sem mellőzheti további nyomozás nélkül, akikkel szemben azt az aggályt támasztja, hogy nem tudnak írni-olvasni. Ezeket, – kivéve a bevallottan analfabétákat – megidézni köteles, hogy az írni-olvasni tudást előtte igazolják. Es itt nem elégedjünk meg az 1913. évi XIV. t.-c. azon rendelkezésével, hogy azt, aki ilyen idézésre meg nem jelent, úgy kell tekinteni, mintha írni-olvasni nem tudna. Azért adtuk meg az összeírd küldöttségnek a kényszeridézés jogát, hogy az ilyen polgárt megjelenésre kényszeríthessék és közömbösség vagy hanyagság ne lehessen oka a választójog elenyészésének.

Az olasz választójog történeti fejlődésében érdekes példát találunk arra, hogy a polgárik kényelmessége, ha szabadjára eresztjük, milyen apasztó tényezője lehet a választék számának. Az 1894. évi július 11-én kelt 286. számú olasz választójogi novella ugyanis azt a rendelkezést tartalmazta, hogy az a választó, akinek írni-olvasni tudását kétségbevonták, személyesen tartozott megjelenni és sajátkezüleg írt és aláírt nyilatkozatban kellett tiltakoznia a kifogásolás ellen. Ha nem jelent meg, úgy tekintették, mint aki beismerte, hogy nem tud írni-olvasni. Az 1912. évi olasz választójogi törvény indokolása (13. lap) elmondja, hogy ennek az intézkedésnek az volt a következménye, hogy míg 1882-ben már 2,934.000 volt a választék száma, a novella után, 1895 -ben a választók száma 2,121.000-re szállott le. Az indokolás megjegyzi, hogy a választók számának ilyen feltűnő apadása nem aljinak tulajdonítható, mintha azok, akik nem jelentek meg, nem tudnának írni-olvasni, hanem a kényelemszeretet és közömbösség következménye.

Láttuk, miként óvja meg javaslatunk a választójogosultságot, amidőn kimondja, hogy azt, aki számlálólapon vallomást szolgáltatott és a választók névjegyzékébe való felvételét kérte, külön érte-

sítés nélkül a választók közül kihagyni nem lehet. Másik hasonló biztosíték az a rendelkezés, hogy azt, aki az összeíró küldöttségnek rendelkezésére álló hivatalos jegyzékek és értesítések vagy egyéb hivatalos adatok szerint valamely választói jogcímnek megfelel, az összeíró küldöttség a névjegyzék tervezetéből csak úgy hagyhatja ki, ha a felvétel mellőzését külön megindokolja. Azokról, akiknek felvételét az összeíró küldöttség ilykép mellőzte, külön összeállítást kell szerkeszteni. Új intézkedés az is, hogy azt a választót, aki változás alá nem eső jogcímen volt a választók névjegyzékébe felvéve, ha elköltözött, kihagyják ugyan a névjegyzékből, de ha ismeretes, hogy hova költözött, az összeíró küldöttség azt az összeíró küldöttséget, amelynek területére az átköltözés történt, a névjegyzékből való kihagyásról és ennek okáról a változás alá nem eső jogcím közlése mellett értesíti

Javaslatunk az összeírásnál különös kedvezményeket kíván biztosítani azoknak a választóknak, akik tartalékos, póttartalékos vagy népfőlkelő minőségben tényleges szolgálatot teljesítenek, valamint azoknak is, akik a hadiszolgáltatásokról szóló törvények alapján személyes szolgálatot teljesítenek. Nevezetesen az ilyen választókat annak a szavazókörnek, illetőleg községnek névjegyzékébe kell felvenni, ahol szolgálatukat közvetlenül megelőzőleg laktak (64. §, 2. bek.) A választói jogcím igazolásánál az ilyen választóknál, ha szolgálatukat közvetlenül megelőzőleg ipari üzlet vagy vállalat, illetőleg az őstermelés körében voltak alkalmazva, katonai vagy személyes szolgálatuk tartamát a választójogosultság szempontjából ipari üzlet vagy vállalat, illetőleg az őstermelés körében töltött alkalmazásnak kell tekinteni, (6. §, 3. bek.) Azok helyett, akik a vallomás szolgáltatására megszabott időben az említett mindégben tényleges szolgálatot vagy személyes szolgálatot teljesítenek, a számlálólapot – elvállalva a törvényes felelősséget az adatok valóságáért – bárki kitöltheti; az ilyen választókat a községi (kör) jegyző (kijelölt városi tisztviselő) hivatalból is köteles nyomozni és helyettük a számlálólapot szabályszerűen kitölteni (51 § (1. bek.) Végül arra az esetre, ha a választók összeírása háború idején történék, javaslatunk szerint a minisztérium felhatalmazást nyerne arra, hogy az említett minőségben tényleges vagy személyőr szolgálatot teljesítő személyekre vonatkozólag a vallomásszolgáltatás és a választójog kellékeinek igazolása tekintetében, rendelettel, a javaslatban foglaltaktól eltérő, kivételes, kedvezményesen szabályokat állapíthasson meg. A központi választmány az említett egyéneket – ha a választójoghoz megkívánt kellékeknek megfelelnek – a választók névjegyzékébe az ideiglenes névjegyzék közszemlére tétele után is (78. §.) a névjegyzék érvényessé válásának időpontjáig hivatalból felvenni köteles, Eddig az időpontig tehát elkésés okából vissza nem utasíthatok. A hozott határozatok közszemlére tételének módját és idejét, valamint a határozatok ellen használható jogorvoslatok határidejét ily esetben a belügyminiszter rendelettel állapítja meg, (181. §.)

A választójog igazolásának megkönnyítésére választói igazolvány szolgál a *választói igazolvány* új intézménye is. Mert az igazolványt annak, akit a választók névjegyzékébe jogerősen felvettek, kívánatra a községi előjáróság köteles kiállítani. Attól, aki a választói igazolványban foglalt adat szerint valamely olyan jogcímnek felel meg, amely változás alá nem esik (pl. az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzése, vagy a katonai választójog valamelyik jogcíme), többé soha e jogcím igazolását, komoly s indokolt aggály esetét kivívó, megkívánni nem lehet.

Mellőzve ehelyütt a jelentéktelenebb változtatások felsorolását, az eddigiek összefoglalásából világos, hogy a választók összeírásának olyan új rendjét tervezzük, amely minden lehető törvényes eszközzel gondoskodik arról, hogy minden jogosult eljusson a maga jogához, nem bízva e közjogmegszerzését sem az egyének tetszésére, sem az *összeírók* szabad mérlegelésére. Azt akarjuk, hogy amint alig lehet, szó kimaradottakról az adókötelesek és védkötelesek összeírásánál, a választásra jogosultak összeírásánál is alig lehessenek kimaradottak, A. hivatalos összeírás fogalmait, amely csak inkább csak elméleti kijelentés volt, valósággá akarjuk tenni. És ha az összeírás új rendje elsőízben körülményes és az eddiginél több munkát adó és több költséget okozó lesz is, nézetünk szerint csak ennek a rendszernek következetes végrehajtásával teremtünk igazán hivatalból való összeírást.

A választójogra vonatkozó *jogorvoslatok* eddigi rendszerét fenntartottuk. Ezen a téren csak két kisebb változtatást tettünk. Kiterjesztettük azt a jogot, hogy a központi választmányok a felszólalásra és az észrevételekre vonatkozó határozatai ellen panasszal lehet fordulni a közigazgatási bírósághoz, mindenkire, aki az illető választókerület ideiglenes névjegyzékébe fel van véve. De midőn így minden választó számára lehetővé tettük, hogy fellépessen a közérdek nevében, egyúttal gondolkodnunk kellett arról is, hogy e joggal vissza ne élhessenek. Ezért vettük fel javaslatunkba azt a rendelkezést, hogy aki másnak a választói névjegyzékbe való felvétele ellen nyilvánvalóan alaptalanul, zaklató célzattal, felszólalást, vagy panaszt nyújt be – amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik – vétség miatt 2000 K-ig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

A választás rendjében legfontosabb újítás a *titkos szavazás kiterjesztése*.

Az 1913. évi XIV. t.-c. (11. §.) már nem áll a titkos szavazás visszaállításának elvi alapján, hanem azt részlegesen életbe akarja léptetni. Szerinte titkos volna A szavazás Budapest székesfőváros, Fiume város és kerülete, valamint a törvényhatósági joggal felruházott többi városok választókerületeiben, míg más választókerületekben a szavazás nyilvános maradna. Minthogy az országgyűlési képviselő választó kerületek számának és székhelyeinek megállapításáról szóló 1914. évi XV. t.-c.-ben az országgyűlési képviselő-választó kerületek összes számát 435-ben állapította meg és ebből

a felsorolt törvényhatósági városokra 66 kerület esett, a törvény rendelkezései szerint nyilvános volna a szavazási 369 kerületben titkos 66 kerületben.

Javaslatunknak a megegyezés a nyílt és a titkos szavazás hívei között, és nem akarja a titkos szavazást az összes kerületekben egyszerre életbe léptetni. Az 1913. évi XIV. t.-c. intézkedését azonban még kísérletül is szűkkörűnek; tekinti. A titkos szavazás előfeltételei – még ha elfogadjuk is az 1913. évi XIV. t.-c. idevonatkozó indokolását – nemcsak a törvényhatósági városokban vannak meg. Ezekkel azonos helyzetűek azok a választókerületek, amelyek egy rendezett tanácsú városból vagy egy községből, vagy több, rendezett tanácsú városból alakultak, valamint azok a választókerületek a amelyek – bár több községből alakulnak – ipari jellegűek (ipari centrumok), vagy a kulturális és gazdasági fejlődés magas fokán állva, minden kétséget kizáróan lehetővé teszik a titkos szavazás komoly gyakorlását.

Javaslatunk szerint titkos volna a szavazás Budapest székesfővárosnak, Fiume város és kerületén, és a törvényhatósági joggal felruházott többi városoknak területeiben, továbbá az egy rendezett tanácsú városból, vagy egy községből, vagy több rendezett tanácsú városból alakuló választókerületekben, végül azokban a választókerületekben, amelyeket a választókerületek és székhelyeik újabb megállapításáról szóló törvény külön kijelöl. Már jeleztük, hogy a választókerületek és székhelyeik újabb megállapításáról szóló törvényjavaslatban milyen szempontok szerint kívánnók kijelölni azokat a több községből álló választókerületeket, amelyekben a szavazás titkos volna.

Az 1914. évi XV. t.-c. szerint a következő rendezett tanácsú városok választanak önállóan képviselőt: Besztercze (új), Brassó (2 kerület), Czegléd, Esztergom, Jászberény, Kaposvár (új), Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Lúgos (új), Makó, Nagykanizsa (új), Nagykőrös, Nagyszében (2 kerület), Nyíregyháza, Szentés, Szolnok (új), Újpest (új). Község, amely önállóan szavaz: Békéscsaba. Három rendezett tanácsú városból alakuló a szászvárosi kerület (Hátszeg, Szászváros, Vajdahunyad), és két rendezett tanácsú városból alakuló a karczagi (Karczag és Kisújszállás) kerület. Ez összesen 22 kerület.

Nem szólva itt egyelőre a választókerületek újabb beosztásának körébe tartozó kérdésekről, világos, hogy azon esetre is, ha az új beosztás nem szaporítaná az egy rendezett tanácsú városból, vagy egy községből, vagy több rendezett tanácsú városból alakuló kerületek számát, már az 1914. évi LV. t.-c. kerületi beosztását véve is alapul, 22-vel szaporodnék azoknak a városi jellegű kerületeknek a száma, amelyekben titkos volna a szavazás. Ennek kiemelése azért fontos, mert javaslatunk idevonatkozó része átmenetileg már életbelépne abban az esetben is, ha még az 1913. évi XIV. t.-c. és az 1914. évi XV. t.-c. alapján kellene általános képviselőválasztást megejteni.

Újabb kerületi osztás esetén azonban már magának annak a rendelkezésnek, hogy az egy vagy több rendezett tanácsú városból vagy községből alakult kerületben titkos lenne a szavazás, fokozottabb jelentősége is lehet. Az 1914. évi XV. t.-c. ugyanis egész sor olyan önálló képviselőküldési joggal felruházott városi vagy tőzségi kerületet szüntetett meg, amelyben a lakosság száma az 1910. évi népszámlálás adatai szerint megközelíti vagy felülhaladja a 20.000-et. Ilyenek: Eger (28.252 lakos), Gyula (24.384), Hajdúböszörmény (28.159), Nagybecskerek (26.000), Nagyikinda (26.795), Pápa (20.150), Zenta (29.666), Gyöngyös (18.314). Ezenkívül a megszüntetett önálló kerületek közül 10.000-nél több lakosa van a következőknek: Besztercebánya (10.776), Gyulafehérvár (11.616), Székelyudvarhely (10.244). A megszüntetett önálló községi kerületek közül 20.000-nél több lakost számlál: Békés (26.875), Csöngöd (25.300), Szarvas (25.879). Tehát 10 olyan önálló városi és községi kerület szűnt meg, amelynek lakossága felülhaladja a 20.000-et, és egy (Gyöngyös), amelynek lakossága megközelíti ezt a számot. Zentát, amelynek önmagában 29.666 lakosa van, összefoglalták egy másik rendezett tanácsú várossal, Magyarakanizsával, amelynek 17.000 lakosa van és emellett még két községet csatoltak hozzá. Békéshez (26.875) hozzácsatolták Mezőberényt, amelynek 13.285 lakosa van. Gyula városához (24.284) négy községet csatoltak, Szarvashoz (25.879) két községet. Hajdúböszörményhez (28.159) három községet csatoltak, Gyöngyös városához, amelynek 18.314 lakosa van, 18 községet, Nagybecskerekhez (26.000) négy községet, Nagyikindához (26.795) tíz községet, Székelyudvarhelyhez (10.244) tizenhét községet, Besztercebányához (10.776) tizenkilenc községet, Pápához pedig, amelynek 20.150 lakosa van, tizennégy községet.

Az 1914. évi XV. t.-c. egyébként sem kedvezett az önálló (és egy községből álló) választókerületek alakításának. Más községgel együvé foglalt olyan, 20.000 lakosnál népesebb vagy e számot megközelítő városokat, mint Szombathely (30.947), Mezőtúr (25 835), Karczag (22.996), Máramarossziget (21,370), Sátoraljaújhely (19.940), – vagy egy kerületté alakított olyan két községet, mint Erzsébetfalva és Kispest, holott mindegyiknek 30.000-t felülhaladó lakosa van. Még az sem mondható, hogy ebben az 1914. évi XV. t.-c. valamely rendszerhez ragaszkodott volna, mert például önálló kerületté tette meg Beszterczét 13.236 lakossal, – amit nem kifogásolunk, – és általunk is helyeselt módon meghagyta Nagyszebennek, amelynek 33.000 lakosa van, 2 kerületét.

A titkos szavazás, mint már hangsúlyoztuk, nemcsak városi jellegű kerületekben lesz meghonosítható, mert a statisztikai adatok tanúsága szerint, számos olyan több községből alakult falusi jellegű kerület is található, amelynek gazdasági és kulturális, fejlődése nemcsak vetekszik a városi kerületek haladottságával, hanem azokat néha felül is múlja.

A két ellentétes élv megegyezésének az az alapja, hogy a nyílt szavazás hívei előbb ki akarják próbálni a titkos szavazás hatását

és eredményét, és csak azután hajlandók tovább menni a titkos szavazás teljes végrehajtásában..

A titkos szavazás hívei pedig éppen az elv érdekében megnyugvást találnak abban, ha azt olyan területen alkalmazzuk legelőbb, ahol életbeléptetésének előfeltételei kétségtelenül megvannak.

Megegyezésről lévén szó, kövén értéke lehetne tehát annak, ha tovább szövögetnök a vitás kérdést és felsorakoztatnók egymással szemben a nyílt és a titkos szavazás mellett szóló érveket. Ezek közül amúgy is csak két érvek lehet jelentősége; a nyílt szavazás hívei a választók felelősségéi, a titkos szavazás hívei a választók függetlenségét helyezik előtérbe. Az egyik szerint a választóban, ha titkosan szavaz, époly kevésbé lehet meg az erkölcsi felelősség tudata, mint a névtelen levél írójában; a másik szerint csak a titkos szavazás teheti a választót függetlenné a gazdasági vagy hivatalos nyomástól és a lelkiismereti kényszertől. Olyan érvek ezek, amelyek még abból a korszakból valók, midőn a titkos szavazás első ostromait intézte a nyílt szavazás rendszere ellen.. Már *Bentham*, 1819-ben közzétett »Radical Reform Bill« című művében reámutat arra, hogy a nagy tömegekre kiterjesztett választójog nem lehet el titkosság nélkül »A titkosság a legfontosabb, mert ahol nincs titkosság, ott nincs meg a szavazás szabadsága, a szavazót meg lehet vesztegetni és kényszerít lehet rá gyakorolni; mindkét esetben a szavazat nem a szavazó kívánságát fejezi ki, hanem a vesztegető vagy kényszerítő kívánságát, ily körülmények között pedig a választást nem a nagyszámúak kívánsága dönti el, melyet a nagyszámúak érdekei irányítanak, hanem a kevesek kívánsága, melyet a kevesek érdekei kormányoznak.« (Id. m. 558. 1.)

Midőn *Bentham* e sorokat írta, Angliában még merész álom volt a titkos szavazás, és *Lord Brougham* a parlamentban egyszerűen azzal intézhette el a javaslat szerzőjét; »Látszik, hogy többet forgott könyvek, mint emberek között«. Akkor még csak a francia forradalmi alkotmányok példája hathatott, amelyek intézménnyé tették a titkos szavazást; és Észak-Amerika kísérletezése, amelynek néhány állama (*Maryland* 1776., *New-York* állam 1777.) megelőzte a francia forradalmi alkotmányok kezdeményezését, miként az általános választójog követelését is előbb hirdette az angolszász faj, mint a francia: mert *Cromwell* hadseregének katonatanácsa proklamálta először az általános választójog elvét. A helyzet a jogok kiterjesztésével megváltozott. Bekövetkezett, amit *Bentham* előre látott: amint tömegek jutottak a választójoghoz, szükségképen győzött a titkos szavazás rendszere is. Már az 1848. évi átalakulás nagy területeket hódított meg a titkos szavazás elvének. Még teljesebbé lett előrehaladása, midőn 1872-ben, a választási korrupció kiirtására, Anglia is szakított a nyílt szavazás hagyományos szokásával. Ma a titkos szavazás nem elmélet többé. Az 1813. évi XIV. t.-c, keletkezésének idejében Magyarországnak a nyílt szavazásban még két társa volt Dániáé Poroszország. Azóta Dánia 1915-ben éttért a titkos szavazás rendjére, a most betérjesztett

porosz választójogi javaslat pedig ugyancsak le akarja rombolni a nyílt szavazásnak eddigi fennálló rendszerét.

De Magyarországon is megvan a titkos szavazás intézménye. nek történelmi előzménye. A magyar választójog történelmi fejlődésének során láttuk; hogy nálunk is észrevették, hogy milyen összefüggés van a választójog kiterjesztése és a titkos szavazás között. Láttuk, hogy a parlamenti vitákban, valahányszor szóba került a választójog reformja, a pártok egyúttal a titkos, szavazás törvénybeiktatását is követelték. Láttuk, hogy 1885-ben *Szilágyi Dezső* a jövőbe látó erővel állapította meg a két kérdés kapcsolatát: »...Minden államban az alkotmány demokratikus átalakulásával párhuzamosan a titkos szavazás intézménye is behozatott. Kizárható lesz-e nálunk, ha, mint hiszem, ideiglenes visszaesések dacára, alkotmányunk átalakítása is ezen az úton fog haladni?«

És a titkos szavazásra irányuló követelések az 1874. évi XXXIII. t.-c. megalkotása előtt néha az 1848. évi V. t.-c.-re is hivatkoztak. Azt a tételt védelmezték, hogy az 1848. évi V. t.-c. nem tette kötelezővé a nyílt szavazást, hanem megadta a titkos szavazás lehetőségét is

Már említettük, hogy az 1872. évi javaslat tárgyalásánál röviden érintette ezt a kérdést *Vukovich-Benő*, volt 1849. évi igazságügyminiszter. Talán nem lesz érdektelen, ha ezt a kérdést az 1861 évi országgyűlés tárgyalásainak segítségével, ahol tüzetesen megvitatták, »közelebbi vizsgálódás tárgyává tesszük, »Kozma Imre, Győr város választottának Jegyzőkönyvéből az tűnven ki, hogy a szavazás titkosan történt, az osztály a választás megsemmisítését véleményezé.« Ehhez fűződött 1861. április 23-án az a vita, miként kell értelmezni az 1848. évi V. t.-c. 32. §-át Kiderült a vita során, hogy Győr 1848. évi június 28-án ugyancsak titkos szavazással választotta meg képviselőjét, Lukács Sándort. Kiderült továbbá az is, hogy az 1848. évi -V. t.-c. 32. §-a a nyomtatásban megjelent és a hatóságokhoz szétküldött kiadásokban más szövegű volt, mint az előttünk ismeretes hiteles szöveg. A hiteles szöveget a vita során az országos főlevéltárban őrzött eredeti írott törvénypéldány alapjárat állapították meg. Eszerint: »a szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi feljegyzésével, – s valamint a szavazatok összeszámítása is nyilván történik.« Azokkal szemben, akik – mint *Somssich Pál*, – a megbízólevél igazolását azon az alapon kívánták, mert a törvény a nyomtatott és írott példánya között eltérés van, és így Győr város választói a titkos szavazásnál jóhiszeműen jártak el *Teleki László* gróf, aki 1848-ban részt vett a 32. §. szövegezésében. sőt ezt a szöveget indítványozta, azt vitatta, hogy az 1848. évi V. t.-c. nem zárta ki a titkos szavazás lehetőségét, és a nyilvánosságot csupán a szavazás aktusának lefolyására nézve követelte meg: »Nem értettem sem én, sem azok, kik velem szavaztak, hogy ezt úgy magyarázzuk, miszerint a szavazás érvénytelen legyen, ha fel nem jegyeztetik, hogy ki melyikre szavaz.« Hivatkozik az eddigi gyakorlatra, és már ezért is törvényellenesnek tartja a megszorító magya-

rázatot. Nem megszorításra, hanem kiterjesztésre van szükség, mert »a titkos szavazást a század és ezen törvény szelleme ellenére nem akarná kizárni«. Hasonlóan magyarították az 1848. évi V. t.-c. 32. §-át *Klauzál* Gábor és *Ráday* Gedeon gróf. *Ráday* a következőkben foglalja össze a tényállást: »A dolog valódi állása az, hogy a Karok és Kendek 1848-ban nem akarták kizárni a titkos szavazást; de nem találtak olyan kifejezést, mely tisztán jelölné meg, hogy a szavazás ugyan titkosan és nyilvánosan történhetik, hanem a választásnak magának tökéletesen nyilvánosan kell történnie.« A vita befejeztével a Ház igazolta a kifogásolt mandátumot.

Ma, midőn a titkos szavazás már meghódította egész Európát, revízió alá kell vennünk a nyílt és titkos szavazás mellett felsorakoztatott szokásos érveket. A nyilvános agitáció egyre növekedő ereje és az osztályok szervezkedésének mindinkább nyilvánuló terjedése a titkos szavazás mellett is nagy szerephez juttatja a nyilvánosságot. A tömegek megmozgatása csak a nyilvános agitáció sokféle eszközének igénybevételével lehetséges és a gazdasági függésben levők a szervezet erejével függetlenítik magukat. így néha bekövetkezhetik az a paradoxon, hogy a konzervatívok által sokat támadott titkos szavazás éppen a konzervatív elemek választási szabadságát védi meg. A történelem különben már erre a sajátságára is mutatott fel példát: a nagy francia forradalom konventi választásainál törvény szerint titkos volt a szavazás, de a jakobinusok Parisban nem tűrték el, hogy a polgárok titkosan adják le szavazatukat, hanem megkövetelték, hogy nyíltan tegyenek hitvallást forradalmi érzéseikről. Minél jobban halad és fejlődik a társadalom, az agitáció és a szervezkedés, annál kevesebb lesz azoknak száma, akiknek függetlenségét a szavazás titkosságával meg kell védeni, annál nyíltabb és bátrabb lesz a politikai nézetek megnyilvánulása. A titkos szavazás meggyökeresedvén, mindinkább elveszti a titkosság felelőtlenségét és homályosságát, és a választások tisztaságának és szabadságának biztosítása mellett, ébren tartja a polgároknak az erkölcsi felelősség tudatát is.

A titkos szavazás elvének a gyakorlatban csak úgy van értéke, ha a szavazás módja komolyan megőrzi a titkosságot. Azok a külföldi államok, amelyekben a titkos szavazás meghonosodott, a titkosság biztosítására különböző rendszereket fogadtak el. Eltekintve Görögországtól és Szerbiától, mely országok az analfabéták kedvéért a golyóval való szavazás módszeréhez folyamodnak, – majd azt rendeli a törvény, hogy a választók csak hivatalos úton előállított szavazólapot használhatnak, majd pedig csak előírja, hogy milyennek (méret, szín, papír minősége stb.) kell lennie az elfogadható és érvényes szavazólapnak. A szavazással tett tapasztalatok következtében azonban mindinkább tudatára jutottak annak, hogy a szavazás titkosságának legfontosabb biztosítója nem a szavazólap minősége, hanem a *hivatalos boríték*, amelyet a szavazás színhelyén vesz kézhez a választó. Ez a boríték, amelybe a szavazó elkülönített helyen (külön

helyiség, külön asztal, vagy külön fülke), senki által meg nem figyelve, elhelyezi szavazólapját és amelyet azután lezárva ad át a szavazatszedő küldöttségnek, a legnagyobb biztonsággal óvja meg a szavazás titkosságát. A hivatalos boríték rendszerét fogadta el jmmár a Németbirodalom; ezt a rendszert alkalmazzák az egyes német államok; erre tért át 1914-ben Franciaország, ahol régebben a titkos szavazás igen hiányosan volt szabályozva. Ugyancsak hivatalos borítékot használnak Dániában, Bulgáriában, Olaszországban és Norvégiában.

Az 1913. évi XIV. t.c, első áttekintésre, kielégítően szabályozza a szavazás titkosságát. Kötelezővé teszi a hivatalos szavazólapok használatát, és – hogy analfabéták is szavazhassanak titkosan – kimondja, hogy minden jelöltnek más-más színű a szavazólapja. Kötelezővé teszi a hivatalos boríték használatát is. A választó *mellékszobában* vagy *elrekesztett fülkében*, az ott elhelyezett hivatalos szavazólapok közül a maga jelöltjének szavazólapját magához veszi, borítékba teszi és ezután lelépve, átadja a szavazólapot tartalmazó borítékot az elnöknek, úgy látszik tehát, mintha e rendszerben megvolna a titkosság minden biztosítéka: hivatalos szavazólap, elkülönített helyiség, Hivatalos boríték. Közelebbről vizsgálva azonban ezt a módszert, nyilvánvalóvá lesznek fogyatékségei. A törvény szerint »a mellékszobában vagy elkülönített fülkében a hivatalos szavazólapokat egyszerre csak kisebb készletben kell az asztalon elhelyezni és ha a készlet fogytán van, az elnök újabb készlet elhelyezése iránt intézkedik«.

Az elnök ily módon könnyű szerrel ellenőrizheti, hogy valamely turnusban hány szavazat esett bizonyos jelöltekre, mert csak azt kell vizsgálnia, hogy melyik jelöltnek szavazólapjából fogyott el előbb a készlet. Ha pedig ennek a visszásságnak ellensúlyozására az rendeltetnék el, hogy a szavazókör választói összes számának megfelelő egész készletet kell elhelyezni az elkülönített helyiségben, módot adunk arra, hogy valamely erőszakos kisebbség a hivatalos szavazólapok eltüntetésével vagy megsemmisítésével, könnyű szerrel megakadályozhassa vagy hosszabb időre megszakíthassa a választás lefolyását.

Világos, hogy a szavazás titkosságának valóságos biztosítéka tulajdonképpen a *hivatalos boríték*. Ennek felismeréséből indul ki javaslatunk. Az 1913. évi XIV. t.-c. intézkedései közül megtartjuk tehát a hivatalos boríték kötelező használatát. Megtartjuk emellett a hivatalos szavazólapok intézményét is, de ezek használatát nem tesszük kötelezővé. Nem ejtjük el, mert addig, amíg a régi választók közül esetleg analfabéták is szavazhatnak, az 1913. évi XIV, t.-e. elmésen oldja meg az analfabéták titkos szavazásának kérdését. De ettől eltekintve is, helyesnek tartjuk, ha a választónak a szavazás színhelyén is rendelkezésére állnak szavazólapok és ezáltal a szavazásban a pártoktól független lehet. Hogy azonban ne adhasunk módot az elnöknek arra, hogy a hivatalos szavazólapok fogyásából a szavazás menete alatt következtetéseket vonhasson le arra

nézve, hogy bizonyos csoportok milyen jelöltre adták le szavazatukat, ám hogy elkerüljük azt a másik lehető veszedelmet is, hogy egyesek a hivatalos szavazólapok eltüntetésével vagy megsemmisítésével megobstruálhassák a szavazást: megengedjük, hogy a választó a szavazásnál ne csak hivatalos szavazólapot használhasson, hanem magával is hozhasson szavazólapot, amely akár nyomtatásban, akár írásban a jelölt nevét tartalmazza. Ez a szavazólap csak fehér-színű papírlap lehet és nem lehet ismertetőjele.

Felmerülhet itt az a kérdés, miért nem választottuk azt a módot, hogy a hivatalos szavazólapokat az elnök adja át a szavazónak, aki azután ezek közül külön helyiségben vagy fülkében a maga jelöltjének szavazólapját borítékba zárná. Ez a megoldás lehetséges volna, ha a mi szavazólapunk épen úgy egymásmelleit sorolná fel az összes jelöltek nevét, mint az angol, belga vagy németalföldi szavazólapok. Az ilyen rendszer mellett a szavazó valamely jel alkalmazásával tünteti fel, hogy a felsorolt jelöltek közül kire adja szavazatát. A szavazatok összeszámlálása azonban ilyen szavazási eljárás mellett nehézkes, tehát az ilyen szerkezetű szavazólap használata nem ajánlatos. De ha viszont a hivatalos szavazólapoknak azt a rendjét tartjuk meg, – miként az 1913. évi XIV. t.-c. – hogy minden jelöltnek külön szavazólapja van, akkor az elnök által adatván át a szavazó részére az összes jelöltek külön szavazólapja, ez könnyen kínálkozó alkalom volna arra, hogy a választó a szavazás után odakünn a le nem adott szavazólapok felmutatásával igazolhassa, hogy kire szavazott. Ez a rendszer tehát egyenes jutalom volna a korrump Választó számára.

Javaslatunk a szavazás titkosságának további biztosítására szabályozza, hogy milyen szerkezetűnek kell a *szavazó-urnának* lennie. Egyes külföldi törvények nagy gondot fordítanak erre a kérdésre, még az urna rajzát is közlik és azt a törvény kiegészítő részének tekintik.

Az 1913. évi XIV. t.-c. e tárgyról csak annyit tartalmaz (121. §.): »Az asztalra egy fedett és zárt urnát kell állítani, amely a szavazólapok bedobására alkalmas nyílással van ellátva.« Nézetünk szerint nem lehet az egyes központi választmányokra vagy választási elnökökre bízni, hogy milyen urnát használjanak. Ez az állapot nem fér össze a választás titkosságával és a választási aktus komolyságával. Javaslatunk kimondja, hogy az urnának kulccsal olyan módon lezárhatóknak kell lennie, hogy a zár felnyitása nélkül az urnából szavazólapot eltávolítani ne lehessen, és elrendeli, hogy a kulcsot a szavazatszedő küldöttség bírói tagja vegye őrizetbe. Hogy technikai okokon ne múlhasson a szavazás titkosságának komolysága, javaslatunk szerint az urnákat a belügyminiszter egységesen állíttatja elő.

Különös fontosságú javaslatunknak az újítása, hogy nyílt szavazásnál minden választási küldöttségnek, titkos szavazás esetén pedig ezenfelül minden szavazatszedő küldöttségnek *bírói tagja* is lesz. E bírói tagokat,

valamint helyettesüket a kir. ítélőtábla elnöki tanácsa az elsőfokú bíróságok vagy a kir. ítélőtábla ítélőbírái közül jelöli ki. Itt sem mentünk el addig, mint egyes külföldi törvények, melyek a választások pártatlan vezetésének biztosítására bírákra ruházzák a választási vagy küldöttségi elnök feladatát. Ez a vezető és rendelkező hatáskör a bírákat esetleg kitehetné az elfogult pártszenvédelem igazságtalan megítélésének. Ismét olyan hatáskörbe állítjuk a bírót, amely megfelel bírói hivatásának, amidőn ő lesz a törvényesség ellenőrzője, a törvény bizalmi férfia. A választási küldöttség bírói tagja a képviselőjelölésnél, valamint a választási küldöttség minden eljárásánál, a szavazatszedő küldöttség bírói tagja pedig a küldöttség minden eljárásánál jelen lenni köteles. A választási és szavazatszedő küldöttség bírói tagja az eljárás törvényszerűségének ellenőrzője. Minden intézkedésnél és minden határozatnál a kérdéshez, kizárólag a törvényesség szempontjából, hozzászólhat. Felszólalásait és esetleges észrevételeit kívánatára jegyzőkönyvbe kell venni. Titkos szavazás esetén a szavazatszedő küldöttség bírói tagja őrzi a szavazóurna kulcsát. A szavazás felfüggesztésének esetében a szavazóurnára ő is pecsétjét alkalmazza.

A bírói tag ellenőrző szelepe javaslatunk szerint nagyobb mértékben érvényesül titkos szavazás esetén, mint a nyílt szavazás kerületeiben. A titkos szavazásnál ugyanis szükségesebb a szavazás menetének és a szavazatok összeszámlálásának ellenőrzése. De technikailag is alig volna lehetséges az összes szavazókörök küldöttségei részére megfelelő bírói tag kijelölése. Ezért szorítkoztunk azon kerületekre nézve, melyekben a szavazás nyilvános, arra a biztosítékra, hogy azokban csupán a választási küldöttségnek lesz bírói tagja.

A választások tisztaságának biztosítására megfelelő hatáskört kíván biztosítani javaslatunk a pártok bizalmiférfiainak is. Az 1913. évi XIV. t.-c. szerint a bizalmiférfiak választás törvényszerűségét ellenőrzik és csak az elnök felhívására vagy engedélyével szólalhatnak fel. Mi sem akarjuk, hogy a bizalmiférfiak indokolatlanul megakaszthassák a választás menetét, de viszont hiába jelentjük ki, hogy ellenőrizhetik a választási eljárás törvényszerűségét, ha csak az elnök engedélyével szólhatnak, de törvényben biztosított hatáskörük nincs. Az osztrák választási rendtartás (21. §.) minden választónak megadja azt a jogot, hogy akár szóban, akár írásban kifogást telessen a szavazásnál a választó személyazonosságának kérdésében, valamint abban a kérdésben, hogy egyes beadott szavazatok érvényesek vagy érvénytelenek-e? Ennél kisebb szerep nem juthat a bizalmiférfiaknak sem. Javaslatunk szerint a bizalmiférfiak hatásköre a választási eljárás törvényszerűségének és a szavazók személyazonosságának ellenőrzése. E feladatuk keretében röviden felszólalhatnak és felszólalásuk lényegének jegyzőkönyvbe vételét kívánhatják. Feladat jut nekik titkos szavazásnál a szavazás felfüggesztésének esetében, amidőn az urnára ők is pecsétjüket alkalmazhatják, valamint a választási iratoknak a szavazat-

szedő küldöttségtől a választási elnökhöz való eljuttatásánál, amidőn a kiküldötthez csatlakozhatnak.

A már eddig ismertetett intézkedések mind a választások tisztaságát szolgálják, de a cél elérésére önmagukban nem elégségesek. Biztosítanunk kell a választások komolyságát, a szavazás szabad és öntudatos gyakorlását, a választás tényének azt az ünnepléességét, amely nem lármás és költséges külsőségekben és cifra-ságokban, hanem a választás erkölcsi jelentőségének megértésében nyilvánul. A választótól távol kell tartanunk minden ártalmas befolyást, amely öntudatát elhomályosítaná, lelkiismeretét megingatná és szabadságát korlátozná, származzék bár az ártalom akár a pénz, akár az alkohol, akár csoportok terrorjának, vagy a hivatali hatalommal való visszaélésnek forrásából.

A pénz korrumpáló erejének csökkentésére átvesszük, de hatályosabbá tesszük az 1915. évi XVII. t.-c. 13. §-ának a zászlók használatának tilalmára vonatkozó rendelkezéseit. Általános képviselőválasztásoknál a választási határidőt kitéző belügyminiszteri rendeletnek a hivatalos lapban történt közzétételétől, időközi választásoknál pedig attól a naptól kezdve, amelyen a képviselőház a választást elrendelte, a választási eljárás befejeztéig a választókerületben a választás céljaira zászlókat kitézni vagy egyébként nyilvánosan használni tilos. Javaslatunk azonban nem elégszik meg azzal, hogy e tilalomnak csak az országgyűlési képviselőválasztások felett való bíraskodás keretében legyen szankciója, hanem a tilalom megszegését, mint külön kihágást is büntetni kívánja.

A szavazás decentralizációja után teljesen indokolatlan volna, ha továbbra is törvényesítenők azt a visszaélést, hogy megengedett a választóknak a szavazás helyére való szállítása és onnan visszaszállítása, továbbá a választóknak a szavazás helyén és ideje alatt ellátásban való részesítése. A fuvarpénzek és az úgynevezett »szükséges ellátás« szükségképen tág kaput nyitnak a választási korrupciónak. Javaslatunk szerint tehát ezeket olyan előnyöknek kell tekinteni, amelyeknek adása vagy ígérese az 1899. évi XV. tt.-c. 3. §-a értelmében a választás érvénytelenségét vonja maga után és amely a vesztegetés tényálladékát állapíthatja meg.

Midőn azonban tilalmazzuk a választóknak a szavazás helyére való szállítását és visszaszállítását, egyúttal gondoskodni akarunk arról is, hogy a választók a szavazás helyére feltétlenül eljuthassanak. A szavazóköröket lehetőleg úgy kell alkotni, hogy a választók rendszerint nagyobb nehézség nélkül gyalog is eljuthassanak a szavazás színhelyére. Ha azonban valahol a szavazókörök ily megállapítása lehetetlennek mutatkoznék, minthogy szerintünk a választójog gyakorlása közérdek, állami erővel kell gondoskodnunk a választók beszállításáról és visszaszállításáról. Ezért javaslatunk kimondja, hogy oly választókerületben, illetőleg szavazókörben, amely több

közsegből áll, a választókat a közforgalmú vasúti és hajózási vállalatok – az államtól járó térítés fejében – kötelesek a szavazás helyére és onnan visszaszállítani. Ily közlekedési eszközök hiányában – ha a választóknak lakóhelyükről a szavazás helyére jutása fuvar használata nélkül nem történhetik meg vagy csak nehézségekkel történhetik, – a központi választmány e célra esetről esetre elrendelni köteles a szavazókörben található alkalmas fogatos járművek és alkalmas állatok igénybevételét. Igénybevétel esetén térítés jár, amelynek mértékét a központi választmány előterjesztése alapján a közigazgatási bizottság állapítja meg.

Javaslatunk a *vesztegetés* fogalmát az eddiginél szabatosabban kívánja megállapítani. Az 1913. évi XXIII. t.-c. 9. §-ának kibővítésével, nemcsak azt tekinti vesztegetésnek, ha valaki a választó részére vagy a választó beleegyezésével annak hozzátartozója részére, hanem azt is, ha bármely más harmadik személy részére ajándékot, jutalmat vagy egyéb előnyt ad, juttat vagy ígér.

Meg akarjuk védelmezni a választót *az alkoholkorrumpáló hatásától* is.

A választások tisztaságát a szesz italal való visszaélés leghátrányosabban befolyásolja, mert morális romboló eredménye mellett a választójog öntudatos gyakorlását is lehetetlenné teszi. Ez az oka másfelől nem ritkán olyan összeütközéseknek és szenvedélyes jeleneteknek is, amelyeket a választás komolyságának megóvására lehetőleg meg kell akadályozni. Az utólagos megtorlás helyett tehát hatályosabb eszközhöz nyúltunk: a megelőzéshez. Javaslatunk szerint a választás napját megelőző nap délutánjának hat órájától kezdve a választási eljárás befejezéséig a választókerületben szesz italnak árusítása, kiosztása vagy a közvetlen fogyasztás céljára egyéb módon való forgalombahozatala tilos, és aki ezt a rendelkezést megszegi vagy kijátsza, 15 napig terjedhető elzárással, valamint 200 K-ig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ha gyökeresen végezni akarunk az alkohol alkotmányos szerepével, más utat nem választhatunk.

Csekély változtatásoktól eltekintve, nem érintjük a választójog büntetőjogi védelméről szóló 1913. évi XXIII. t.-c. cikket, amely a választás szabadságát egyének és csoportok erőszakoskodó tényeivel szemben megvédeni igyekszik.

De az eddiginél hatályosabb módon akarjuk biztosítani, hogy közhivatalnokok hivatalos hatalmukat ne használhassák fel a választás tisztaságának megromlására. Javaslatunknak ezen cél elérésére törekvő újításai lényegben a következő szempontok szerint csoportosíthatók:

1. Egyes lehető visszaélések megtorlásáról az eddig törvényes rendezés nem gondoskodott és ezt a hiányt kipótolni igyekszünk.

2. Bizonyos visszaélések büntetését az eddigi törvényes rendezés fegyelmi eljárás körébe vonta és végső fórumul a belügyminisztert jelölte ki. Ahol javaslatunk a visszaélést csak fegyelmi vétségnek tekinti, a garanciális fegyelmi eljárás fórumait veszi

igénybe és a fegyelmi ítélkezést végső fokon a közigazgatási bíróságra bizza.

3. Némely visszaélés azonban olyan jellegű, hogy mint a törvényes tilalom nyilvánvalóan rosszhiszemű, tudatos és vakmerő megszegése, nem fegyelmi, hanem büntető megtorlást érdemel.

Az 1913. évi XIV. t.-c, lényegében átvéve az 1899. évi XV, t.-c. 167. §-ában foglalt rendelkezéseket, közhivatalnokokkal szemben a következő tilalmakat állítja fel (146. §.): »állami, törvényhatósági és rendezett tanácsú városi közhivatalban alkalmazott tisztviselőnek és községi (kör-) jegyzőnek tilos, hogy a képviselőválasztással kapcsolatos politikai pártgyűlés összehívásában részt vegyen, annak elnöke, vagy jegyzője legyen és tőle megbízást fogadjon el; hogy a képviselőjelölt körutazásában részt vegyen, a választókat összegyűjtse és a szavazás helyére vezesse.« A tilalom megszegése miatt a törvény szerint a közhivatalnok saját fegyelmi hatósága előtt rendes fegyelmi eljárásnak van helye.

Nyilvánvaló, hogy a kérdés ilyen rendezése nem kielégítő, A törvény világos, határozott, félre nem érthető tilalmat mond ki, Ezt botlásból vagy elvetésből nem lehet túllépni, csak a törvényesség megfontolt és tudatos elhatározásával. Az ilyen vakmerő eljárásnak megtorlása helyesen csak büntető úton történhetik. Épen ezért javaslatunk, lényegtelen módosításokat végezve a szöveg fogalmazásában, kimondja, hogy aki e tilalmat megszegi, vétség miatt 1 évig terjedhető fogházzal, valamint a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével és a viselt hivatal elvesztésével büntetendő. E vétség miatt az eljárás csak akkor indítható meg, ha valaki a cselekményt elkövetésétől számított 30 nap alatt feljelentette Ha e vétséget az illető választókerületben a választók névjegyzékébe felvett választó jelentette fel, őt a bűnvádi eljárás során a sértett jogköre illeti meg.

Az 1913. évi XIV. t.-c. a közhivatalnokok most említett csoportjával szemben a továbbiakban tilalmazza, hogy »a rendőrséget, csendőrséget és a fegyveres erőt más célból, mint a csend és rend fentartása és a választójog szabad gyakorlásának megvédése érdekében igénybe vegyék vagy a felettük való rendelkezési jogot másra, mint hatósági közegre csak részben is átruházzák.« A tiltó szabály megsértésének megtorlását ugyancsak a közhivatalnok saját fegyelmi hatósága előtt lefolytatott rendes fegyelmi körébe utalja.

Javaslatunk (105. §.) ezt a kérdést a választási és szavazatszedő küldöttségi elnökök azonos visszaéléseivel együttesen és egyformán szabályozza A tilalom megszegése fegyelmi vétség marad, de a garanciális fegyelmi eljárásra tartozik; végső fóruma a közigazgatási bíróság. Azt hisszük, nem szükséges bővebben indokolni, hogy közhivatalnok választási visszaélésének megtorlását megnyugvással csak független bíróságra lehet bízni,

Az 1913. évi XIV. t.-c. folytatólag az említett csoportba tartozó közhivatalnoknak megtiltja, hogy »hatáskörébe eső valamely

cselekménye vagy mulasztása, illetve ezekre vonatkozó ígérete vagy; fenyegetése által, vagy általában hivatali állásának felhasználásával, valamely választót bizonyos képviselőjelölt mellett, vagy ellen való szavazásra, vagy a szavazástól való tartózkodásra bírjon.« E tilalom, megszegését az 1913. évi XIV. t.-c. még csak rendes fegyelme eljárás során megtorlandó fegyelmi vétségnek tekinti, de a választói jog büntetőjogi védelméről szóló 1913. évi XXIÜ. t.-c. 11. §-a -4 hivatali hatáskörbe eső cselekmény elmulasztását kivéve – vétség-l nek minősíti. Javaslatunk (169. §. 1. bekezdés) a tilalmat szabato-l san igyekszik meghatározni. Kétségtelen, hogy a hivatalos hatás-körbe eső cselekmény elmulasztásával vagy ennek kilátásba helye-zésével valamely választót épen úgy lehet választójogának szabad gyakorlásában befolyásolni, mint ilyen cselekménnyel, vagy annak kilátásba helyezésével. Viszont vétségről lévén szó, ki kell mondani, hogy ezt a deliktumot a közhivatalnok csak hivatali hatalmával visszaélve követheti el.

Az 1913. évi XIV. t.-c. kimondja továbbá, hogy »tilos a hivatali fellebbvólónak a neki alárendelt alkalmazottat arra utasí-tani, hogy valamely jelöltre szakaszon, vagy ne szavazzon, szava-zati jogát egyáltalán gyakorolja, vagy mikor gyakorolja, hogy a szavazástól tartózkodjék, vagy hogy befolyását bármely más módon az egyik vagy a másik jelölt mellett, vagy ellen, vagy a válasz-tóknak a szavazástól való tartózkodása érdekében érvénye-sítse.«

E tilalom áthágásának büntetését a törvény a rendes fegyelmi eljárás körébe utalja. Nyilvánvaló, hogy e rendelkezés ilyen alak-ban nem lehet hatályos. Ez ismét azon esetek egyike, midőn tuda-tos a hivatali hatalommal való visszaélés elkövetése. Javaslatunk szerint a tilalom megsértése tehát nem fegyelmi, hanem büntető úton megtorlandó vétség, amelynek büntetése ugyanaz, mint az előbb említett esetben: két évig terjedhető fogház és 2000 koro-náig terjedhető pénzbüntetés

Az 1913. évi XIV. t.-c. (144. §.) megállapítja a választók összeírásánál, a névjegyzék elkészítésénél, kiigazításánál és meg-őrzésénél, valamint képviselőválasztásnál közreműködő, esküt (foga-dalmat) tett minden közeg fegyelmi felelősségét. A fegyelmi fórumok tekintetében azonban különbséget tesz a választási elnök és a sza-vazatszedő-küldöttségi elnök fegyelmi fóruma és a többi közegek fegyelmi hatósága között. A választási elnök és szavazatszedő-kül-döttségi elnök ellen megindított fegyelmi eljárásban végső fokon a közigazgatási bíróság, a többi közegre nézve pedig a belügyminiszter határoz.

Javaslatunk (163. §.) e szakasz fogalmazását, a választási eljárás változásainak megfelelően lényegtelenül módosítja, de lénye-ges változtatás, hogy különbség nélkül a garanciális fegyelmi eljá-rást alkalmazza, vagyis az ilyen természetű törvénysértő cselek-niények vagy mulasztások megtorlását végső fokon kivétel nélkül a közigazgatási bíróságra bizza.

A választási pártgyűlések, pártünnepélyek vagy körmenetek szabályozásánál lényegében fentartottuk az 1913. évi XIV. t.-c. rendelkezéseit. De amidőn így gondoskodni kívánunk a rend és a közbiztonság megóvásáról, egyúttal biztosítékot keresünk az ellen is, hogy ezen a címen visszaélések történhessenek. Felebbezés ezekben a kérdésekben ritkán vagy csak elkésetten nyújthat orvoslást. Javaslatusunk épen ezért kimondja, hogy a rendőrhatóságnak azon tagja ellen, aki nyilvános választási pártgyűlés tartását nyilvánvalóan nem komoly okból gátolja, vagy pártünnepély vagy körmenet tartását nyilvánvalóan nem komoly okból eltiltja, fegyelmi eljárásnak van helye, melyben végső fokon a közigazgatási bíróság határoz.

Az 1913. évi XIV. t.-c. gondoskodik arról (75. §.), hogy bárki megszerezhesse választók végleges névjegyzékének másolatát. Ha a központi választmány elnöke a másolat kiadását megtagadja vagy késlelteti, a fél ez ellen a közigazgatási bíróság elnökéhez fordulhat. »A közigazgatási bíróság elnöke a központi választmány elnökét felhívja, hogy záros határidő alatt a másolatot adja ki, vagy a megtagadás vagy késedelem okait terjessze elő. Arra a tisztviselőre, aki a kitűzött záros határidőben sem a másolatot ki nem adja, sem a megtagadást vagy késedelmet kellően nem igazolja, a közigazgatási bíróság elnöke kétezer koronaig terjedhető bírságot szabhat, amely ismételt engedetlenség esetében annyiszor, ahányszor ismétélhető. Ezen a bírságon kívül fegyelmi úton való felelősségrevonásnak is lehet helye.«

Ez a rendelkezés is elégtelen. A késedelem ilyen esetben helyre nem hozható károkat okozhat és a közigazgatási bíróság tekintélyével nem fér össze, hogy a tisztviselő, bírság ellenében, dacolhasson határozatával. Az ilyen, konok és tisztetlenségű büntető megtorlást érdemel. Épen ezért javaslatusunk szerint az a közhivatalnok, aki a közigazgatási bíróság elnöke által a pénzbírság kiszabása után újabban kitűzött határidő alatt sem adja ki a másolatot, vétség miatt egy évig terjedhető fogházzal, valamint a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével és a viselt hivatal elvesztésével büntetendő.

Javaslatusunk még két rendelkezéssel igyekszik a választások szabadságát hatályosabban biztosítani. Az egyik az a rendelkezés, hogy a javaslat 99., 101., 103. és 105. §-ában, valamint a választójog büntetőjogi védelméről szóló 1913. évi XXIII. t.-c. 19. §. 20. és 21. §-aiban megállapított kihágások megtorlása nem közigazgatási kihágási eljárásra, hanem a kir. járásbírók hatáskörébe tartozik. E változtatásnak az az indoka, hogy a fontosabb választási kihágások elbírálását függetleníteni akarjuk a közigazgatástól, mint-hogy a közigazgatási kihágási eljárás során a belügyminiszter a végső fórum.

A másik rendelkezés, hogy a választás szabadsága ellen elkövetett egyes büntettek és vétségek esetében (így pl. az 1913. évi XXIII t.-c. 10., 15. és 16. §-ainak eseteiben) populáris akciót

adunk, amennyiben a javaslat szerint, ha a büntettet, vagy vétséget az illető választókerületben a választók névjegyzékébe felvett választó jelentette fel, őt a bünvádi eljárás során a sértett jogköre illeti meg.

Ebben a fejezetben kell megemlékeznünk a *közhivatalnokok választhatóságának kérdéséről* is.

Már a 1913. évi XIV. t.-c. felsorolta azokat a közhivatalnokokat, akik – amennyiben a választás napjának kitűzése és a választás közé eső időben még közhivatalt viselnek, – nem választhatók meg országgyűlési képviselővé.

Javaslatunk e felsorolást kiegészíti, amennyiben ugyanezt a szabályt alkalmazza a főispánra (főpolgármesterre), alispánra és a törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsú város polgármesterére. Ezek ugyanis a választókerület területén ugyancsak imperiumot gyakorolnak és így, ha az említett időben még közhivatalt viselnének, jelöltségük a választások szabadságát korlátozhatná

Egyes külföldi törvények ezt a kérdést még sokkal szigorúbban rendezik. Franciaországban például nem lehet képviselőt megválasztani abban a járásban vagy abban a gyarmatban, amely egészben vagy részben illetőségi körükhöz tartozik, hivataluk gyakorlásának tartama alatt vagy a hivataluknak lemondás, elmozdítás, elköltözés vagy más okból bekövetkező megszűntét követő hat hónap eltelte előtt: 1. a fő törvényszékek első elnökeit, elnökeit és a mellettük működő államügyészségek tagjait; 2. az elsőfolyamodású törvényszékek elnökeit, alelnökeit, rendes bíráit, vizsgálóbíróit és a mellettük működő államügyészségek tagjait, valamint a rendes békebírákat; 3. a rendőrprefektust, a préfet-eket, a prefekturák főtitkárait, a gyarmatok kormányzóit, belügyi osztályfőnökeit, és főtitkárait; 4. a főmérnököket és járási mérnököket; 5. a rektorokat és középiskolai tanfelügyelőket; 6. az elemi iskolák tanfelügyelőit; 7. a főadótámokokat és az adótárnokokat; 8. az egyenes és közvetett adók, az illetékügy, az állami jószágok és a posták igazgatóit; 9. a főerdőfelügyelőket és erdőfelügyelőket. Az alpréfet-eket és a prefekturái tanács tagjait annak a megyének, amelyben működnek, egy járásában sem lehet megválasztani.

De amidőn így korlátozzuk a köztisztviselők bizonyos csoportjainak választhatóságát, másfelől megfelelően a közhivatalnokok társadalmában megnyilvánult óhajnak, azon esetben, ha ez a választás szabadságát nem érinti, lehetővé akarjuk tenni, hogy közhivatalnok is vállalhasson képviselőjelöltséget. Az eddigi állapot szerint a közhivatalnoknak, ha képviselőnek választották meg és az összeférhetlenség megszüntetése végett hivataláról lemondott, nem volt feltétlen igénye nyugdíjra vagy végkielégítésre. Képviselőjelöltséget tehát csak úgy vállalhatott, ha ezzel a körülménnyel leszámolt, vagy pedig ha reménye volt arra, hogy felettes hatósága nyugdíjazza vagy végkielégítésben részesíti.

Azt a kívánságot, hogy szűnjék meg az 1901. évi XXIV.

t.-c. 1. §-ában megállapított összeférhetlenség a közhivatalnoki állás és az országgyűlési képviselői hivatás között, nem tartjuk teljesíthetőnek. Az osztrák törvény kimondja ugyan, hogy a »képviselővé megválasztott közhivatalnokok képviselői hivatásuk gyakorlása végett szabadságra nem szorulnak«; és hasonlóan rendezik a kérdést a németbirodalmi törvényhozás, valamint egyes nagyobb német államok. Ezekben az országokban azonban a kérdés ilyen rendezésének történelmi gyökere van, és egyik sem rendezi egyéb tereken sem az összeférhetlenséget azzal az erővel, mint a mi törvényhozásunk. A választás szabadságát féltékenyen megóvó régi demokratikus alkotmányok alapján álló nyugati államokban viszont minden téren az összeférhetlenség legszigorúbb biztosításával találkozunk.

Az osztrák és német rendszer követése a mi viszonyaink között nem volna ajánlatos. Halomra döntené az összeférhetlenség rendszerét, meglazítaná a fegyelmet, de még arra is alkalmat adhatna, hogy az uralkodó párt szabadságolt közhivatalnokok nagyobb számát juttassa mandátumokhoz és ilyen módon megrontsa a képviselőház függetlenségét. Erre is van történelmi példa, mert a Bourbon-restauráció különös kedvvel a közhivatalnokok közül választotta hivatalos jelöltjeit.

Ellenben jogosnak tartjuk azt az óhajtást, hogy amennyiben a törvény nem zárja ki a közhivatalnok választhatóságát, felettes hatósága beleegyezése nélkül is jelöltséget vállalhasson, anélkül, hogy emiatt nyugdíjra vagy végkielégítésre való igényét elveszítené. Jogosnak tartjuk azt is, hogy a közhivatalnoknak a hivatalos jelölés megtörténetének napjától a választási eljárás befejezését követő második nap elteltéig szabadságidőre legyen igénye. Javaslatunk szerint tehát a képviselővé választott ilyen közhivatalnokot, ha a képviselőséggel össze nem férő állást foglal el és végleges igazolásától számított 30 nap alatt a képviselői megbízatásról le nem mondott, végleges nyugalomba helyezettnek kell tekinteni, feltéve, hogy a fennálló szabályok értelmében nyugdíjigényt adó legkisebb szolgálati idejét betöltötte; ha pedig e legkisebb szolgálati időt még be nem töltötte, a fennálló szabályok értelmében végkielégítésben kell részesíteni.

Hogy azonban a képviselővé megválasztott közhivatalnok képviselői megbízatását ne használhassa fel arra, hogy közhivatalba visszatérve, ilyen úton gyors előmenetelben részesüljön, – a képviselői hivatás függetlenségének megóvására javaslatunk kimondja, hogy a végleges nyugalomba helyezett, vagy végkielégítésben részesült, képviselővé választott közhivatalnok ettől az időponttól kezdve képviselői megbízatásának megszűntétől számított három évig nem nyerhet el a képviselőséggel össze nem férő oly hivatalt vagy állást, mely a király kijelölésétől, a király, vagy a kormány, vagy a kormányközegek kinevezésétől függ és magasabb javadalmazással jár, mint az a hivatal vagy állás, amelynek alapján végleges nyugalomba helyeztetett vagy végkielégítésben részesült. Külföldi törvények az

összeférhetetlenségre vonatkozólag még ennél szigorúbb rendelkezéseket is tartalmaznak. Így például *Belgiumban* a kamarák tagjai díjazással járó állami hivatalra (kivéve a miniszteri, diplomáciai, kormányzói vagy tartományi főjegyzői állást) egyáltalán csak mandátumuk megszűntétől számított legalább egy év elteltével nevezhetők ki Belgiumban még as a képviselő is új választásnak tartozik magát alávetni, aki a nem katonai érdemekért adományozott Lipót-rendet elfogadja, vagy aki a királytól nemeslevelet kapott. Meggyőződésünk, hogy a választási eljárásnak tervezett átalakítása nagy mértékben közel hoz bennünket annak a célnak eléréséhez, hogy a törvényben megadott választójog a gyakorlatban ne kallódjék el az összeírás folyamán és erkölcsileg ne rongyolódjék le, midőn tényleges gyakorlására kerül a sor.

XII.

Függő kérdések.

Javaslatunk a törvény életbeléptetéséről az egyes rendelkezések természetének megfelelő módon intézkedik.

A választások tisztaságára és zavartalanságára, valamint a közhivatalnokok választhatóságára vonatkozó rendelkezések – minthogy szervezeti változásokat nem igényelnek – minden korlátozás nélkül, a törvény kihirdetésével nyomban életbelépnek. Hatályosak tehát már azoknál az időközi választásoknál is, melyek a törvény kihirdetése után a jelenlegi országgyűlés tartama alatt mennének végbe.

A törvény kihirdetésének napján lépnek életbe a választásról szóló fejezet rendelkezései is; de – minthogy a titkos szavazást csak az 1913. évi XIV. t.-c. ismeri, – természetesen azzal a korlátozással, hogy ezek az előbb említett időközi választások esetén még nem, hanem csakis abban az esetben alkalmazhatók, ha az 1913. évi XIV. t.-c. alapján és az 1914. évi XV. t.-c. kerületi beosztása szerint íratnék ki általános választás. Ha tehát ilyen módon és ilyen alapon még azelőtt merülne föl általános képviselőválasztás szüksége, mielőtt a törvényerőre emelkedett javaslat szerint érvényes új választói névjegyzékek keletkezhetnének, a titkos szavazás kiterjesztésére, a titkos szavazás módjára, a választó- és szavazatszedő küldöttségek bírói tagjára stb. vonatkozó új rendelkezéseket már ennél az általános választásnál is alkalmazni kellene.

A törvény egyéb rendelkezései a választókerületek és székhelyeik újabb megállapításáról szóló törvény életbelépésének napján lépnek életbe; így a választójogról, a választójog kellékeinek igazolásáról, a központi választmányról és összeíró küldöttségekről és a választók névjegyzékéről szóló rendelkezések.

Az első megoldandó függő kérdés tehát a választókerületek és székhelyeik újabb megállapításáról szóló törvényjavaslat elkészítése. Az a szándékunk, hogy e javaslatot a lehető legnagyobb sürgősséggel terjesztjük elő.

A második függő kérdés az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodásról rendelkező 1899. évi XV. t.-c. megfelelő revíziója, miként az 1913. évi XIV. t.-c. új rendelkezéseinek szükség-

szerű következménye volt az 1915. évi XVII. t.-c. amely az előbb említett törvényt módosította. Természetes, hogy javaslatunk törvényerőre való emelkedése esetén a választási bíráskodást összhangba kell hozni az új törvény rendelkezéseivel. Javaslatunk kimondja tehát, hogy a képviselőválasztások felett való bíráskodásról külön törvény rendelkezik.

Függő kérdés a törvényhatósági választójog és a szász egyetem közgyűlésére vonatkozó választójog újabb rendezése is. Javaslatunk kizárólag az országgyűlési képviselők választására vonatkozik. A törvényhatósági választójogról, továbbá a szász egyetem közgyűlési tagjainak választásáról külön törvény fog rendelkezni. Amíg ilyen külön törvény nem keletkezett, addig a törvényhatósági választójogról szóló 1915. évi VI. t.-c. és a szász egyetem közgyűlési tagjai megbízatásának meghosszabbításáról szóló 1916. évi XII. t.-c. rendelkezései hatályban maradnak.

Végül szükségessé válik az elemi népoktatás ingyenességéről szóló 1908. évi XLVI. t.-c. 7. §-ának kiegészítéséről rendelkező 1913. évi XXXVIL t.-c. megfelelő módosítása is. Minthogy ugyanis javaslatunk nem az elemi népiskola 6. osztályának, hanem 4. osztályának sikeres elvégzését veszi fel egyik választói jogcímmel, gondoskodni kell az erről szóló bizonyítványok érvényességének szabályozásáról. Ezzel kapcsolatban orvosolható lesz az a hiány is, hogy eddig csak az iskolák vezettek törzskönyveket a kiadott bizonyítványokról; ha tehát ezek elvesztek, alig voltak pótolhatók. Kívánatosnak látszik annak a törvényes kötelezettségnek megállapítása, hogy az iskolafentartók a kiadott bizonyítványok jegyzékét tartoznak az illetékes kir. tanfelügyelővel vagy esetleg a törvényhatósággal közölni; ilyen módon a jegyzékek hivatalos másodpéldányban a kir. tanfelügyelővel vagy a törvényhatóságok levéltárában megőriztetnének és rendelkezésre állanának.

TARTALOMMUTATÓ.

Előszó.....	3
Bevezetés.....	5
I. Az 1848. évi V. t.-c.	6
II. Az 1872. évi javaslat.....	16
III. Az 1874. évi XXXIII. t.-c.....	23
IV. A választójog kérdése az 1899. évi XV. i.-o. megalkotásáig.....	33
V. Az 1913. évi XIV. t.-c. előzményei.....	40
VI. Az 1913. évi XIV. t.-c.....	48
A 30 éves korhatár.....	50
Bonyolult jogcímek.....	56
Az elemi népiskola 6. osztályának elvégzése.....	57
A választók összeírásának hiányossága az 1913. évi XIV t.-c. szerint.....	59
VII. A választójog gyökeres reformjának szükségessége.....	61
VIII. Javaslatunk alapelvei.....	71
IX. A választójog különös kellékei (jogcímek).....	87
Az elemi népiskola 4. osztályának sikeres elvégzése.....	87
Legalább 10 K egyenes állami adó cenzusa.....	92
Katonák választójoga.....	93
Önálló iparosok és kereskedők választójoga.....	100
Az állandó ipari alkalmazottak választójoga.....	100
Östermelés körében állandóan alkalmazott munkások és cse- lédek választójoga.....	103
X. A nők választójoga.....	107
XI. A választási eljárás újításai.....	118
Központi választmány.....	118
Kisebbségi képviselő a központi választmányban.....	118
A központi választmány bírói tagja.....	19
Összeíró küldöttség.....	120
Az összeírás előkészítése.....	120
Hivatalos számlálólapok. Vallomási kényszer.....	121
Katonák kedvezményei az összeírásnál.....	124
Választói igazolvány.....	125
Jogorvoslatok.....	125
A titkos szavazás kiterjesztése.....	125
A titkos szavazás módja.....	130
Szavazó-urna.....	132
A küldöttségek bírói tagja.....	132
Bizalmiférfiak.....	183
A választások tisztaságának és zavartalanságának biztosítása.....	134
Zászlók használatának tilalma.....	134
A fuvarozás és ellátás tilalmazása.....	134
Alkoholtilalom.....	135
A közhivatalnokok pártatlanságának biztosítása.....	135
A közhivatalnokok választhatósága.....	139
XII. Független kérdések.....	142